

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**GIOSAFAT BARBARO SEYAHATNAMESİNE GÖRE
XV. YÜZYILDA RUSYA VE İRAN
(Metin-İnceleme-Notlandırma)**

Yüksek Lisans Tezi

Ayzer GÜLER

Türk Tarihi Anabilim Dalı

İZMİR 2020

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GIOSAFAT BARBARO SEYAHATNAMESİNE GÖRE
XV. YÜZYILDA RUSYA VE İRAN
(Metin-İnceleme-Notlandırma)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

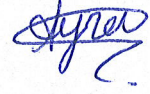
Ayzer GÜLER

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Serkan ACAR
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “**Giosafat Barbaro Seyahatnamesine Göre XV. Yüzyılda Rusya ve İran (Metin-İnceleme-Notlandırma)**” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel ahlâk ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ayzer GÜLER

ÖNSÖZ

“Giosafat Barbaro Seyahatnamesine Göre XV. Yüzyılda Rusya ve İnan” başlığını taşıyan çalışmamızda Deşt-i Kıpçak, Akkoyunlu Devleti, Osmanlı Devleti ve Venedik Cumhuriyeti ile ilgili aydınlatıcı bilgiler sunan bir kaynağın orijinal dilinden yani İtalyancadan Türkçeye tercüme edilip değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Akkoyunlu Uzun Hasan’ın 1453 yılında tahtına oturmasından başlayıp 1478 yılındaki ölümüne kadar geçen süre zarfında komşu devletlerle aralarında geçen savaşlar, diplomatik ilişkiler, devletin sosyal yapısı ve kültürel yaşamı bu eserin esasını oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti XV. yüzyılda Venedik Cumhuriyeti ve Akkoyunlu Devleti’ne karşı mücadele vermişti. Venedikliler ile Akkoyunlular Osmanlılara karşı ittifak kurmuşlar ve bu yüzden birbirlerine elçiler göndermişlerdi. Bu elçilerden biri de Venedikli tüccar Giosafat Barbaro’dur. Barbaro, Karadeniz’in kuzeyinden geçerek İnan’a ulaşmış ve seyahati sırasında Türk-Tatarlar arasında bulunmuştur. Onların gelenek-göreneklerini, yaşam biçimlerini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Seyahatini 1436-1452 yılları arasında gerçekleştirmiştir. Türk tarihi açısından büyük önem taşıyan eseri sadece Osmanlı-Venedik-Akkoyunlu münasebetleri için değil Rusya ve Türk-Tatar hanlıklarının tarihi bakımından da muteber bir kaynaktır. Ayrıca XV. yüzyıldaki dinî çekişmelere de ışık tutmaktadır.

Seyahatnamenin ilk bölümünde Moskova Knezliği’nin konumu, coğrafi durumu ve Moskova büyük knezi hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca Lehistan ve Litvanya’ya ilişkin malumat da sunulmuştur. İkinci bölümde ise Barbaro, İnan’a seyahat edecek kimselere yol göstermek için uğradığı şehirler hakkında kısa bilgiler vermiştir. Doğu Anadolu’dan Maveraünnehr’e, Kafkaslardan Basra Körfezi’ne kadar uzanan Akkoyunlu yurdunun önemli şehirlerini gezdiği anlaşılmaktadır. Barbaro bu şehirlerdeki ekonomik faaliyetlerin yanı sıra tarihî mekânlara ve antik uygarlıklara da temas etmiştir. Ayrıca Anadolu’ya yaptığı seyahatinde Silifke, Adana ve Mardin gibi şehirlere de uğramıştır. İtalyan seyyahın asıl amacı Akkoyunlu Uzun Hasan’ı Osmanlılara karşı kıskırtmaktı. Kısacası Barbaro tarafından tutulan notlar, XV. yüzyıl Türk-İtalyan-Rus ilişkilerinin aydınlatılması bâbında mühimdir.

Çalışmamızın öncelikli amacı XV. yüzyılda İtalyanca kaleme alınan ve Türk tarihini yakından ilgilendiren mühim bir kaynağın ilmî metotlarla derinlemesine incelenmesi, Türkçeye kazandırılması ve izaha muhtaç kısımlarının şerh edilmesidir. Türk tarihinin ana kaynaklarının henüz çok azının ilmî metotlarla incelendiği hakikatinden hareket edilirse, eserin telif edildiği orijinal dilden yani eski İtalyancadan Türkçeye kazandırılması ve tetkiki bu alanda bir ilk olacaktır. Ayrıca söz konusu eser, sadece zikredilen dönemin tarihi ve diplomatik ilişkileri bâbında değil, coğrafya, etnografya ve antropoloji disiplinleri açısından da önem taşımaktadır. Kısacası Türk tarihinin ana kaynakları arasında yer alan böylesine ünik bir eserin Türk ilim hayatına kazandırılması tezin başlıca amacıdır.

İncelediğimiz seyahatname daha önce Farsçadan Türkçeye tercüme edilmişse de arzulanan sonuç elde edilememiştir. Bundan dolayı Roma Arşiv Dairesi'nden çıkarılan orijinal metni (*I Viaggi in Persia degli ambasciatori veneti Barbaro e Contarini Il Nuovo Ramusio; raccolta di viaggi, testi e documenti relativi al rapporti fra L'Europa e l'Oriente*, Ed. Laurence Lockhart, Raimondo Morozzo della Rocca e Maria Francesca Tiepolo, Istituto Poligrafico dello Stato, Vol. 7, Roma, 1973) esas alıp incelemeye gayret ettik. Bununla birlikte Tufan Gündüz tarafından yapılan fevkâlade hatalı ve eksik tercümeyle de mukayese ettik. İncelediğimiz metin eski İtalyanca olduğu için çeviride zorluklar yaşadığımızı itiraf etmeliyim. Bundan dolayı seyahatnamenin orijinaliyle İngilizce tercümesini de karşılaştırdık ve burada da bazı farklılıklara tesadüf ettik.

Tez çalışmam süresince bilgi ve tecrübeleriyle şahsıma yol gösteren; desteğini esirgemeyen değerli hocam Sayın Doç. Dr.Serkan Acar'a teşekkür ederim. Yaptığım tercümenin Türkçe kontrollerini yapıp, dil ve üslup açısından katkıda bulunan edebiyat öğretmeni Işıl Sinan'a da müteşekkirim. Yine Bologna Üniversitesi'nde eğitim gördüğüm esnada tanıştığım, tezimin tercümesinde zorlandığım kısımlarda bana yardımcı olan İtalyan arkadaşım Francesco Saverio Milano'yu da şükranla yâd etmek isterim. Son olarak, hayatımın her döneminde desteklerini esirgemeyen, emeklerini asla ödeyemeyeceğim aileme de teşekkür ederim.

İzmir-2020
Ayzer GÜLER

ÖZET

1413 yılında Venedik'te doğan Giosafat Barbaro diplomat, seyyah ve tüccardır. Önce Deşt-i Kıpçak'a seyahat etmiş, sonra da Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak üzere Venedik'ten istediği ateşli silahları götürmek üzere Venedik Senatosu tarafından XV. yüzyılda elçi olarak İran'a gönderilmiştir. Barbaro uzun yıllar Tana'da kaldığı için hem zikredilen bölgeleri hem de buralarda konuşulan dilleri öğrenmişti. Elçi olarak seçilmesinde bu özelliği de etkili olmuştu.

Barbaro'nun seyahatnamesi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Deşt-i Kıpçak ve Tana'ya, ikinci bölümde ise İran'a yaptığı seyahatini anlatmıştır. Bahsettiği konular okuyucu için kayda değer bilgiler içermektedir. Seyahatnamesinin İran anlatımı Uzun Hasan'ın askerî ve diplomatik faaliyetlerini, sarayını, ordugâhını, zenginliğini, ülkesinde yapılan şenliklerini, bayramlarını, geleneklerini; İran'ın ticaretini, ekonomisini ve şehirlerini kapsamaktadır. Seyahatnamesi, Giovanni Battista Ramusio tarafından *Delle Navigazioni et Viaggi* adı altında yayımlanmıştır.

ABSTRACT

Giosafat Barbaro was born in 1413 in Venice. He was a diplomat, itinerant and merchant. In 15th century he was sent as an ambassador by the Senate of Venice in order to carry fire of arms that Uzun Hasan demanded from Venice to use against Ottomans. Since Barbaro had stayed in Tana for many years he was very well acquainted with that part of the world and he also knew the local languages of that territory. That played a crucial role in his being chosen as an ambassador.

Barbaro's Travels is made up by two parts: In the first part he talks about his voyage to Tana and in the second part he talks about his travelling to Iran. The topics he talks about include significant information for the reader. His telling of Iran in *Travels* involves Uzun Hasan's military and diplomatic activity, his palace, his military camp, his riches, the festivals, feasts and traditions in his country; commerce of Iran, its economy and its cities. His *Travels* was published by Giovanni Battista Ramusio as *Delle Navigazioni et Viaggi. Barbaro's Travels*.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ: GİOSAFAT BARBARO’NUN KISA ÖZGEÇMİŞİ.....	1
I. BÖLÜM: TANA’YA SEYAHAT.....	5
II. BÖLÜM: İRAN’A SEYAHAT.....	28
III. BÖLÜM: ORJİNAL İTALYANCA METİN.....	69
BİBLİYOGRAFYA.....	139
ÖZGEÇMİŞ.....	141

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

ev. : Çeviren

Ed. : Editör

İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

s. : Sayfa

Vol. : Volume

GİRİŞ

Giosafat Barbaro'nun Kısa Özgeçmişi

Barbaro 1413'te Venedik'te Antonio Franceschina Quartari sarayında doğdu. Venedikli aristokrat bir ailenin çocuğuydu. Birçok aristokrat genç gibi kendisini ticarete adadı¹. 1436'da, 23 yaşında iken, Doğu'ya ilk yolculuğunu yaptı ve 16 yıl boyunca burada kaldı². Kafkasya, Kırım ve daha başka yerlere seyahat etse de yolculuğunu Don Nehri'nin mansabına yakın olan Tana'ya (daha sonra Azak olarak adlandırmıştır) gerçekleştirmiştir. Tana o günlerde ticaret alanında gelişmiş bir şehirdi çünkü Astarhan, Aral Gölü, Moğolistan ve Çin'e giden kervanların başlangıç noktasıydı.

Barbaro, sadece para kazanmak isteyen bir tüccardı. Keskin bir gözlemciydi ve ziyaret ettiği ülkelerde, ilişki kurduğu insanları merakla gözlemledi. Bu ilgiyi, kendisinin tahkiye ettiği bir ayinde görüyoruz. Örneğin; Kuzey Kafkasya'da kaldığı süre boyunca, Chardin'in iki yüzyıl sonra İran'da fark ettiği gibi, yerli keçilerin kuyruklarına büyük bir tekerlekli cihazın takıldığına tanıklık etmiştir³. Barbaro ve bazı arkadaşlarının Alanların topraklarında bir höyüğü kazma çabaları da dikkat çekicidir; bilimsel arkeolojik kazılardan ziyade gizli bir hazine bulma umuduyla yola çıktılar, ancak girişimleri başarısız oldu⁴. Görüldüğü gibi, Barbaro'nun seyahat raporu sadece ticaretle sınırlı değildir; sözü edilenlere ek olarak, kitabı, o dönemde Batı tarafında bilinmeyen ülkelerle ilgili, coğrafi açıklamaları da içerir.

Barbaro'nun ilk konaklamaları, batıda Kırım'dan Don boyuna ve daha güneyden Gürcistan'a, ayrıca doğuda Şirvan ve Dağıstan'a uzanır. Ne yazık ki, yer ve kişi isimlerinin kayıtlara eksik geçmesinden dolayı tam olarak nereye gittiğini ve kimi tanıdığını belirlemek zordur⁵.

Barbaro'nun eserinde kullandığı bazı terimler Türkçe ve Tatarcadır. Farsça'yı bildiği ifade edilse de Doğu'daki ilk gezilerinde ve elçiliği sırasında öğrenip öğrenmediği

¹ Niccolo Di Lenna, *Giosafat Barbaro (1413-94) e i suoi viaggi nella regione russa (1436-51) e nella Persia (1474-78)*, "Nuovo Archivio Veneto", Venedik 1914, s. 190.

² R. Morozzo Della Rocca-M. F. Tiepolo, *Notizie su Giosafat Barbaro*, Roma 1973, s. 36-53.

³ V. Parte 1, s. 85.

⁴ V. Parte 1, s. 69.

⁵ V. Parte 1, s. 89.

bilinmemektedir. Farsça terimlerle ilgili yaptığı değerlendirmelerden yola çıkıldığında onun lisanî bilgisinin derin olmadığı ifade edilmiştir; ancak yaptığı yazım hataları müstensihlerin ihmali de olabilir.

Barbaro'nun Arapça ve bazı diğer dillere ait kelimeleri izah etme arzusu kapsamlı araştırmalara yol açmıştır. Örneğin, “paganea” kelimesini ayrıntılı olarak ele almıştır. Bunun Mora'da kullanılan bir Yunanca kelime olduğunu beyan etmiştir. Söz konusu kelimeyi herhangi bir klasik veya ortaçağ sözlüğünde görmek mümkün değildir⁶. Pagan sözcüğü, "avcılar tarafından ağaçlandırılmış bir alan" anlamındadır. Bir başka ilginç kelime de "rahipler" anlamında kullanılan "talasimani" sözcüğüdür. Bu, uzun süredir kullanılan bir kelime olan “talismano”nun başka bir versiyonudur. Batı dillerinde “saygın kişi” ve dolayısıyla "rahip" anlamına gelmektedir. “Talismano” sözcüğü daha sonra bir taş ve yüzük anlamında da kullanılmıştır.

Barbaro, her iki seyahatinde de olayların tarihlerini not almasına rağmen onun gezi notlarını takip etmek zordur. Örneğin Tana'dan Ryazan, Moskova, Trakai, Varşova, ve Frankfurt'a kadar yolculuk etmiş, 1462-1463 yılları arasında ise Dalmaçya kıyılarına ulaşmıştı. 1465 yılında iki yıl kaldığı Arnavutluk'ta yönetici seçilmiş ve 1469'da kendisine verilen görevi 1471'e kadar devam ettirmiştir⁷.

1470 yılında Eğriboz'un (Negroponte) Türklerin eline geçmesiyle Venedik çok zorlanmıştı. Bununla birlikte, daha önce de Venedik Cumhuriyeti ile Uzun Hasan arasında elçi teatisi görülmüştü. 1473 yılının Ocak ayında Venedik Senatosu, Barbaro'yu İran'a büyükelçi olarak göndermeye karar verdi. Doğu ülkeleri hakkında bilgi sahibi olması bu seçimde etkili olmuştu. 18 Şubat 1473 tarihinde bildiğimiz kadarıyla Venedik'ten iki gemiyle ayrıldı⁸. Gemilerde küçük toplar, topçular ve mühimmat bulunuyordu. Zara ve Korfu'da mola verdikten sonra gemiyle Mağusa'ya ulaşmak için Rodos ve ötesine devam etti. Kıbrıs Kralı II. Giacomo tarafından karşılandı, bu kral Lusignano ailesinin gayr-ı meşru çocuğuydu. Sarayda Uzun Hasan'ın elçisi de bulunuyordu. Barbaro'nun yolculuğu on iki ay sürdü; Karaman Beyliği'nin (Caramania) bir bölümünü ele geçiren ve sahil boyunca birçok kaleye başkanlık eden Osmanlı

⁶ V. Parte 1, s. 76.

⁷ R. Morozzo Della Rocca-Tiepolo, a.g.e, s. 42-46.

⁸ V. Sopra, s. 13.

Türklerine karşı Kıbrıs'ın karşısındaki anakaradaki askerî operasyonlarda uzun bir süre geçirdi. Nihayet Uzun Hasan'ın elçisi Hacı Muhammed (Azimamet) ile yola çıktı; Tarsus, Adana, Urfa, Birecik, Mardin, Hasankeyf, Siirt ve Hizan'dan geçti. Hizan'dan ayrıldıktan hemen sonra sefaret heyetine, bir Kürt çetesi saldırıp Hacı Muhammed'i ve Barbaro'nun şansölyesini öldürdü. Barbaro, atı sayesinde saldırıdan sağ salim çıkmayı başarmıştı⁹. Vastan ve Hoy üzerinden Tebriz'e ulaştı.

Uzun Hasan, büyükelçiyi birkaç kez kabul etti ancak amacına ulaşamadı ve Osmanlı Türklerine karşı planını gerçekleştiremedi. Başarısızlığın nedeni belki de en büyük oğlu Uğurlu Mehmed'in isyanı idi. Bunun üzerine Uzun Hasan, güneye seyahat ederek güçlü bir orduya öncülük etmiştir. Barbaro, onun ayrılışı hakkında bilgi verdikten sonra, bize İran'daki Türkmenlerin silahlı kuvvetleri hakkında bazı ilginç detaylar aktarmıştır.

Hâkimiyet ülkenin güneyine kaydıktan kısa bir süre sonra Barbaro, Tebriz'i terk ederek Sultaniye ve Gülpayeğan üzerinden seyahat edip İsfahan'a ulaştı. Önceki Şubat ayında Venedik'ten ayrılan Ambrogio Contarini, 30 Ekim 1474'te İsfahan'da ona katıldı¹⁰. İki sefir, Uzun Hasan'ın her zamanki nezaketi ile muamele görmesine rağmen, Osmanlı Türklerine karşı hiçbir şekilde bir ittifak tesis edemediler.

Hükümdar ve divanı İsfahan'dan ayrıldığında, 25 Kasım 1474 tarihinde Barbaro ve Contarini ona eşlik ettiler. 21 Mart 1475'e kadar Kum şehrinde kaldılar. Uzun Hasan onlar için her zaman çok misafirperverdi. Seyahat raporunun bu noktasında Barbaro, Yezd'e ve oradan Lar ve Hürmüz'e olan yolculuğunu anlatmak için aniden durur, Contarini'nin seyahat raporundan Kum'a ve Tebriz'e birlikte devam ettikleri hususu açıklar. Barbaro, daha sonraki yolculuğunu muhtemelen Güneybatı İran'a yapmıştır.

O, ziyaret edilen bazı yerlerle ilgili birtakım ilginç gözlemler yaptı. Diğer birçok Avrupalı gezgin gibi, yerel söylentileri aktardı. Ona göre; Pasargad'da bulunan Kiros'un mezarı Süleyman'ın annesine aitti¹¹. Ayrıca bize Persepolis kalıntılarıyla ilgili kısa bilgiler de vermiştir. Tartışmasız değerlerinden birisi de Nakş-ı Rüstem'in olağanüstü

⁹ E. Cornet, *Lettere al Senato Veneto di Giosafatte Barbaro Ambasciatore ad Usumhasan di Persia*, Vienna 1852, s. 128.

¹⁰ V. Parte 2, s. 177.

¹¹ V. Parte 1, s.149-150.

kabartmalarına dikkat çekmesidir. Ancak bu çağın gezginleri, buradaki sanat eserlerinin kökenlerini henüz bilmiyorlardı.

Hürmüz'ü kısaca tanıtırken, buranın bir ticaret merkezi olarak öneminden ve kaynak suyu eksikliğinden bahsetmiştir. Anakarayla adanın arasındaki mesafeyi biraz abartmıştır. Barbaro, Contarini'nin çalıştığı yere gidip bir süre Tebriz'de kalmıştır. İkinci kez 18 Haziran 1475 tarihinde görevini ifa ederek Venedik'e dönmüştür. Görünüşe göre Uzun Hasan ile Barbaro, Osmanlı Türklerine karşı ortak savunmada başarısız olmuştur.

Daha sonra bilinmeyen bir tarihte Astarâbâd şehrine doğru yolculuğa çıktı. Yaptığı tasvirlerden ve coğrafi isimlerin karışıklığından, Astarâbâd'a gidip dönerken hangi güzergâhı takip ettiği belirsizdir. Galiba Tebriz'den Gilan'a gitmiş; oradan doğuya, Mazenderan bölgesindeki Sari'ye ulaşmış ve nihayet sonra Astarâbâd'a varmıştı. Ayrıca Rey'den Damgan'a ve oradan da Şahrud ve Bistam aracılığıyla hedefine ulaşmış olabilirdi ama ilk güzergâhı kullanmış olması daha olası görünüyor¹².

1477 yılının Şubat ayından sonra Venedik Senatosu, Barbaro'nun memleketine dönmesini emretti. Bu kararın tarihi hakkında kesin bir bilgimiz yoktur ancak 1477 sonbaharında gerçekleşmiş olmalıdır. Barbaro, kuzey yolunu kullanarak Avrupa'ya dönmek istedi ancak Türk-Tatar hanlıklarının tavrından o kadar rahatsız oldu ki Tebriz'e dönmek zorunda kaldı. Tebriz'deyken Uzun Hasan vefat etti (6 Ocak 1478)¹³.

Rusya üzerinden seyahat etmek imkânsız olduğundan güney yoluna yöneldi. Tebriz'den ne zaman ayrıldığı bilinmese de 29 Nisan 1478'te Halep'e giden bir kervanı bekleyip orada bir ay kaldığı ve Erzincan'a ulaştığı malûmdur. Akabinde Çemişgezek, Arapkir, Malatya ve Halep'ten geçerek Beyrut'a ulaştı. Beyrut'tan deniz yoluyla Kıbrıs'a, oradan da Venedik'e giderek uzun yolculuğunu bitirdi. Barbaro, ülkesine döndüğünde 65 yaşındaydı. 1482 yılından 1484'ün başına kadar Rovigo'nun kaptanı ve Polesine'nin genel müfettişiydi.¹⁴ 21 Aralık 1487 tarihinde tamamladığı seyahat raporlarını yeniden düzenledi. Nihayet 1494'te Venedik'te öldü ve Francesco Vigna Kilisesi'ne gömüldü¹⁵.

¹² Niccolo Di Lenna, a.g.e, s. 82.

¹³ V. Parte 1, s. 162.

¹⁴ G. M. Mazzucchelli, *Gli scrittori d'Italia*, Brescia 1758, s. 270.

¹⁵ N Di Lenna, Ambrogio Contarini, *Politico e viaggiatore veneziano del secolo XV*, Padova 1921, s. 8.

I. BÖLÜM: TANA'YA SEYAHAT

Ben, Cesur Venedikli Josafat Barbaro, İran'a ve Tana'ya Yaptığım Seyahat Sırasında Gördüğüm Şeylerin Hikâyesi Burada Başlıyor.

Dünya (geometri âlimlerinin delilleriyle birlikte ispatladıkları gibi) gökyüzü çemberinin merkezindeki çok küçük bir noktaya benzer. Dünyanın büyük bölümü ya sularla çevrilidir ya da iklimi aşırı sıcak veya aşırı soğuktur, meskûn kısımları ise daha az yer kaplar. Hâl böyle iken insanoğlunun kudreti o kadar azdır ki yeryüzünün büyük bir kısmını görebilenlerin sayısı çok azdır; fakat (eğer yanılmıyorsam) birisi tamamını görmüştür. Şimdilerde dünyanın büyük kısmını görenler ise tüccarlar ve denizcilerdir. Başlangıçtan beri atalarım ve Venedikli efendilerim denizcilikte öylesine mükemmel seviyeye ulaştılar ki onların bir rüzgâr misali iz bıraktıklarını görüyorum. Bir dönem herkesi hükmü altına alan Roma İmparatorluğu; bu değersiz dünyayı dillere, geleneklere ve din çeşitliliğine göre ayırtmıştı. Eğer Venedikli tüccarlar ve denizciler dünyaya açılmasaydılar bilinmeyen yaşam alanları keşfedilemeyecekti. Bu tüccarlar ve denizciler aralarında her şeyi doğru bir şekilde anlatmalıdır. Ben ömrümün büyük kısmını uzak yerlerde, barbarlarla yabancıların arasında geçirdim. Bütün medenî hasletleri ve adetleri bizimkinden farklı olan insanların arasında yaşadım. Bizim diyarımızda olmayan birçok şeyi gözlemlemeyi denedim. Bunlar Venedik'ten hiçbir zaman dışarı çıkmayan insanlar için efsane gibi görünür. Dolayısıyla gördüğüm şeyler hakkında fazla konuşmak ve yazmak istemiyorum. Bununla birlikte, gördüğüm şeylerin Plinius, Solino, Pomponius Mela, Strabon, Herodot, Diodoro, Halikarnaslı Dionysius ve daha geç tarihlerdeki Marco Polo, Nicolo Conte, bizim Venediklilerden Sir John Mandeville ve daha yenilerden Pietro Quirini, Alvise da Mosto ve Ambrogio Contarini'nin yazdıklarından daha inanılmaz olduğu için bunları yazıya dökmemi resmen isteyip emrivakide bulundular. Beni sonsuz tehlikelerden koruyan Tanrı'nın şerefine gördüğüm şeyleri yazmaktan başka bir şey yapamayacak ve bunu gördüğüm yerlere, daha sonra seyahat edecek kimselere ve asil şehrimizin tacirlerine kolaylık sağlaması ve yol göstermesi için yapacağım. Bundan

dolayı sözlerimi iki kısımda anlatacağım: Birincisinde Tana'¹⁶ya, ikincisinde ise İran'a yaptığım seyahati hikâye edeceğim. Biraz da tahammül ettiğim sıkıntılarla atlattığım tehlikelerden bahsedeceğim.

1436 yılında Tana'ya doğru yol almaya başladım. 16 yıl boyunca tüm memleketleri deniz ve kara yoluyla geçip dolaştım, sadece ihtimamla değil merakla da inceledim.

Tatar¹⁷ ülkesi düzlüktür, ortasından İtil Irmağı geçer; batısında ve kuzeybatısında Lehistan (Polonia), kuzeyinde Rusya ve güneyinde ise Büyük Deniz (Mar Mazor)¹⁸ yer alır. Alan Ülkesi (Alania)¹⁹, Deşt-i Kıpçak (Cumania)²⁰ ve Hazar Ülkesi (Gazaria)²¹ gibi memleketlerin tamamı Azak Denizi (Zabache, Tabache)²² ile sınırlıdır ve bataklık bir alandır. Sonuç itibarıyla, İtil Irmağı bu sınırı izleyip akar. Bu yüzden sizlere daha iyi anlatmak için Büyük Deniz'in ırmak tarafındaki kıyılarına doğru yol alacağım. Büyük

¹⁶ Tana, Yunanlıların Tanias, Türklerin Ten adını verdikleri Don Irmağı'nın kenarında yer alan Azak şehridir. Don Nehri'nin güneyinde bulunur. Herberstein, nehrin mansabının üç mil yukarısında Almanların bulunduğunu söylüyor. Bkz. Herberstein, *A Questo Proposito le sue Notes upon Russia*, London, 1852, Vol. II, s. 12. Bir ortaçağ kenti olan Tana, Türkler tarafından Azak şehri olarak biliniyor. 13.-15. yüzyıllarda burası Venedik ve Cenevizlilerin önemli ticaret kolonilerinin bulunduğu bir yerd. 14. yüzyılın başlarında Cenevizlilerin burada temel geçim kaynakları balıkçılık, köle ticareti ve hayvancılıktı. Daha sonra Batı ülkeleriyle, Hindistan ve Çin arasındaki ticaret yolunda Hazar Denizi, kuzeydoğuda İran ve Türkistan arasında önemli bir ticaret merkezi haline geldi. Bkz. W. Heyd, *Historie du commerce du Levant au Moyen Age*, Lipsia 1886, Vol. II, s. 178-181.

¹⁷ Tatar ismi, İtil boyu Türklerine verilen addır. Barbaro'nun anlattığı Tatarlar, burada bulunan Kazan Türkleridir. Kazan Tatarları hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Ankara 2013.

¹⁸ Karadeniz. Sir H. Yule "Cathay and the Way Thither" adlı çalışmasında belirttiğine göre; Friar Odorico zamanında, Franklar bu denize *Il Nero Mare Majus* derlerdi. Önceki dönemlerde de Marco Polo buraya "Büyük Deniz" adını vermişti. Contarini ve Barbaro da Marco Polo gibi bu ismi kullanmışlardır. Daha geç dönemde, 17. yüzyılın başında, buradan *Mer Majeur* olarak bahsediliyor. Bkz. Sir H. Yule, "Cathay and the Way Thither", Vol. II, London 1913, s. 98.

¹⁹ Alanların ülkesidir. Bu belirsiz bir terimdir, aslında Türkistan'ın bazı bölgelerinde yaşayan ve genellikle İranî bir halk olduğu söylenen Alanlar, Hunlar ve diğer insanlar tarafından baskıya uğramışlar ve göç etmek zorunda kalmışlardı. Barbaro muhtemelen burada, Causa'nın ana zincirinin kuzeyinde, Hazar Denizi'ni doğuya doğru sınırlayan, bugünlerde olduğu gibi, Osetyalıların Alanların soyundan geldiğinden ve o dönemde Alanların bölgesinde yaşadıklarından bahsediyor. Alanlar, Barbaro'nun yazdığı gibi, Gürcücede "Ovst-eti" aracılığıyla "Osset" ve "Osseti" türettikleri AS adıyla biliniyordu. V. Minorsky, *Hudud al-Alam*, London 1937, s. 445. Bu konuda yapılan son çalışma için bkz. Umut Üren, *Avrasya'nın Bozkır Halkları Alanlar ve Aslar*, Ankara 2018.

²⁰ Kıpçakların ülkesidir. Kıpçaklar, Türkistan'dan gelen bir Türk halkıdır. Hazar Denizi'nin kuzeybatısındaki bozkır bölgesine yerleşmiş ve daha sonra batıya doğru hareket etmişlerdir.

²¹ Gazaria (Hazar ülkesi), Hazar Denizi'nin batısına yerleşen, baskılar nedeniyle Türkistan'dan batıya göç eden Hazar Türklerinin yurdunu temsil eder. Özellikle Kırım Yarımadası ortaçağda "Hazaria" veya "Gazaria" adıyla biliniyordu.

²² Azak Denizi balığının bolluğu nedeniyle Türkçede "Balık Deniz" olarak da adlandırılır.

Deniz'in kıyısından kara yoluyla yaklaşık kırk mil uzaklıkta bulunan Kefe (Capha)²³ ile Dinyeper Irmağı (Elice)²⁴ arasında yer alan Akkirman'a (Moncastro) ²⁵doğru gittim. Burada büyük bir ırmak olan Tuna bulunur. Ötesindeki topraklar hakkında hiçbir şey anlatmayacağım; çünkü bu yerler hepimiz için aşına ve kâfi derecede tanındıktır.

Alania ismi Alan halkının adından türetilmiştir; fakat burayı kendi dillerinde As şeklinde adlandırırılar. Alanlar Hıristiyandır ve Tatarlar, ülkelerini yağmalayıp onları kaçırmışlardır. Bu bölgede sınırsız sayıda höyükler, ırmaklar ve ovalar bulunur. Her birinin tepesinde büyük bir oyuk vardır. Kayaların üzerinde büyük bir oyuk bulunması bunların mezar olduğuna işaret eder. Oyukların içerisine yekpare bir taştan yapılmış haçlar koyulmuştur. Bu höyüklerin sayısı sınırsızdır. Küçük höyüklerin birinde büyük bir hazinenin gizlenmiş olduğuna inanılır. Pietro Lando'nun²⁶ Tana'da konsolos olduğu zamanlarda, Kahire'den (Cayro) Gulbedin²⁷ (?) adında biri geldi. Bu Kahirelinin anlattığına göre; bir Tatar kadın Kumtepe (Contebe)²⁸ isimli küçük bir höyüğe güya Alanlar için büyük bir hazine saklamış ve anlattıklarını ispat etmek için bu adama, tepenin konumuyla beraber zeminiyle de ilgili bilgiler vermiş. Daha sonra Gulbedin, tepeye delikler ve çukurlar açmış fakat iki yıl sonra ölmüş. Ahali onun bu hazineyi parası yetmediği için bulamadığını söyler. 1437 yılının Azize Katerina Yortusu Gecesi'nde (Santta Catherina)²⁹ bizim tacirlerimizle Tana'da, Venedikli Bartholomio Rosso'nun³⁰ evinde bir araya geldik. Bortolomio Rosso, Venedik (Venetia) vatandaşı bankacı Iacomo Cornaro'nun kardeşi Francesco Cornario idi. Konstantinopolis'ten Catherin Contarini, yine Andrea de Cardia'nın oğlu Zaian Barbarigo, Garda Gölü'nden binicilik ustası olarak

²³ Günümüzde Feodosija olarak bilinen bu bölge, 60 km uzaklıktaki Kırım'ın güneydoğu kıyısında, kuzeydoğu ve doğuya bakan bir koyun kıvrımında ve Kerç Boğazı'nın batısında yer alır. Geçmişte iki kale tarafından savunuluyordu. Kaleler her biri, şehrin bir tarafında bulunuyordu. Bkz. Jean Chardin, *Voyages du Chevalier Chardin en Perse*, Paris,1811,Vol.I,s.125. Kefe , aslen Theodosia'nın Yunan kolonisiydi ve bu isim Rusça formuyla da adlandırılıyor.

²⁴ Ruslar, bu nehre Volga diyorlardı.

²⁵ Cenevizliler burayı Moncastro olarak adlandırıyor.

²⁶ Görev başındayken öldü. 18 Mayıs 1436'da Senato tarafından onaylanmayan tekliften de anlaşıldığı üzere, koloniyi daha iyi korumak için bir meclis üyesi olarak tayin edildi.

²⁷ Kişinin kimliği belli değildir. İsim yanlış bildirilmiş gibi görünüyor. Daha çok Gubledin olarak yazılmıştır.

²⁸ Bu isim muhtemelen Qum Tepe (Collina di Sabbia) yani Kumtepe anlamına gelir.

²⁹ Catherina, o zaman büyük saygı gören isimdir. Venedik'te ölüm yıldönümü 25 Kasım'tır. Onun adına çok güzel şölenler yapılır. Ayrıca S.Caterina dei Sacchi adı verilen bir manastır ve kilisesi bulunur.

³⁰ Asil sekreter, kâtip sınıfına mensup olan kişidir.

ölen Zuan da Valle diğer Venediklilerle (Venetiani) birlikte 1428 yılında Derbent'e³¹ gitti. Bunlar Zuan da Valle tarafından teşvik edildiler. Strava'dan gelen yağmalanmış gemiler şimdilerde çok iyi gözükiyordu. Moysé Bon de Alexandro da la Zudecca ve Venedikli Bortolomio Rosso ile sekiz maddelik bir anlaşma yaptık. Azize Katerina Yortusu Gecesinde bu üçü hazineler hakkında görüştüler. Hazinelerden biri Katerina'nın elyazısıydı. Hemen elimdeki kopyayla karşılaştırdım. Tepeyi kazmaya gerek kalmadı. Biz yüz yirmi erkek bulduk, her birine aylık üç duka verecektik ve sekizinci gün Tana'dan ayrıldık. Gerekli erzakları, eşyaları ve Rusya'da (Rossia) kullanılan *zena* adındaki silahları aldık. Silahlarla ve araçlarla birlikte ayrıldık. Nehrin kenarından yürüdük. Çevre karanlık olduğundan etrafı lambayla aydınlattık. Nehir Tana'dan yaklaşık altmış mil uzaktaydı. Sonra nehrin yakınındaki tepeye gittik. Tepe küçüktü ve elli adım yüksekliğinde idi. Bu tepenin üzerinde bir ova bulunuyordu. Ovada yuvarlak taşla çevrili küçük höyük vardı. Buradan insanların geçmesi yasaktı. Diğer tepenin üzeri on iki adım yükseklikte idi. Höyük küçük ve uzundu. Höyüğün altı seksen adımlık daire biçimindeydi.

Küçük tepenin başladığı yerdeki daha büyük tepeyi kazmaya başladık. Tepenin dip kısmından içeri girmek için geniş bir yol açmalıydık. Toprak o kadar sertti ki zemini ne kürekle ne de çapayla kazabiliyorduk. Buna rağmen biraz kazdıktan sonra daha yumuşak bir zemine ulaştık. Bu bölgede oldukça yoğun çalıştık. Sabah geri döndüğümüzde ise ilkinden daha sert ve buzlu bir zemin bulduk. Hâl böyle olunca, böylesine zor bir zamanda buradan ayrılmak için Tana'ya geri dönmeye hemen karar verdik. Buraya başka bir zaman yine gelecektik. Mart ayının sonlarına doğru teknelerle geri döndük ve gemideki adamlarla (yüz elli kişi) zorlu bir kazıya başladık. Yirmi iki bölgede yaklaşık altmış yeri kazdık (genişliği sekiz, yüksekliği on adımdı). Şimdi harika ve inanılmaz şeyler duyacaksınız. Bize daha önce söylendiği gibi her şeyi bulduk. Galiba bunun için söylenenden çok daha az şey yaptık. (Hazine bulma umuduyla) para harcıyorduk. Tünelleri diğerlerinden daha iyi hale getiriyorduk ve yapıyorduk, ben bu işte ustalaşmıştım. İlkinde zeminin üzeri çimlerle kaplı ve tabaka siyahtı, harika görünüyordu. Öte yandan her yer kömürle kaplıydı. Burada yeterince odun bulunması nedeniyle tepede

³¹ Hazar Denizi'nin batı kıyısında bulunan, kalesi ile ünlü bir geçit ve şehir.

kolayca ateş yakabilmek (mümkündü). Daha sonra küllü bir tabakada kamış bulunması nedeniyle ateş yakmak imkân dâhilinde idi. Bu tabakanın altında balık pullarına benzeyen bir tabaka yer alıyordu. Balık pulları diğer balıklarla, tatlı su balıklarına benziyordu. Bir süre böyle bir şeyin mümkün olup olamayacağını düşündüm. Okuyucularıma (bunun nasıl mümkün veya muhtemel olduğunu yoruluyorum.) Gerçek şu ki, bu mezar odasını yapan *İndiabu*³² adlı kişinin kim olduğu belli değildir. Bu zât bütün törenleri yapmak istiyor (belki de o zamanlar yapılanları tekrar ediyordu). Bütün bu şeyleri bir araya getirmek için çok düşünmeye gerek duyduk. Bu kazılmış kısmı hazinenin son yerinde bulamadık. Büyük tepenin girişinde belli olmayan iki çukur ve dört geçiş vardı (yüksek, geniş ve sert bir yerdi). Burayı kazarak sert bir beyaz tabaka bulduk. Yukarı çıkmak için bir basamak yaptık. Yaklaşık beş altı adet taş vazo bulduk. Bir kısmı kömürleşmişti. Bazı vazolar balık kılçıklarıyla doluydu. Diğer vazolar boştu. Ayrıca beş ya da altı adet boncuk taşı bulduk. Tuğladan yapılmış ve camla kaplı portakallar gibi büyüktüler. *Ancona*³³ pazarındakilere benziyorlardı. Ayrıca küçük, üstü eklentili, gümüş bir sapın yarısını bulduk ve (kutsal hafta geldiğinde) rüzgâr çok şiddetli bir şekilde esmeye başladı. Taş, toprak ve işçilerin kazdığı yerlerden çıkan kesek parçalarını yerinden çıkarıyor ve onların üzerine savuruyordu. Yüzlerinden kan dahi akıyordu. Bu yüzden orayı terk ettik. Aziz yortusuna tesadüf eden Salı gününden sonra da aynı şeyi yaptık. Bu yer daha önce Gulbedin Mağarası olarak adlandırılmıştı ancak kazıdan sonra Frenkler Mağarası (la Cava de i Franchi) olarak isimlendirildi. Bu kadar kısa sürede burayı nasıl yaptıklarını anlamamız için bize çok iş düşüyordu. Yine bu hazineyi bulacağımızdan kesin olarak emin değildik; fakat (öğrenebildiğimiz kadarıyla) herhangi bir hazine varsa neden orada saklanmıştı? İndiabu, Alanların lideriyle görüşmüştü. Tatarların lideri de onlara karşı geliyordu, hazineyi saklamak istemişti. Sonradan tepenin üzerine mezar yaptırmıştı. Mezarını ikinci kez yaptırıp elbiselerini gizlice içine koydurmuştu. Görüldüğü yerin önüne de bu höyüğün yapılmasını sağlamıştı.

Tatarlar (Tartari) yüzyıllardır Muhammed'in ilkelerine (Machometo principio)³⁴ uyuyorlar. Bazı yerlerin Muhammedî olduğu ancak her birinin arzu ettiği inancı yerine

³² Tanımlanamayan bir şahsiyettir.

³³ İtalya'da Adriyatik Denizi kıyısında bulunan bir kent.

³⁴ Anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed ve İslam dini kastedilmektedir.

getirmekte özgür davrandığı doğrudur. Bazıları ağaçtan yapılmış heykellere tapıyorlar ve onları arabalarla vagonlar taşıyorlar. Muhammed inancının gücü Edige (Hedighi) zamanında arttı. Tatar İmparatoru Seyyid Ahmet Han (Sidahameth Can)³⁵ halkının önderiydi. Zikrettiğimiz Edige ise şimdi tartışacağımız Nevruz'un (Naurus) babasıydı. 1438 yılında Tatar bozkırlarına Uluğ Muhammed Han (Ulumahameth Can)³⁶ isimli bir imparator hükmediyordu; Müslümanların en büyük (Gran Machometo) hümümdarı idi. Birkaç yıl hanlık yaptıktan sonra Rusya üzerine sefere çıktı, ismini andığımız Edige oğlu Nevruz'u komutan yaptı. Tatarları Muhammed inancını kabule icbar etti. Nevruz ve imparator arasında düşünce ayrılığı oldu. Nevruz yandaşlarıyla birlikte, İtil Irmağı'na (el fiume de Ledil) doğru çekilerek, imparatorun kandaşı olan Kiçi Muhammed'in (Chezimahameth)³⁷ yani Küçük Muhammed Han'ın (Machometo Piccolo) yanına gitti. Bu ikisi Uluğ Muhammed Han'a (Vlumahameth) karşı askerî ittifak tesis ettiler. Astarhan (Giterchan)³⁸ üzerinden Tümen bozkırlarına doğru gittiler. Çerkezistan'dan (Circassia) Tana Nehri yoluna ve Azak Denizi'nden Colpho'ya kadar nehir buz tutmuştu. (Çok sayıda hayvanın ve insanın geçmesi için) genişlemiş olmaları gerekiyordu. Daha önce gidilen yerdeki otları yok etmemesi lazımdı ki sonradan gelenlerin kullanımı için otlar tazelensin. Hayvanları ve insanları idare eden reis Palastra³⁹ adı verilen yerde, diğer reis de Tana Nehri kenarında idi. Bu yerlerden biri Bosagaz'dır. Bosagaz "boz ağaç" anlamına gelir. Bu iki yer arasındaki mesafe 120 mil idi. Bu bölge seyahat etmeye uygun değildi fakat insanlar vardı. Biz Tana'ya dört ay önce gelmiştik. Ama bir ay önce bir ordunun öncü kuvvetlerine bağlı üç dört kişi bir at alarak gelmişlerdi. Diğerleri de atları yedekleyerek gelmeye başladılar. Tana'ya gelenler konsolos tarafından çağrılıp ağırlanıyorlardı. Nereye gittikleri ve ne yaptıkları sorulduğunda; genç olduklarını ve gezmeye gittiklerini söylediler. Kendi geçimleri için çalışan erkekler olduklarını ve daha fazlasına sahip olamayacaklarını söylediler. Bunlar Tana'ya beş altı günlük mesafeye

³⁵ Altın Orda hanı.

³⁶ Kazan Hanı Uluğ Muhammed (1437-1445).

³⁷ Altın Orda hanı.

³⁸ Hem Barbaro hem de Contarini bu şehrin adını çeşitli şekillerde verirler: Citracan, Citrachan, Citerxan, vb. Tarih boyunca pek çok isimle anılan Astarhan için bkz. İlya V. Zaytsev, "Ortaçağ Kaynaklarında Astarhan Şehrinin Adlandırılması Sorununa Dair", Çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 26/2, İzmir 2011, s. 607-638.

³⁹ Palastra adlı yerin Azak Kalesi'ne 40 km ve Tana'ya 20 mil uzaklıkta olduğunu belirtir.

varınca, söz konusu gençler 25-50 kişilik gruplar halinde silahlandırılmış ve şarkı söyleyerek tam bir düzen içinde ortaya çıkmışlardı. Uzun süre sonra kendisi geldi. Tana'ya bir ok atımlık mesafedeki eski bir camiye girdi. Konsolos hemen ona hediye sunmaya karar verdi ve hediyelerden birini ona, diğerini annesine, bir diğerini de ordunun kumandanı olan Nevruz'a gönderdi. *Novena*, dokuz farklı armağana verilen bir isim olduğu gibi ipek ve kırmızı giysilere de denir. Bu şekilde hediye sunmak gelenekseldir. Baldan, şaraptan ve diğer çeşitli şeylerden yapılmış hediyelerle dokuz sayısına ulaşıldı. Onların yanına gitmek için ben görevlendirildim. Camiye (la moschea) birdiğimde hanın başını halının üzerinde Nevruz'un eteğine yaslanmış olarak buldum. Han 22, Nevruz ise 25 yaşındaydı. Getirdiğimiz şeyleri ona sunduğumda kasabayı ve halkı ona emanet edip hepsinin emrine amade olduğunu söyledim. Fevkalade müşfik bir şekilde cevap verdi. O andan itibaren bize bakıp, gülmeye ve elini elime vurmaya başladı. "Burası ilginç bir yer, üç adam var ama hiçbirinin iki gözü yok" dedi. Bu doğrudu. Bizim heyetimizdeki Türkmen (Truzimano) Buran Taiapietra'nın sadece bir gözü vardı. Konsolosun hâdimi Zuan Greco'nun da bir gözü vardı; elinde bal şarabı bulunan kişi de tek gözlü idi. Handan izin alıp buradan geri döndük.

İnanması güç olsa da muhafızlar dört, on, yirmi ve otuz kişilik gruplarla yola çıkıp 10, 16 ve 20 günlük mesafede bulunan ikamet yerlerine kadar yol alıyorlardı. Her biri keçi derisinden yapılmış postlar taşıyorlardı. Bunların içerisinde bal, bulgur veya darı bulunuyordu. Bir de ağaçtan yapılmış bir tabakları vardı. Savaşlar çok olduğu için onlar bu işleri iyi biliyorlardı. Biraz unu alıp az miktarda suyla karıştırıp bir çorba yaparlar. Bazılarına bozkırda neyi özlediklerini sorduk. Cevaben: "Daha fazla yemek yapsam ne olacak?". Şunu söylemek istiyorlardı: "Hayatta kalmak için bana çok az şey yeter". Hayatlarını çok fazla şifalı ot ve köklerini yiyerek geçiriyorlar. Bu yüzden de tuz istemiyorlar; eğer fazla tuz tüketirlerse ağızları çok şişip iltihaplanıyor ve bu durum da onların ölümüne sebep oluyor.

Hanın olduğu yere geri döndüler. Bunları geride bıraktıktan sonra hayvanlarla birlikte yola düştüler. İlk önce at sürüleri altmış, yüz ve iki yüzlü gruplar halinde ilerlediler. Daha fazlasını öğrenmek için takip ettim. Sonra deve, katar, sığır sürüleriyle birlikte keçi ve koyun sürüleri de yola çıktı. Bu iş altı gün boyunca sürdü. Tüm ülke görüldüğü kadarıyla bozkırdan gelip giden insanlar ve hayvanlarla doluydu. Bu sadece

ilk kısmıydı; insanların ve hayvanların sayısının ne kadar olduğunu siz düşünün. Şehir surlarının yakınında duruyorduk. (Kapıların güçlü olduğunu biliyorduk). Sığırların sayısı çok fazlaydı. Ova, sığırlarla doluydu. Akşamları sığırlara bakarken bitkin düştük. Yolda binlerce *Paganea*⁴⁰ vardı. “*Paganea*” kelimesi Yunancadır; onu Mora’da iken sürgün olan birinin evinde öğrenmiştim. Her birinin elinde bir değnek vardı ve birbirlerinden uzaktılar. Değneği yere vururlar ve bağırarak vahşi hayvanları ürkütürler. Grubun bir kısmı atlı ve bir kısmı da yaya olan avcılar ve şahinciler, şahinleri ve tazılarıyla uygun bir yerde pusu kurmuşlar, sıra onlara gelince şahinlerini ve tazılarını serbest bırakıyorlardı. Avladıkları hayvanlar arasında keklik vardı ve kuyrukları tavuklar gibi kavisli ve dik durmuştu. Kuyruğun baş kısmı düzgündür ve neredeyse tavus kuşları kadar büyük görünür. Bu yüzden Tana, dağlar ve karalar arasındadır. Tana’nın küçük tepeler arasında olmasının nedeni Eski Tana’nın çevresinde 10 mil ve pek çok çukur olmasıdır. Birincisi, Tana’nın duvarlarının çevresinde ve içlerinde o kadar çok keklik vardı ki sanki logolar üst üste yekpare yığılmış gibiydi. Bu yerler tavukçuluk bakımından zengin görünüyordu. Oğlanlar bu kuşları yakalıyorlar ve her ikisini bir *aspro*⁴¹ karşılığında satıyorlar. Her aspro sekizde bir Venedik *bagatini*’sidir. O zamanlarda Tana’da Aziz Francesco cemaatine bağlı Thermo isminde bir rahip bulunur. Yeryüzü hala karanlıktı. Geceleri pencereleri açıp evin içerisini aydınlatıyordu. Bazen vahşi hayvanların iç organlarından ve kalplerinden maya yapmaları inanılacak gibi değildi. Ama bu tür şeyler Tana yakınlarında meydana gelmiyordu. Halkın, ortasından geçtiği bozkırda av hayvanlarının sayısız miktarda olduğu aşikârdı. Birçoğu Bozağaç sahasındaydı. Bir balık pazarının bulunduğu Bozağaç’a bir tekneyle gidilebiliyordu. (Tana’dan yaklaşık 40 mil uzaktaydı). Kış için av yapan balıkçıları buldum. Balıkçılar oldukça fazla miktarda moroni balığı ve hayvar tuzlamışlardı. Göçebeler buraya gelip tüm tuzlu tuzsuz balıkları yağmalıyordu. Moroni ve Chiari’nin miktarı fazlaydı. Bu yüzden insanlar balıklarını taze alırdı. Tuz olarak ve Caiari’ler ile tüm tuzları Sieniza’nınki kadar fazla değildi. Göçebeler, tuzlanmış balıkları yağmalıyorlardı. Göçebeler kamışları ve fiçileri da kırıyorlar, fiçi kırıklarıyla da kendi arabalarını süslüyorlardı. Ayrıca tuz öğütmede kullanılan

⁴⁰ Çoban.

⁴¹ Bizans dönemine ait gümüş sikkedir. Kefe’de Cenevizliler, Tana’da ise Tatarlar tarafından kullanılmıştır.

değirmenin demir milini de yağma esnasında kırıyorlar. Başımdan bir olay geçti. Balık avlama yerinde bulunan Zuan de Valle, ordunun geldiğini duyunca büyük bir çukur kazarak yaklaşık üç yüz fıçı hayvarı onun içine gizleyip toprakla kapattı. Üstünde ateş yaktı. Ama bu tedbir bir fayda sağlamadı. Göçebeler onları bulup götürdüler, geride hiçbir şey bırakmadılar. Bu halk, iki tekerlekli ve bizim arabalarımıza göre daha yüksek olan pek çok araba ile taşınıyor. Arabalarını, kamışlardan yapılan hasırlarla örtüyorlar. Bazı arabaların üzerinde evler bulunuyor. Yani evler arabaların üzerinde taşınıyor. Şöyle ki; bir buçuk adım yarıçapında ağaçtan bir daire yapılıyor ve dairenin her dörtte birlik aralıklarına yay gibi kavisli ağaçlardan direkler diyor, daire ile çubuk direklerin arasını kamış hasırlarla kaplayıp, üzerini de kumaş veya keçeyle örtüyorlar. Böylece arabanın hangi şahsa ait olduğu belli oluyor. İkamet edilecek mahale varıldığında bu evleri yere indirip içinde dinleniyorlar.

Ordunun gitmesinden iki gün sonra, Tana ahalisinden bazıları yanıma gelip benden şehrin surlarına gitmemi ve burada beni bekleyen bir Tatar ile konuşmamı rica ettiler. Oraya gittim. Hanın damadı olan Adil el-Mülk (Edelmulgh) adlı kişiyi buldum. Bir şeyden korkmadığımı, ben razı olursam şehre girip benim misafirim olmak istediğini söyledi. Ben de izin istedim. İzni aldıktan sonra şehrin kapısına gidip onu iki arkadaşıyla birlikte yanıma kabul ettim. Çünkü o zamana kadar şehrin bütün kapıları kapanmıştı. Tatarı, evime götürüp ağırladım. Özellikle şaraptan ve ikramımdan o kadar hoşnut oldu ki iki gün yanımda kaldı. Evimden ayrılacağı zaman, onunla birlikte gelmemi istedi. Çünkü beni kardeşi saymıştı ve istediği her yere güvenle gidebilirdim. Bu konuyu bazı tüccarlara anlatınca bir hayli şaşırdılar. Onunla gitmeye karar verdim. Bir ata binip güneşin doğuşundan iki saat kadar sonra yola çıktık. Fakat tercümanım o kadar sarhoştur ki kan burnundan aktı. Onu çok fazla içmemesi için ikna edeceğim zaman bir maymun gibi hareket etti: “İçmeme izin ver bundan daha fazlasını bulabilir miyim?” Bu arada donmuş bir nehirden geçiyorduk. Attan inip buzu geçmeye çalıştım. En sonunda o nehirden geçerek başka bir nehre geldik. Büyük zorluklarla geçtik. Bu yüzden yorulan insanlardan bazıları dinlendi. Bütün geceyi, teçhizatımızla birlikte orada geçirip zorlukla sabahı ettik. Ertesi gün yola çıktık ama rahat ilerleyemiyorduk. Zamanında bu nehrin başka bir kola sahip olduğundan bahsetmiştim. Nehri geçtikten sonra insanların gittiği yolu takip ettik. (Onların sayıları karıncalar kadardı). İki gün yol alıp hanın otağına

vardık. Benim mihmandarıma saygı gösterdiler. Ona et, süt, ekmek ve benzer şeylerden bolca verdiler. Ertesi gün, onların yolculuk düzenini gözlemlemeyi çok istiyordum. Birçok harika şey gördüm. Bunları yazmak istesem sekiz kilo kağıt gider. Bir çadırın altında sayısız insanın ve hanın bulunduğu otağa gittik. Birileri han ile konuşuyordu ve (han onlardan ne istediklerini soruyordu). Onlara eliyle işaret ederek kalkmalarını söyledi ve onlar da ayağa kalktılar. Ama sekiz adım bile olmadan tekrar diz vurup hana yaklaştılar. Hemen ne söylemek istediklerini anlattılar ama huzura çıkmadan önce yanlarındaki silahları bıraktılar. Mahkeme kurulmuştu. İki kişi arasında husumet vardır. Biri hana: “ Ey başbuğ! İkimizin arasında anlaşmazlık var, sen bizi adil bir şekilde yargıla” dedi. Han onları dinledikten sonra kimsenin konuşmasına müsaade etmez ve kararını açıklar. Şikâyetçiler onun söylediklerini kabul ederler. Çünkü bu tür mahkemelerde halk toplanır ve hakemliği üzerine alan kişi de orada bulunanları şahit tutar.

Bir gün (ordada iken) yere atılmış, ağaçtan mamûl kırık bir kap gördüm. Altında bir parça ekmek vardı. Yakınımdaki bir Tatar’a; “Bu nedir?” diye sordum. Ne olduğunu cevapladı; “Putperestler (hibuth peres) için oraya konuldu, onları beklemektir”. Tekrar sordum; “Peki bu toplulukta putperestlerin konumu nedir?”. Cevap verdi: “Çok var çok ama gizlenirler”. Bana göre bu topluluğun nüfusunu saymak mümkün değildir; ben, üç yüz binden (trecento milia) daha az olmadıklarını düşünüyorum. Daha önce de söylediğim gibi ordunun bir bölümü Uluğ Muhammed Han (Ulu Muhammed) emrindedir. Buradaki insanlar mükemmel savaşçılardır; daha dirayetli ve güçlü olanların bazıları “ulu bahadır” (talubagater) olarak bilinir. Ulu kelimesi yiğit, cesur, deli anlamına da gelir. Kadir ve kıymeti, tıpkı bizim; “güzel işler yapan Pietros” şeklindeki tasvirimize benzer ve bunları “akıllı” ve “güzel” sıfatlarıyla nitelerler. Bilgelik bakımından Pietro, iyi adam olarak Paulo’ya benzerler. Bunların belli bir önceliğe sahiptir. Yaptıkları her şey (her ne kadar kısmen akıl dışı olsa da) iyi kabul edilir. Cesur oldukları için yaptıkları her şey halka güzel ve samimi görünür. Bu da işlerini iyi yaptıklarını gösterir. Benim görüşüme göre; bunlara verilen unvan çok uygundur. Çünkü yiğit ve bahadır unvanlarını onlar kadar hak eden başka kimseyi görmedim. Sizlere sorarım: “Bir kişinin dört kişiye karşı savaşması delilik değil midir? Bir hançer ile birkaç kılıca karşı mücadele vermek çılgınlık değil midir?”. Bir zamanlar Tana’da iken gördüğüm birkaç olayı anlatacağım. Bir gün

meydandayken birkaç Tatar geldi ve yaklaşık üç mil uzaklıktaki bir koruda yüz Çerkez (Cercassi) atlıının saklandıklarını söyledi. Bu haberi işittiğimde ok satan bir dükkânda idim. Semencina'dan gelen bir Tatar tüccar (un Tartaro merchadante) da vardı. Bunu duyduğunda ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Neden onları yakalamaya bitmiyoruz? Kaç atlı var?”. Ona cevap verdim; “Yüz”. O da: “İyi, biz beş kişiyiz, siz kaç adet at hazırlayabilirsiniz?” dedi. Cevap vererek; “Kırk kişi” dedim. O da; “Çerkezler erkek değil fakat kadın gibidirler, hadi gidip onları yakalayalım” dedi. Bunun üzerine Bay Francesco'yu aramaya gittim ve ona bu adamın söylediklerini anlattım. Gülerek beni takip etti ve bana; “Sen bunu yapmak istiyor musun?” diye sordu. “Evet” dedim. Böylece atları alıp belirli adamlarımıza bizimle nehre gelmeleri için emir verdik. Çerkezlerin bir kısmı gölgede oturmuştu, bazıları da uyuyordu. Onlara saldırdık fakat yetişmeden önce kötü bir olay oldu. Bizim trompetçi, boruyu öttürmeye başlayınca Çerkezlerin çoğu kaçtılar. Mamafih kırk kişiyi öldürdük veya esir ettik. Ama Tatar tacir, kaçakları takip etmenin ve yakalamanın iyi olacağını söylüyordu. Kimse onun teklifini kabul etmeyince tek başına kaçakların peşinden koştu. Hepimiz bağırdık; “Geri dön! Geri dön!”. Bir saat sonra geri döndü fakat bir kişiyi bile esir alamadığı için hayıflanıyordu. Bunun bir deliliktir. Kaçaklar onu parça parça edebilirlerdi. Bunun için onu kınadığımızda bizi aşağılayarak güldü.

Daha önce belirttiğim gibi Tana ordugâhında herhangi bir tehlikenin olup olmadığını anlamak için her zaman muhafızları önden gönderirler. Han bir yere yerleştiğinde hemen yüklerini boşaltırlar ve çadırların arasında geniş yollar açarlar. Eğer kış ise çok sayıda hayvan bulunduğu için her yer çamurda olur. Yazın ise çok toz kalkar. Yüklerini açtıklarında rostoluk eti fırında pişirirler; üzerine süt, peynir ve tereyağı koyarlar. Böylece sütün tadını ön plana çıkarırlar. Yaygın olarak taze kızıl geyik eti tercih edilir. Bu orduda ihtiyaç duyulan her şey için birçok zanaat, silah ustaları, terziler, zırhçılar gibi meslek erbabı mevcuttur. Eğer benden onların Çingeneler (Cingani) gibi göç edip etmediklerini sorarlarsa hayır diye cevap veririm. Beni surla korunmayan büyük ve güzel şehirlerinde de dolaştırıyorlar. Bir gün yine Tana'da bulunuyordum, kapısının üzeri çok güzel olan bir kule vardı. Kuleye bakarken yanımdaki Tatar tüccara sordum: “Ne düşünüyorsun? Bu kule güzel değil mi? Ama o gülümseyerek cevap verdi: “Her kim kule inşa ediyorsa, korkuyordur”. Gerçekten dediği gibi görünüyor ama tüccarlardan

bahsetmiştim. Şimdi esas askerî konuya geri dönelim. Burada tüccarlar her zaman eşyalarını tanrı için bir yerden başka bir yere çeşitli yollardan taşırlar. Bu Tatarlar iyi kuş avcılarıdır. Birçok şahine sahiptirler ve şahinleri atılğan ve sağlamdır. Ayrıca erkek karaca ve diğer büyük vahşi hayvanları avlarlar. Tatarlar, şahinlerini ellerinden birinin üstünde tutarlar ve yoruldukları zaman diğer ellerinde şahin taşıdıkları ellerine destek vermek amacı ile bir âsa taşırlar. Şahinlerin her biri kartaldan iki kat daha büyüktür. Kimi zaman ordunun üzerinden bir kaz sürüsü geçer, ordugâhtaki nişancılar tüylü eğri oklarını yükseltirler, fırlatıp bırakırlar; boyunlarını, bacaklarını ve kanatlarını kırarlar ve başlarında beklerler. Bazen sayıları o kadar çok olur ki, her yer onlarla dolar. İnsanlara göre aşırı ses çıkarırlar ve yere düşerler. Kuşlar hakkında konuştuğumuzdan beri benim için dikkat çekici olan bir şey söyleyeceğim. Küçük bir nehrin kıyısı boyunca at sürerken hükümdarı hizmetkârıyla konuşurken gördüm. Beni çağırdı, ne yaptığımı sordu. Ben de gerektiği gibi cevap verdim. Bunun üzerine etrafa bakarken ben de dört ya da beş tane şahin gördüm ki, her biri çengele bağlıydı. Hizmetçilerinden birisine bu çengelleri alması için emir verdi. Bu zat at kuyruğundan iki tutam aldı, püsküllerinin üzerine koydu. Şahinlerin pençesinden aldığı yiyecekleri efendisine getirdi. Böylece efendisi aldı ve hızlıca oradan çekildi. Efendi: “Nereye gidiyorsun?” diye sordu. Ben durumu açıklayan bir cevap verdim. Şöyle dedi: “Hak ettiğin gibi sana onur ve nezaket gösteremem. Tanrımızın bana vermiş olduğu kadarıyla yardım edeceğiz”. Ve bir saka kuşunu üç parça haline getirdi. Parçalardan birini bana ve küçük parçayı hizmetçisine verdi ve diğer parçasını da kendisine ayırdı. Burada sayılamayacak kadar çok sayıda vahşi hayvan olduğunu nasıl izah edeyim? Sizleri inandırabilir miyim? Ancak isterseniz öncelikle atlardan başlayarak anlatayım; tüccarları aynı olan ve farklı yerlere götürülen atlar sürüler halinde İran’a getiriliyor. Bir ara ben de onlara katılmışım; dört bin at getirilmişti. Şaşırmanın çünkü isterseniz bir günde iki binden fazla at satın almanız mümkündür. Burada atlar koyunlar gibi sürü halindedirler. Eğer bu at sürüsünden yüz taneye sahip olmak isterseniz atların sahibi bir kementle bunları yakalayıp size teslim eder. Bu iş at eğitimi kadar zordur. Çok geçmeden atları satın alan bir kişi ona şöyle dedi: “Al bunu al”. Bu şekilde istediği kadar at alır. Bu atlar o kadar çoktur ki, bozkırı kaplar ve muhteşem görünürler. Atlar küçük oldukları için ülkenin ihtiyacını karşılayamazlar ve sağlık açısından yenmezler. İran’a getirildiklerinde onlara verilebilecek en güzel şey yulaftır,

onunla beslenmeleridir. Eğer yemezlerse çaba gösteremezler. Onların ikinci önemli hayvanı öküz"dr; öküzler kilolu ve büyüktür ki Lehistan'dan, bazen Eflak (Blacchia=Ulah lkesi), Transilvanya ve Almanya zerinden İtalya'ya getirilir. İhtiyaç olduğunda yeterli sayıda getiriyorlar. Onların nc önemli hayvanı ise büyük ve güçlü devedir. Develeri İnan'a götürüp her birini yirmi beş dukaya satarlar. Doğu Akdeniz (Levante) blgesindekilerin sadece bir hörgücü vardır ve daha kktrler. Bunların her birini on dukaya satıyorlar. Dördüncü önemli hayvan ise büyük ve uzun bacaklı, uzun tüylü koyundur. Koyunların bazılarının kuyruklarından tutulduğunu gördüm. Bu kuyrukların yağları tüm yiyeceklerin yerini tutar. şahit olduğum şaşılacak bir durumu nasıl söyleyeceğimi bilemiyorum. Bu kadar insan nasıl her gün yola revan oluyor, nasıl yiyecek buluyorlar ve yiyecekleri nereden temin ediyorlar. Tanık olduğum için bu soruları şöyle cevaplıyorum; aşağı yukarı şubat ayında çiftçiler ekim yaparlar, Mart ayında ise herkes ekim yaptığı yerde gerekli şeyleri hazırlar. Ayın belli günleri oraya gitmek zorundadırlar. Bu ayda ekim yapmaya zen gösterirler, kendilerini hazırlarlar ve birlikte karar verirler; ihtiyaç duydukları tohumlarını uzun kuyruklu atlarına yüklerler, birlikte eşleriyle ve çocuklarıyla kararlaştırılmış yere giderler. Orada yemek yerler, ekim yaparlar, hanlarına geri dönerler. Han bir annenin çocuklarına davrandığı gibi onları yürüyüşe gönderdiğinde gözleri daima üzerindedir. Topraklar bereketlidir. Bir tohuma bin tane kaldırırılar. Bu toprakta darı bir tohuma yüz tane verir. Öyle ki bol miktarda bitmemişse hasat etmeyip tarlada bırakırlar. Bu bağlamda şunu söyleyeceğim: Uluğ Muhammed'in birkaç yıl hüküm sürmüş torunu (figlio d'un figlio) vardı. Amcasının oğlundan korktu ve İtil Irmağı'nın ötesinde yaşadı. Nüfusun bir bölümünü mahrum etmemek için tehlikeli görünen ekimler üzerinde durmaya karar verdiler. O zamanlar et, süt ve diğer şeyler vardı. Pazarda biraz un ve ekmek olmasına rağmen bunlar pahalıydı. Onlara bu yılları nasıl geçirdiklerini sorduğumda ete sahip olduklarını söylediler ve bir müddet sonra amcasının oğlu tarafından sürüldüler.

Sonunda Uluğ Muhammed (yukarıda bahsettiğim gibi) Kii Muhammed'in sınırlarına vardı ve onunla sınır komşusu oldu. Tanrının hükmüne karşı çıkamayacağı için oradan çocukları ve diğerleriyle ona kaçtı. Haziran ayında Tana Nehri'ne doğru gitti. Bütün halkı at arabalarıyla ve hayvanlarıyla karşı kıyıya geçirdi. İnanılmaz ve muhteşemdi. Adeta güvenli bir kara parçasında yürüyorlardı. Onların geçişleri şu şekilde

yapılır: Bir grup çevik ve güçlü erkeği, çevrede bol miktarda bulunan ağaçlardan kelekler yapmaları için önden gönderirler. Daha sonra kamış destelerini birbirine bağlayıp keleklerin ve at arabalarının altına koyarlar. Onları da atlara bağlarlar. Atlar çıplak adamların rehberliğinde yüzerek ırmaktan geçerler. Bu şekilde yol alırlar. Yaklaşık bir ay sonra balık tutma yerine kürek çekerek gittim. İrmakta çok sayıda kamış destesi ile kayıklara rastladım. Bunların gitmesine izin verildi. Öylesine kalabalıktı ki nehirde zorlukla ilerliyorduk. Ayrıca şaşırtıcı bir şekilde kıyıda çok sayıda kayık ve kamış destesi gördüm. Balık avlayacağımız yere vardığımızda durumun önceki yere nispetle daha kötü gördüm. Çünkü arkadaşlarımı unutmayacağım.

Daha önce adından bahsettiğim imparatorun kardeşi Adil el-Mülk beni aniden kucakladı, oğlunu da yanında getirdiğini söyledi. Bana sekiz köle verdi, Rusya'dan aldığı ganimetten olduğunu söyledi. Ben de ona tekrar hediyeler sunarak karşılık verdim. Benimle iki gün kaldı. Bazı insanlar başkalarından ayrıldığında bir daha asla görüşmemeyi düşünürler ve dostluklarını kolayca unuturlar. Dostluk için gerekli olan adetleri ve gelenekleri yerine getirmezler. Burada yaşadığım küçük bir tecrübe bana iyi geldi. Çünkü söylendiği gibi dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşmuş. Hasan Bey'in (Assambeck)⁴² elçisiyle İran dönüşünde Tataristan'a (Tartaria) doğru geçerek Posonia'ya sonra da Venedik'e varmayı istedim. Buna rağmen bu yoldan gitmedim. Tatar tacirlerin kafilesinde olmam beni zorladı, fizyonomik belirtilerinden hareketle Adil el-Mülk'ü tanıdım. Babası ve Tatarlar tarafından söylenenlere göre; o hanın sarayında yüksek bir mevkie sahipti. Eğer daha da ileriye gidersek bizi yakalayacaktı. Bu durumda hem ona hem de babasına yaptığım gibi ona karşı asilce iyi davranmam gerekirdi; fakat otuz beş yıl sonra çok uzak ülkede bir Venedikli (Venetiano) ile bir Tatarın buluşacağına kimse inanmaz. Bu konu daha önce söylediklerimle ilgilidir. Yıl 1455; (şarap satan bir dükkândaydım ve dükkânı keşfediyorum). Zincire vurulmuş, Tatarlara benzeyen iki kişi getirdiler. Kim olduklarını sordum. Katalanların (Cathelani)⁴³ köleleri olduğunu ve bir tekneyle kaçtıklarını, denizde bu tacire yakalandıklarını söylediler. Hemen, gece efendimin yanına gittim. Bu konuyu ona da anlattım. Kısa bir süre sonra bazı memurları saraya gönderdi. Bu denizcileri gösterirken onları serbest bıraktılar ve denizcileri

⁴² Akkoyunlu Devleti'nin ünlü hükümdarı Uzun Hasan.

⁴³ Katalanlar da tıpkı Cenevizliler ve Venedikliler gibi Tana'da bir ticaret üssü kurmuşlardı.

kınadılar. Tatarları alıp eve getirdim, kim olduklarını ve hangi ülkeden geldiklerini sordum. Bunlardan birinin Tana'dan Hoca Davud'un (Cozadahuth)⁴⁴ hizmetkârı olduğu söylendi. Onu iyi tanıyordum. Çünkü o, Tana'ya gelen bütün ticarî malları han adına satın almakla görevliydi. Evimde birçok kez bulunduğu için yüzünü hatırlıyordum. İsmi sordum. Latince "semolire" veya "buratore" anlamına gelen Cebeci (Chebechzi)⁴⁵ olduğunu söyledi. Onu seyrettim ve sordum: "Beni tanıyor musun?" O da: "Hayır" dedi. Ama Tana'dan ve Yusuf'tan (Iusuph) bahsettiğimde (bana orada Yusuf derlerdi) ayaklarıma kapanıp öpmek istedi. Bana hayatını iki kez kurtardığımı söyledi. Bu onlardan biri (köle olarak) kendini ölü saydığında, diğeri ise Tana'da yangın çıktığında gerçekleşmiş. Ben duvara bir delik açmışım ve herkes kaçmış. Kaçanların arasında ben de vardım. Bu doğru çünkü Tana ateşe verildiğinde belirli bir zemine karşı duvara tekrar delik açtım ve kırk kişi oradan kaçtı. Aralarında Hoca Davud da vardı. Onlar iki ay boyunca evimde kaldı ve (Tana'dan gemiler ayrıldığında) onları evlerine gönderdim. Bunu kimseyle paylaşmadım. (Buradan ayrıldığında patikalara tekrar döneceğimi zannetmiyorum). Birbirinizi hiç görmüyormuşsunuz gibi arkadaşlıklarınızı unutun. Çünkü başka bir zaman sizin onunla karşı karşıya geleceğiniz binlerce olay meydana geliyor. Pek çok zengin kimse zamanı gelir fakir ve aciz kişilere muhtaç olur.

Tana'nın güzelliklerine dönersek batı ve kuzeybatısına doğru ilerliyorum ve Azak Denizi'nin (Mar de le Zabache) kıyısına gidiyorum. Sol taraftan devam edince bazı yerlerden sonra Karadeniz'e (Mar Mazor), Mingrel=Megrel (Mengleria) adında bir eyalete ulaşırsınız. Tana'dan ayrılırken, yaklaşık deniz kıyısı ile kara arasında üç menzil kadar gidince Chremuch⁴⁶ adında bir bölge bulunur. Bu bölgedeki hükümdar "Biberdi" (Diodato=Begverdi=Tanrıverdi) adını taşımaktadır. "Doğru Efendi" (Vero Signor) anlamına gelen Çertibey'in (Chertibei) oğludur. Köyde birçok evi olup ihtiyaç duyduğu anda iki bin at alabilir. Çok güzel meralara, birçok ormana ve nehre sahiptir. Bu bölgenin ileri gelenleri, haydutlukla ve bölgenin düzlüklerinden geçen kervanların yolunu kesmekle vakit geçirirler. Bunlar iyi atlara sahip olup yiğitçe ve akıllıca at binerler. Yüzleri bölgesel unsurları yansıtır. Yeterince mısırları, etleri ve balları var ama şarapları

⁴⁴ Cozadahuth=Khwaaja Da'ud. Bu zatın Ermeni kökenli olduğu belirtilmiştir.

⁴⁵ Bu isim açık bir şekilde Türkçedir. İtalyanlar "Jebeji" olarak da yazmışlardır.

⁴⁶ Kesin olmamakla birlikte "Temrük" adıyla ilgili bir toponimdir.

yoktur. Bunlar farklı dilleri konuşurlar ancak birbirlerinden çok uzak olmayan Kıpçak (Cpiche),⁴⁷ Tatarcosia⁴⁸, Sobai (Abazya)⁴⁹, Cheverthei (Kabartay)⁵⁰ gibi daha önceden bahsettiğim memleketlerde yaşarlar. As ve Alan dillerinin konuşulduğu yerler de vardır. Bunlar birbirine on iki günlük mesafededir. Bu Mingrel⁵¹ bölgesinde, Caspio Dağı'na⁵² yakın bir yerde Caitacchi⁵³ (Kaytaklar) oturur, Gürcistan'ın (Zorzania) bir kısmı da buraya dâhildir. Çerkezistan dağları ile hemhudut olan bölgeden Phaso=Fasso⁵⁴ adlı nehir akar. Bu nehir, bölgeyi çevreler ve Karadeniz'e dökülür. Bu vilayetin efendisi Bendian'dır. Denizin kenarında iki tane kalesi vardır: Biri Vathi (Batum) diğeri ise Sivastopol (Savastopoli). (Bunların yanı sıra) çok sayıda muhkem kale bulunur. Ülke tamamen taşlık ve verimsizdir; *panizo*⁵⁵ isimli şeyden başka bir ürünü yoktur. Tuz Kefe'den (Chapha) getirilir. Sert ve kaba keten bezi dokurlar. Halkı canavar gibidir. Bunu anlatayım: (Ben Vathi'de iken Cenevizli (Zenovese) Azolin Squarciafigo, Tana'ya gitmek için İstanbul'dan ayrılan Türklerin teknesiyle bize katıldı). Bu Cenevizlinin söylediği bir kapının girişinde ayakta duran bir genç kadın vardı: "Surina, patroni cocon?" yani "Kadın, efendi evde mi?" (Bunun anlamı kocadır.) "Archilimisi" yani "gelecek" diye cevap verdi. Dudaklarından öptü ve (bana göstererek) dedi ki: "Baksana, güzel dişleri var". Bana kadının göğslerini gösteriyor; adam kadının göğsüne dokunuyordu, kadın rahatsız olmadı ve hareket de etmedi. Sonra eve girip oturduk. Cenevizlinin vücudunda sanki bit varmış gibiydi. Kadını onu bulması için çağırdı. Kadın da bu işi huşu içerisinde yerine getirdi. Kocasını içeri girdi ve arkadaşım elini cüzdanına koydu ve şöyle dedi: "Patroni, tetarisicha?" yani "Beyefendi, dinarın var mı?" ve (fazla bir parası yok gibi görünüyordu) ondan birkaç dinar aldı. Biraz erzak almak için doğruca şehre gitti. Daha sonra idman yapmak için memlekete gittik. Bu Cenevizli, adını kimseye söylemeden her yerde sevdiği şeyi yaparak o ülkenin geleneklerini araştırır. Gördüğümüz kadarıyla bu insanlar hayvan gibidir. Bu nedenle o ülkede Cenevizliler arasında uygulanan adetler

⁴⁷ Deşt-i Kıpçak kastedilmektedir.

⁴⁸ Elburz Dağı'nın kuzeyinde Tatarların yaşadığı yerin yakınında, Kuban Nehri'nin kenarında bulunur.

⁴⁹ Karadeniz'e yakın bir yerdir.

⁵⁰ Muhtemelen Kabartaylar.

⁵¹ Karadeniz'in kıyısında, Gürcistan'ın kuzeyindeki bölgedir.

⁵² Kafkas Dağları.

⁵³ Kafkas kavmidir. Darband'ın kuzeybatısında yaşayan barbar ve asi halktır.

⁵⁴ Rioni Nehri. Raça bölgesinde Kafkas Dağları'ndan doğan nehirdir.

⁵⁵ Ne olduğu meçhuldür.

vardır. Hatta bununla ilgili bir deyim vardır: “Tu sei Mengrelo” yani “Sen ahmaksın”. Birisine “Sen delisin” demek istediklerinde “Tu sei pazo” diye hitap ederler. “Tetari” sözcüğünün para anlamına geldiğini daha önce söylemişim. Tetari’nin beyaz anlamına da geldiğini anımsadım. Bu renk, gümüş dinar anlamına gelir. Yunanlılar, paraya beyaz anlamına gelen “aspri” dedikleri gibi, Türkler de beyaz anlamına gelen “akçe” (Turchi akeia) derler. Venedikliler geçmişte ve günümüzde paranın bir çeşidine “Zagathai tengh” (Çağatay tengesi) derler. Venedik’te eskiden ve günümüzde beyaz dinarlar yapıldı. İspanya’da da “Bianche” denilen bir para vardır. Böylece bu isimlendirmenin kaç farklı ülkenin dilinde olduğunu görmekle karşı karşıyayız.

Yeniden Tana’ya geri dönecek olursak; Alan Ülkesi’nin bulunduğu yerdeki ırmaktan, (yukarıda da söylediğim gibi) geçip Azak Denizi’nden sağa doğru devam edip aşağıya Kefe Adası’na (l’insula de Capha)⁵⁶ gitmek istiyorum. Zuchala (Orkapı) tıpkı Mora Yarımadası gibi anakarayla devam eden bir boğaz olup Kefe’ye doğru çıkar. Burada çok fazla tuz kaynağı var. Bunlar kendi kendine kuruyup tuza dönüşen kaynaklardır. İsmi geçen ada, Azak Denizi’nin kıyısındaki Kıpçaklara (Cumani) nispetle “Cumania” adıyla anılır. Daha sonra Kefe’nin bulunduğu adaya varılır ki burası. Hazar Ülkesi (Gazaria) olarak bilinir. Bu günlerde bile kumaş ölçümü için kullanılan *pico*, Tana’da “Hazar picosu” (Pico de Gazzaria)⁵⁷ tesmiye edilir.

Tatarların idaresinde olan Kefe Adası’nın bozkırlarına Hacı Giray’ın (Azicharei) oğlu Uluğ Bey (Ulubi) adında bir efendi hâkimdir. Nüfusu kalabalıktır ve ihtiyaç duyduklarında kolaylıkla üç-dört bin at temin edebilirler. İki müstahkem mevkileri vardır ama bunlar kale değildir. Biri Solhat (Sorgathi) adını taşır; diğeri ise İnkirman’dır (Incremin) güçlü anlamına gelir. Bir diğeri Kırkyer’dır (Cherchiarde)⁵⁸, kırk mahal anlamına gelir.

Bu adada, Azak Denizi’nin ağzında Kerç (Cherz)⁵⁹adında, bizim *Bosphoro Cimerio* dediğimiz bir yer vardır. Türk sultanı Kefe (Capha), Soğdak (Saldaia),⁶⁰ Gurzuf

⁵⁶ La pensiola di Crimea: Kırım Yarımadası kastedilmektedir.

⁵⁷ 85, 2 cm uzunluğundaki ölçü birimi.

⁵⁸ Alanların oturduğu şehirdir.

⁵⁹ Aynı isimdeki şehrin kuzeyinde yer alır. Boğazın batısında bulunur.

⁶⁰ Kırım’ın güneyinde bir limanı vardır. Kefe’nin güneybatısında bulunur.

(Grusui),⁶¹ Balaklava (Cymbalo),⁶² Sarsona (Kerson)⁶³ ve Calamita⁶⁴ gibi şehirlere hâkimdir; bunların hepsi Türk sultanının egemenliği altındadır. Cenevizli Antonio da Guasco'dan öğrendiklerimle şimdi Kefe'yi anlatmak istiyorum. Antonio da Guasco, deniz yoluyla Gücistan'a oradan da İran'a kaçmış. Ben de o zaman İran'da idim. Böylece buranın Türklerin elinde nasıl olduğu anlaşılıyor.

Bu sıralarda oraların efendisi olan, yani bozkıra hükmeden Eminek Bey (Eminachbi)⁶⁵ adında bir Tatar beyi vardı. Kefe'den her yıl vergi alırdı. Onunla bu Kefe sefiri arasında çok fark vardır. O zamanlar Cenevizlilerin Kefe Konsolosluğu, Tatar hanına bir elçi göndermeye ve Eminek'in akrabalarından birini çağırdı. Konsolosluk, Eminek Bey'i uzaklaştırmak istediği için Tana'ya gemiyle bir elçi gönderdi. Bu elçi, beye gitti ve Eminek'in akrabalarından olan Mengli Giray (Mengligieri) adında biri, onu Kefe'ye götürme sözü verdi. Eğer şehir halkı bunu kabul etmezse Mengli Giray'ı geri göndermek üzere anlaşma yapıldı. Kefe'de böyle bir anlaşma yapmasını istemeyen Eminek'in Osmanlılara elçi gönderdiğinden şüphe ediliyor. Eğer Osmanlılar oraya donanma gönderirlerse kendisinin de karadan saldıracağına dair verdi. Osmanlı Devleti ordu göndermekte arzuluydu. Kısa bir süre içinde şehir ele geçirildi. Mengli Giray oradaydı. Eminek Bey kısa bir süre sonra bu toprakların Osmanlı Devleti'ne verilmesinden pişmanlık duydu. Şehre erzak gönderilmesi yasaklandı. Böylece şehirde kıtlık ve pahalılık baş gösterdi, hububat ve et bulunmaz oldu. Bunun üzerine Türkler Mengli Giray'ı Kefe'ye gönderip, şehri ona teslim ederlerse bolluk olur denildi. Mengli Giray halk tarafından çok seviliyordu ve o da bunun farkındaydı. Osmanlı Devleti de böyle yaptı. Osmanlı Devleti (anlaşmanın iyi olduğuna karar vererek) onun geldiğini öğrenir öğrenmez çok sevindi. Her şey bollaşdı. Çünkü hâlâ Mengli Giray şehir halkı tarafından seviliyordu. O gözetim altında olarak her yere gidiyordu. Bir gün ok atma yarışması yapıldı. Ödülü almanın yolu şudur: İki ayak üzerinde duran bir tahtanın üzerine çapraz olarak yerleştirilmiş ve iple tutturulmuş bir gümüş fincan asarlar. Yarışmaya katılanlar, at koşturarak o fincana çatallı ok atarlar. Bu arada, hedefin yanından geçerken

⁶¹ Şehrin yeri tam olarak bilinmiyor. Giustiniano tarafından yapılan kalesi vardır.

⁶² Eskiden Cembalo adıyla biliniyordu. Günümüzde Balaklava olarak adlandırılıyor.

⁶³ Sivastopol şehrinin bulunduğu yerdedir.

⁶⁴ Sivastopol koyunda bulunur.

⁶⁵ Kefe şehrinin valisidir.

ok atmak için arkalarına bakmaları gerekir. İpi kesen kişi kazanmış olur. Mengli Giray, kaçmak için fırsat buldu. Yüz Tatar atlısını daha önce ayarlamış olması akıllıcaydı. Aynı gün kendilerini gizlemek için şehre biraz uzak, küçük bir vadide saklandılar. Ve (onu tekrar tuzağa düşürmek istedilerse de) kaçmayı başardı. Böylece güçlenip onlarla birlikte Solhat (Surgathi) şehrine gitti; burası Kefe'den altı mil uzaktaydı. Şehri aldı ve Eminek Beyi öldürdü. Burayı hâkimiyeti altına aldı. Ertesi yıl Kefe'ye on altı günlük mesafede olan Astarhan'a (Giterchan) gitmeye karar verdi. Murtaza Han (Mordassa Can)⁶⁶ bu sırada İtil kıyısındaki ahalinin hanı idi. Onunla savaştı, şehri hâkimiyetine aldı, halkın büyük bir kısmını Kefe Adası'na gönderdi; kendisi de kıyı ırmağın kıyısında geçirdi. O sıralar birkaç gün uzak kalmak istedi. Tesadüfen başka bir Tatar beyi ile karşılaştı. (Nehir donmuşken oraya girdiğini işitince) beklenmedik anda oraya geldi ve saldırdı. Onu mağlup etti. Tutuklu olan Murtaza Han serbest kaldı. Bu durumdan rahatsızlık duyan Mengli Giray düzenli bir şekilde Kefe'ye döndü. Murtaza Han ordusuyla birlikte ertesi baharda onu bulmak için Kefe'ye geldi ve adaya zarar vermek için yol aradı. Ama (şehrin içerisine girmeyeceğini söyleyerek) geri döndü. Mengli Giray'ı kovalamak için yeni bir orduyla çıktığına dair bize bilgi verildi. Zaman, bu haberin doğru olduğunu gösterdi. Dolaylı olarak, akılsızca yalan haberler de yayıldı. Hanlar arasındaki savaşın nereye varacağını ve Büyük Han (Gran Can) ile Murtaza Han arasındaki anlaşmazlığın neticesinin ne olacağı bilinmiyordu. Büyük Han'ın Osmanlı Devleti ile savaşmak için Kefe yolunda olduğunu söylendi. Akkirman (Moncastro) üzerinden Eflak'a (Blacchia) oradan da Macaristan'a (Ongaria) gideceklerdi. Bu durum mektupla İstanbul'a bildirildi.

Kara Deniz üzerindeki Kefe Adası, Gotlar Ülkesi ile Alan Ülkesi'ne yakındır. Daha önce de söylediğim gibi adanın devamı ise Akkirman yoludur. Gotlar Almanca konuşurlar. Bunu biliyorum çünkü (bir Alman hizmetkârım vardı). Alanlar ve Gotlar birbirleriyle konuşabiliyorlar; bir Venedikli (Furlano) ve Floransalı (Fiorentino) gibi yeterince anlaşabiliyorlar. Gotlar ile Alanların komşuluğundan Katalanlar (Gothalani) isminin türetilmiş olduğuna inanıyorum. Çünkü Alanlar bu bölgedeydi. Gotlar bu ülkeleri fethetmişlerdi. Kendi adlarını Alanların adlarıyla karıştırdılar, tıpkı o insanların karışıp Katalan adını aldıkları gibi. Bunların hepsi Yunan (Greca) ve Çerkezlerin (Cerchassi)

⁶⁶ Kısa bir süre (1461-1462) Altın Orda Devleti'ni de idare etmişti.

kültürüyle benzerdir. Tümen (Tumen) ve Astarhan (Githercam) şehirlerinden bahsetmiştik. Değerli anılarımı önceden yazmayı kesinlikle istemiyorum. Tümen'in kuzeydoğusundan yaklaşık yedi günlük uzaklıkta İtil Nehri bulunur. Astarhan bu nehrin kenarında bulunur. Bu topraklar yağmalanmıştır. Geçmişte bu topraklar meşhurdu. Çünkü (Timur tarafından yağmalanmadan önce) baharat ve ipek (şimdilerde Suriye'ye gider) Astarhan üzerinden Tana'ya getiriliyordu. Tana'dan bu baharat ve ipekleri almak için sadece Venedik'ten altı ya da yedi gemi gönderiliyordu. Böylece (o zamanlar) ne Venedikliler ne de denizin diğer tarafındaki yerliler Suriye'ye (Soria) mal getiriyorlardı. İtil (El Edil) Irmağı büyük ve geniş olup Hazar Denizi'ne (Mar de Bachu=Bakü Denizi) dökülür, Astarhan'dan yaklaşık 25 mil uzaklıktadır. Bu ırmakta deniz gibidir, bol miktarda balık bulunur. Deniz çok tuzludur. Bu ırmak üzeinden Rus topraklarında (terra de Rossa) bir şehir olan Moskova'ya (Muscho) üç günde gidilir. Her yıl Moskova gemileriyle Astarhan'a tuz getirilir. Bu ırmakta, birçok adacık ve koruluk bulunur. Bazı adaların çevresi otuz mil kadardır. Ormanların bir kısmında odunlar oyulup biçimlendirerek tekneler yapılır. Sekiz veya on adet atla bu tekneleri getirirler. Bu ırmak üzerinden kuzeydoğuya, Moskova'ya doğru geçtim. Irmağın kıyısına paralel olarak on beş günlük yol kat ettikten sonra çok sayıda Tataristan halkının bulunduğu yere ulaştım. Kuzeydoğuya doğru ilerleyerek Rusya sınırlarına varılır. Burada Ryazan (Risan) adında küçük bir şehir vardır. Burası Rusya Büyük Knezi III. İvan'ın (Zuanne duca de Rossia) kayınbiraderinin şehridir. Hepsi Grekler gibi Hıristiyandır. Bu ülke çok bereketlidir. Buğday, et, bal ve diğer birçok şey bulunur. Siyah arpa suyu anlamına gelen "boza" (bossa) adlı bir içecekleri vardır. Çok sayıda orman ve köy bulunur.

Biraz daha ileri giderseniz Kolomna (Colona) adında bir şehir bulursunuz. Her iki şehirde de evler ahşaptır çünkü buralarda fazla taş yoktur. Moskova buraya üç günlük uzaklıktadır. Şehirle aynı isimde önemli bir nehir olan Moskova Irmağı da buradadır. Rusya Büyük Knezi III. İvan bu şehirde oturur. Bu ırmak şehrin ortasından geçer; üzerinde birkaç köprü vardır. Şehrin kalesi tepededir ve etrafı ormanla çevrilidir. Etləri çok boldur. Bunu tartarak satmıyorlar, sadece takas yapıyorlar. Yetmiş tavuk bir dukadır. Üç kaz ise bir marcheti⁶⁷ eder. Ama burası öylesine soğuktur ki nehirler bile donar. Kış

⁶⁷ Gümüş Venedik parasıdır.

geldiğinde domuz, sığır ve diğer hayvanları kesip pişirmeye hazır hale getirirler. Sayıları o kadar çoktur ki bir kişi istese iki yüz hayvan satın alabilir. Meyve (birkaç elma, ceviz ve yabanî fındıktan başka) pek bulunmaz. Bir yere gitmek istediklerinde (özellikle yürüyüş uzunsa) kışın hava soğuk olmadığında rahatça yürüyüş yaparlar. At arabası şeklindeki kızak üstünde bizimle beraber istedikleri her şeyi satıyorlar. Fakat yazın, etraftaki bataklıklar ve ormanda çokça bulunan zararlı böcekler yüzünden evden dışarı çıkmaya cesaret edemiyorlar. Üzümleri yoktur ama bira ve balın suyunu çıkarıp şarap yaparlar; içine hoş, sersemleten ve sarhoş eden bir koku veren çiçekler koyarlar. Ayrıca daha önce ismini andığımız knezin aşırı şarap tüketimini engellemek için koyduğu kurallardan da bahsetmek gerekir. Çok sarhoş olduklarında işten geri kaldıklarında onlara yararlı olacak başka şeyler yaparlar. Bira ve baldan şarap yapmak, çiçeklere koku kullanmak yasaklandı.

Ruslar geçen yirmi beş yıl boyunca haraçlarını Tatar hanına (l'imperator tartaro) ödemeyi sürdürdüler. Şu anda bizim dilimizde “büyük tencere” (caldiera) anlamına gelen Kazan (Cassan) adlı topraklara tâbidirler. İtil Irmağı'nın sol tarafından Hazar Denizi'nin tersine doğru beş gün yol alınırsa Moskova'ya varılır. Bu topraklar ticaret merkezidir; Moskova, Lehistan (Polonia), Prusya (Prusia) ve Felemenk (Fiandra) ülkesine giden deri ürünleri ve kürkler buradan geçer. Bu deriler Çağatay (Zagatai) diyarının kuzey ve kuzeydoğusundaki topraklardan gelir. Kuzeydoğusundaki Mordva Ülkesi (Moxia) halkı gibi Tatarların geneli de putperesttir. Mordva Ülkesin'de bazı deneyimler yaşadım. Onların inançları ve davranışları hakkında öğrendiklerimden biraz bahsetmek istiyorum. Yılın belirli zamanlarında, kırsal bir alanda atların dört ayağını ve başını direklere bağlarlar. Bu yapıldıktan sonra yay ve oklarıyla gelip uygun bir mesafeden atın kalbine doğru atarlar ve at ölünceye kadar devam ederler. Sonra derilerini yüzerler ve tulumunun içinde etleri saklarlar. Kendi aralarında tören yaparlar ve sonra yerler. Sonra bu derisini samanla doldurulur, bacakları düz bir şekilde sıraya geçirirler. Son olarak büyük bir ağaçlık alana giderler ve plan yaparlar. Hayvanı ağacın üstüne koyup buna taparlar. Bizim kiliselere mum dikmemiz gibi bu ağacın üstüne de kakım, sincap ve tilki kürklerini asarlar. Bu şekilde ağacın her tarafını değerli kürklerle kaplarlar.

İnsanlar yabanî hayvanların etleriyle ve nehirden avladıkları balıklarla beslenirler.

Mordva Ülkesi'nden bahsettik. Tatarlar hakkında başka bir şey bilmiyoruz. Sadece bunların putperest olduklarını, savaş arabalarının üzerindeki heykellere taptıklarını, her gün evden ayrıldıklarında ilk gördükleri hayvana ibadet etme gelenekleri olduğunu biliyorum.

Knez, bizim dilimizde “Yeni Kale” (Nove Castelli) anlamına gelen ve çok büyük bir yer olan Nougroth'u (Velikiy Novgorod) ele geçirdi. Burası Moskova'nın kuzeybatısında bulunur ve sekiz günlük mesafededir. Şehir daha önce kendi halkı tarafından yönetiliyordu. Aralarında pek çok tanrıtanıma (heretici) vardı. Şu anda Katolik inancı çok yavaş yayılıyor, bazıları inanıyor bazıları ise inanmıyor. Ama şimdi makul ve adaletle yaşıyorlar. Moskova'dan çıkıp Lehistan'a doğru gitmek için yirmi iki günlük yolumuz var. (Moskova'dan başladığımızda) yol çok ıssızdır, vardığımız ilk yer ise Trochi (Troki=Trakay) adlı bir kaledir. Bir yerden bir yere yol alırken sizden önce konaklayıp ateş yakan ve onun yanında yatan bazı kişilere rastlarız. Bazen yolda ilerken çok az köy görürsünüz. Aynı şekilde Trochi'de ormanların ve tepelerin arasında evler vardır. Trochi'den dokuz günlük uzaklıkta Lonin adında bir kale bulunur. Daha sonra Litvanya bölgesine vardığımızda Varşova (Varsonich) adında bir şehre ulaşırsınız. Ancak buranın efendisi Lehistan Kralı Kazmir'e (Casimir re de Polonia) tâbidir. Ülke bereketlidir ve çok sayıda kaleleri, çiftlik evleri vardır ama güvenli bir yer değildir. Trochi'den Lehistan'a yedi gün boyunca yolculuk yaptığımızda bu bölge hoş ve güzeldir. Sonra çok güzel bir şehir olan Mersaga'yı (Miedzyrzecz) ve Lehistan'ı kalelerle dolu buluyoruz. Kaleler hakkında çok bilgim olmadığı için onlardan bahsetmeyeceğim. Ülkenin kralı ve çocukları Hıristiyan olmalarına rağmen tutucu değiller. Kralın en büyük oğlu Bohemya (Boemia) kralı olmuştur. Lehistan'dan dört günlük yolculuk sonunda Marquis Brandenburg'un şehri Frankfurt'a (Frankfort) vardık ve Almanya'ya girdik. Burası herkes tarafından bilindiği için buradan çok bahsetmeyeceğim.

Mengli Giray'ın sınır komşusu olan Gürcistan hakkında anlatılacak bazı şeyler var. Bu ülkenin kralı Bakrationi (II. Bagrat) isimli zattır. Ekmek, şarap, et, hububat ve daha başka meyvelere sahip olan bereketli ve güzel ülkedir. Üzümün büyük bölümü tıptı Trabzon'da (Trabesonda) olduğu gibi asmada yetişiyor. İnsanları güzel ve kalıplıdır; dost canlısıdır ama pis görünümlü elbiseleri vardır. Saçlarını tıraş ederler ancak etrafını biraz bırakırlar. Bizim keşişlerimiz gibi tıraş ederler. Bıyıklarını sakallarından daha çok

uzatırlar. Bundan sakal vergi topluyorlar. Başlarına üzeri farklı renklerle bezenmiş bir şapka takarlar; sırtlarına çok uzun, dar bir palto giyerler. Paltoların alt kısmı kalçaya doğru açıktır. Bu şekilde olmasaydı atlara binemezlerdi. Ben onları suçlamıyorum. Çünkü Fransızların (Franzosi) da böyle kullandığını biliyorum. Giydikleri ayakkabı, ayağın tabanını ve topuğu yukarıda tutar; yani yüksektir. İki yüksek topuklu ayakkabının üstündeki ayak epey yukarıda olup altındaki boşluktan bir yumruk kolayca geçer ve zorlukla yürünür. Farsların (Persiani) hâlâ bu şekilde ayakkabı kullandıklarını bilsem de onları bu konuda suçlayamam. Beslenmelerinde (şahit olduğum, yöneticilerinden birinin evinde) şu şekilde hizmet ediyorlar: Yarım metre genişliğinde kare masalara tuzsuz, yağsız, pişmemiş bir miktar ekmek ve çorba koyarlar. Benzer başka bir masaya çok az kavrulmuş yaban domuzu eti koyarlar. (O kadar az pişirilmiş ki kanı akıyordu). İyi yemek yiyorlar. Domuz etini tatmadım. Ama ekmeği çiğnemeye devam ettim. Şarabımız boldu ama başka yiyecek çeşitleri yoktu. Bu ülkede büyük dağlar ve ormanlar vardır. Önünden Tygris Nehri'nin geçtiği Tiflis (Zifilis) adında güzel bir şehirleri vardır. Burada Gori adında bir kale vardır. Karadeniz ile hemhuduttur.

Tana'yı ve bu bölgeyi araştırarak, anılarımın bir parçasını sizinle paylaştım. Şimdi başka bir başlık altında, ikinci bölümde İran'a yaptığım yolculuğu sizle paylaşacağım.

II. BÖLÜM: İRAN'A SEYAHAT

Ben Josafat Barbaro, İran'a Elçi Olarak Gittiğim Seyahatin İkinci Bölümü Burada Başlıyor.

1471 yılında hükümdarımız Osmanlı Devleti ile savaşta iken ben (barbarların arasında mücadele ediyorum ve tecrübe ediniyorum). İran hükümdarı Hasan Bey'in elçisi Osmanlı Devleti'ne karşı savaşta müttefik bulmak için Venedik'e geldi. Onların güçlerinin farkındaydılar. İki gemiyle Venedik'ten yola koyulduk. Savaş mühimmatı ve askerlerle dolu iki büyük gemi de arkamızdan geliyordu. Bunları saygıdeğer Signoria armağanlarından ayrı olarak bizimle beraber Hasan Bey'e gönderiyordu. Bir komisyonla kendimi Karaman Ülkesi'ne (Caraman) ve denizcilere tanıtacağım. (Onları Hasan Bey'e göndereceğim). Onlara bütün hediyeleri verdim. Hediyeler 4000 duka değerinde toplar, bomba malzemeleri, tüfek, barut, gülle kurşun gibi çeşitli donanımlardı. Askerler ok, yay ve tüfekliyidiler. İki yüz kişi, dört subay ve Thomaso da Imola adlı bir komutanın (on kişiyi her biri bir takımın başına geçecek şekilde seçmiş ve teçhiz etmişti) emri altında bulunuyorlardı. Hediyeler; 3000 duka değerinde eserler ve gümüş vazolar, altınlar, 2500 duka değerinde kumaşlar, 3000 duka değerinde kırmızı ve diğer ince yünlü kumaşlardı.

Sonunda Kıbrıs Adası'nda (Cypro) bulunan Famagosta'ya⁶⁸ gittik. Papanın elçisi, Kral Ferdinando, ikimiz yani Hasan Bey'in elçisi ve ben buranın kralına kendimizi tanıttık. (Karaman ülkesinde iken kesin İran'dan geçip geçmeyeceklerini bildirirlerse) Osmanlı Devleti'nin işgal edeceği tüm deniz ve toprakları öğrenebiliriz. Bu nedenle Famagosta'da da bir süre kalmak gerekiyordu. Bu süreçte (yoluma devam etmek istediğimden birkaç kez Kıbrıs'ta bulunan diğer büyükelçileri bırakıp Karaman elçisiyle bir küçük gemiyle Karaman'ın nehirlerine gittik. Limana indim, burada Sigi⁶⁹ isiminde bir kale bulunuyordu. Orada bir hükümdarla parlamentodaydık. (Hükümdar tüm kaleleri elinden aldırmişti). Buna rağmen kasabada yüzlerce at ve insan vardı. Onlar beylerini takip ediyordu. Bu beyin ağabeyi Osmanlı Devleti'ne yardım etmek için Hasan Bey'e

⁶⁸ Mağusa. Kıbrıs'ın ana limanı bu şehirdir. Körfezin güneybatısında yer alır.

⁶⁹ Arsinoe'nin hemen kuzeyinde, iç kısımda bulunan küçük bir şehirdir.

gitmişti. Bize iltifatlar ettiğini görünce onunla sohbet ettik. Bize iyi haberler ver. O da bizim yolumuzu gözlemekteymiş ve Hasan Bey'in yazdığı mektupları gösterdi. Mektupta iyi olmalarını, Venedikli beyin ordusunun devletini ve donanma yerlerinin kurtarılmasının saygıyla karşılanacağı yazıyordu. Ordumuzun orada kalacağını anlamıştım, Famagosta'da kalan gemilerin Sigi'ye gelmeleri için emir verdim. Bu sırada yüzbaşılarının generali Pietro Mocenigo ile diğer komutanlardan Vettor Soranzo, Stephano Malipiero'nun Churco Limanı'na geldiklerini öğrendim. Ve hemen Augustino Contarini'yi onun yanına gönderdim. Eğer daha kolay zafer kazanılmasını istiyorsa Sigi'ye gelmesi gerektiğini emretti. Sigi, Curcho'dan yirmi mil uzaktadır. Bu donanmada elli altı adet gemi, iki adet büyük gemi vardı. Gemilerimiz yaklaşık altmış oldu. On altısı Kral Ferdinand'a, beş tanesi Kıbrıs kralına, ikisi Rodos'nin (Rhodi) büyük ustasına, on altı gemi de Papalığa verildi, bu sırada tüm gemiler Modon'da idi. Bizim gemimizde *stradiotti*⁷⁰ ile dört yüz kırk at vardı. Yani beş gemi hariç, her gemide sekiz adet at vardı. Limana vardığımızda, atları hazırlayıp insanların çoğunu bıraktık.

Ertesi gün komutan bana dağın tepesinde dayanıklı bir kale olduğunu söyledi ve bu hususta bana fikrimi sordu. Ben de bu kalenin çok dayanıklı olduğunu söyledim. Fakat diğer taraftan oradaki 25 kişinin bu kaleyi korumak ve savunmak için tecrübelerinin olmadığını kalenin çevresinin bir mil olduğunu, benim hesabıma göre bir hamlede onu ele geçirebileceğimizi söyledim. Bana cevap vermedi. İki saat sonra kaptan, yardımcısını benim yanıma gönderdi. Yardımcısı: "Gönlün rahat olsun, kaleye saldırmaya karar verdim." dedi. Bu haberi hemen Karaman beylerinin komutanı Themynga⁷¹'ya söyledim. Ve (Themynga'dan döndü) komutanımıza gittim. Konuyu ona söyledim. Çok memnun oldu, benden oğlunu bilgilendirmemi istedi. Ertesi sabah yaklaşık dörtte Themynga, bana insanları kurtarmak istiyorsak onlara kalenin teslim edilebileceğini söyledi. Ben de bu konuyu komutanımıza ilettim. O, "Kaledekiler teslim olurlarsa can ve mallarının emniyette olacağını, tıpkı eskiden olduğu gibi burada yaşamayı istemezlerse nereye isterlerse gidebileceklerini, Themynga'nın aracılığıyla söz verdiğimizizi" bildirdi. Bunu Themynga'ya bildirdikten sonra kalenin beyiyle konuşmamı istedi ve sonra kalenin

⁷⁰ Pietro Mocenico'nun emri altında bulunan yağmacılık ve savaşçılıkları ile meşhur olan Epirililere verilen addır. Bkz. Joseph V.Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul, 1984,C. III,s.753.

⁷¹ Karamanoğlu İshak Bey olmalıdır.

kapısına gittim. Ve (oraya gelmiş olan) beyefendiyle biraz konuştum. Bana ve komutanımıza insanların güvenliği için kalenin teslim edilmesinden mutlu olduğunu söyledi. Tercümanımızla ve gemiden üç arkadaşımla içeriye girmemize izin verdi. “Nereye gitmek istiyorsunuz?” diye sordum. Suriye’ye gitmek ve (daha güvenli olacağından emin olduğu için) gemilerimizden biriyle karısını, oğlunu ve eşyaları oraya göndermek istediğini söyledi. Ben de isteklerini yerine getireceğimi dile getirdim. Eşyalarını ve yüklerini bağlamaları için beklemeksizin emir verdi. Daha önce yüklerinin çoğunu bağlamışlardı. Yaklaşık yüz elli kişiyi bulan kaledekiler de onun arkasından çıktılar. Tepenin üzerine gelir gelmez, nispeten kalabalık bir tayfa grubu ile kaleyi teslim almak için yukarı gelen komutanımızla karşılaştılar. Tayfalar, komutanımızın emirlerini dinlemedi. Bu durum, kaledeki insanların soyulmalarına ve esir edilmelerine neden oldu. Bu iş; komutan, onun emri altındakiler, hatta kendileri adına söz verilen ve yemin bağlanan kişiler için üzüntü vericiydi. Kalenin teslim alınmasından sonra gemiye döndüm. Akşam, komutanımız beni yanına çağırdı. Onun yanına varınca öylesine sızlandı ki benden Karaman beyinin yanına gitmemi ve olanlardan özür dilememi istedi. Marinaya döndüğümde tercümanımın soygun yaparken yanında mallarıyla gördüm. Onu dövmeleri için emir verdim. Sonra Karaman’ın beyi Themynga’ya gittim. Ondan özür diledim. Görüşmemizin sonunda; çalınan bütün mallarını ertesi gün geri verileceği sözünü verdim. Beni iyi karşıladı. Oğluna karşı ayaklanmış olan Sigi hakimini niçin etrafındakilerle birlikte öldürülmediği konusunda şikayetçi olduğunu ve bu olayın yanında yağmanın önemsiz bir şey olduğunu söyledi. Onlara verdiğim sözü yerine getireceğimi ve meseleyi inceleyeceğimi, komutanların ve onun emri altındakilerin isteğine aykırı olarak olayların olduğunu söyledim. Komutanımızın yanına döndüğümde, o Vettor Sorenzo’ya kalenin teslimiyle ilgili antlaşmasına aykırı olarak tayfaların eline geçmiş olan şahıslarla malların iade edilmesi için tertip alması hususunda emir veriyordu. Ertesi sabah herkesin toparlanmasını ve malların karaya getirilmesini emrettiler. Tüm gemiler titizlikle incelendi. Yağmalanan malları ve esirleri bulduk. Hepsini bir köşeye sığdırdık. Beye ait olan çuvalları diğerlerinden ayırdım. Daha sonra bey, eşiyile birlikte komutan Vittor Soranzo’nun gemisine götürüldü. Güvenilen bir kişiye beyin malları teslim edildi. Hep birlikte insanlara ait olan malları komutanlarına teslim ettik.

Kendi kendime, bu kale beyinin babasından büyük bir miras aldığımı düşündüm. Çünkü (değerli taşlar, inciler, altın, gümüş ve kumaşlar malların arasında) bu mallar binlerce duka değerindeydi. Ve bunun işareti olarak Candiot adlı yüksek rütbeli biri, iki keseyi aldı ve birini teslim etti, diğerini ise Rodos'a götürdü. Adam orada öldü. Beye sekiz yüz duka değerinde miras kaldı.

Bu beyin iki erkek kardeşi gemide onu görmeye geldi. Mallarını alıp, kardeşleriyle birlikte vatana geri dönmesi için türlü bahaneler ileri sürerek kısa bir sürede gemiyle ayrıldılar. Ama gemi hareket eder etmez adamı öldürdüler. Öldürülen kayınbiraderinin eşiyle nikâhlandı.

Askerlerimiz daha önce bahsettiğim Curcho'ya geri döndüler. Kaleye vardıklarında kaleyi bombaladılar. Çünkü Osmanlı Devleti onlara karşı koymaya çalıştı. Ayrıca Karaman beyi ve adamları birlikte geldi. Türkler canlarını ve mallarını kurtarıp bize teslim oldular. Kaleyi alıp Karaman'a geri döndük. Daha sonra Osmanlı Devleti tarafından işgal edilen ünlü bir yer olan Silifke'ye (Silephica) gittim. İçeridekilere şartımıza uyarlarsa canlarını ve mallarını kurtulabileceklerini söyledim. Şartımızı kabul etmezlerse savaşın çıkacağını ve onları kılıçtan geçireceğimizi söyledim. Bana, Allah'a yemin ederek, şimdilik uzakta durmamı, ertesi gün sabahleyin kararlarını Karaman beyine açıklayacaklarını söylediler. Onlara topraklarını geri vereceklerini bu durumdan memnun olduklarını ve yakın zamanda terk edeceklerini söylediler. Ve öyle yapıp kaleyi teslim ettiler.

Komutanımız, daha sonra orduyla birlikte Kıbrıs'a döndü. Adanın düzenini öngörmek için Famagosta'ya gitmeye karar verdi. Biz Karaman topraklarında olduğumuz dönemde Kral Zacho öldü. Her şey düzene girince birkaç gün içinde herkes Arcipelago'ya gitti. Ben üç küçük, iki büyük gemi ve piyadelerle birlikte birkaç gün Famagosta'da kaldım. Katalan Nikosia'nın (Nichossia) başpiskoposu olan Kral Ferdinand iki gemisiyle birlikte geldi. Kralın bir hizmetkârı da Kral James'in gayr-ı meşru kızının evliliği için oradaydı. Bu sıralarda bir gece karışıklıklar meydana geldi. Çanlar çalınmaya başladı. Kardinal, hizmetkârlarıyla birlikte pazara geldi ve neticede Cirenes ve ada onun eline geçti. Komutanımız (Napoli'den gelen iki geminin doğuya doğru gittiğini anladı). Kıbrıs'a gitmelerinden şüphelendi. Ve komutan Vettor Soranzo'yu on tane gemiyle gönderdi. Daha sonra Famagosta'da, limanda bu gemilerden birini buldu. Uzun

müzakerelerden sonra kardinal ve beraberindekiler şehri ve her ne aldılarsa hepsini geri verip oradan gitmeye karar verdiler. Ve Kral Ferdinando'nun elçisi Napoli'ye geri döndü. Papaz ise Famagosta'da kaldı. Şömineme gitmek isteyen Hasan Bey'in büyükelçisi ve şansölyemle birlikte ince ve büyük gemilere gittik. Daha önce de bahsettiğim gibi gemiler de hediyelerle yüklüydü. Onlara beyin emriyle Candia'ya gitmelerini söyledim. Bir kısmı kaldı, bir kısmı da Venedik'e geri gönderildi. Piyadeleri de Kıbrıs Adası'nda tuttum. Yer olamadığı için Curcho'ya döndüm. Şimdi bu konu hakkında konuşacağım.

Bu Curcho deniz kıyısındadır. Batısında bir kaya vardır. Kayanın etrafında 1/3 mil genişliğinde bozkır alan vardır. Ön kısımda bir güzel sağlam kale vardır. Ama şu anda kalenin büyük bir kısmı harap edilmiştir. Kalenin kapılarının üzerindeki yazıtlarda Ermeniceye benzeyen harfler var. Ama Ermenilerin kullandığı yazıya da benzemiyordu. Ermenilerin bunları nasıl okuyacaklarını bilmediklerini düşünüyorum. Harap edilen kale limanın ağzında bulunup Curcho'dan az mesafedeydi. Ama Curcho, denize doğru bir kayanın üzerine kurulmuştur. Doğu tarafındaki kayalık çok yüksek ve her yeri eşit bir biçimdedir. Tepeye kadar uzanan kumluğun üzerine, top güllerinin bile tesir etmediği, oldukça sağlam sur çekmişler. Bu kaleye benzer başka bir yerde büyük duvarları ve çok güçlü kuleleri, çevresi 2/3 mil olan kale yapmışlar. Kapıların üzerinde Ermenice harflerle yazılmış yazıtlar yer alıyor. Bu kalenin yanında dört tane büyük sarnıç vardır. Sarnıçlar, halka açık yerlerde bulunur. Hepsi de şehre hizmet veren mükemmel tatlı suyla doludur. Doğu tarafındaki kapıya giden yol boyunca çoğu kırık tek parça mermerden yapılmış kemerler var. Yolun bir ucundan diğer ucuna, bulunduğu mahalle kadar yaklaşık iki mil boyunca yer alıyorlar. Büyük ve mükemmel çalısılmış mermer sütunlarla dikkat çekerler. Kaleyi çevreleyen yerler Histria'ya benzeyen dağlık ve taşlıdır. O zamanlar Karaman beyi bu şehre hâkimdi. Orada daha çok buğday ve pamuk ekiliyor, hayvanlar yetiştiriliyor. Özellikle atlar ve öküzler çok fazladır. Çok iyi ve mükemmel meyveler de vardır. Gördüğüm kadarıyla ılıman iklimi var. Şu anki durumunun nasıl olduğunu bilmiyorum. Çünkü Osmanlılar tarafından tahrip edilmiş. Limanın kıyısında iki tane kale vardır. Daha önce de bahsettiğim gibi Sigi bir dağ üzerine inşa edilmiş dayanıklı bir kaledir. Birincisi denizden uzak, diğeri ise denizden altı mil mesafededir. Silifke (Seleucha) Curcho'dan on mil kadar uzaktaki dağın tepesinde kurulmuştur. Tepenin altından Brenta adında nehir geçer. Tepenin yakınında Verona'daki tiyatronun tarzında büyük bir tiyatro yer alır.

Tiyatro, tek parça sütunlarla çevrelenmiştir. Tepeden yukarı gidip şehre girmek istediğimizde sol tarafta çoğu tek parça pek çok kemer göze çarpıyor. (Daha önce söylediğim gibi).Onların çoğunu tepenin içinde oymuşlar. Burası tepenin üzerinde yer alıyor ve büyük şehrin her tarafı görünüyor. Kapıları on beş ayak yüksekliğinde, genişliği ise bunun yarısıdır. Çok kalın ve güçlü olan kapıları sanki demirden değil de gümüştedirler. Surları çok büyük ve sağlam olup sert zemine oturtulmuştur. Duvarların dışına toprak dökülmesi ise düşmanın yaklaşmasını bütünüyle önüyor. Etrafındaki arazinin surları o kadar geniştir ki aşağıdan 3 mil kadar çevrelidir. Bu dairenin içinde burçlarla dolu duvarlarıyla Silifke Kalesi yer alıyor. Şehrin iç ve dış surları arasında o kadar boş arazi var ki üç yüz *bushel*⁷² buğday elde edebilirsiniz. İç sur ile arazi arasında ortalama üç yüz adımlık bir alan da geriye kalıyor. Kalenin içinde, kayalık yerde daire şeklinde, derinliği beş, uzunluğu otuz ve genişliği yaklaşık yedi adım olan bir çukur meydana getirmişler. Bu çukurun içine savaş teçhizatı yapmak için pek çok ağaç ve direk koymuşlar. Bu topraklar, Kürdistan (Corchestan)⁷³ olarak adlandırılan Tauro Dağı'na kadar uzanan Küçük Ermenistan'da yer alır.

Bir süre burada kaldıktan sonra başka bir yolla deniz kenarına gitmeye karar verdim. Daha sonra İran'a geçtim. Burada çok kalmadan Karaman topraklarından çıktım. İlk gittiğim yer güzel şehir olan Tarsus (Tharsus)'tu. Buranın beyine Dulkadir deniliyor. Beyin kardeşi Şehsuvar'dır (Sessuar). Şehir, Küçük Ermenistan'da (l'Armenia Minore)⁷⁴ olmasına rağmen Mısır sultanına tâbidir. Şehrin çevresi üç mil olup taş köprü yapmışlar ve köprünün altından dere geçiyor. Köprünün her iki tarafına yüksek burçlar, on beş adım yüksekliğinde sağlam duvarlar inşa etmişler. Önünde uzun ve geniş, kare şeklinde bir avlu yer alır. Aynı anda yüz kişi kolaylıkla avluda sıralanıyordu. Şehir, çok yüksek olmayan bir höyüğe yerleştirilmiştir. Bir günlük mesafede yer alan çok büyük bir şehir olan Adana'da (Adena) bulunan kırk adımlık basamağı olan bir taş köprüden geçiyoruz. (Yolumuzda sufilere eşlik ediyorduk ve onlar gibi giyinmiştik.) Bu sûfiler, bir ruhla dans etmeye başladılar. Bunlardan biri ilahiler söylüyor ve Muhammed'in (Machometto)

⁷² Bushel=kile, Osmanlı Devri'nde 1 kile yaklaşık 25,656 kg idi. Bu ölçü unda değişmez iken arpada 22,25 kg. idi. 17.yüzyılda 1 kile pirinç 12,828 kg. idi. Bk.Walter Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Sevim Acar, İstanbul 1990.

⁷³ Barbaro, burayı batıya konumlandırır; bunun yerini Gürcistan'ı kastediyor.

⁷⁴ Eski zamanlarda Küçük Ermenistan, doğuda Fırat Nehrine sınırı vardır. (Doğu Ermenistan'dan ayrılmıştır.)

mutluluğundan ve sevgisinden bahsediyor. İlahileri önce yavaş, daha sonra güçlü ve hızlı bir şekilde söylüyorlar. İlahinin ritmine göre adımlarını atarak dans etmeye başladılar. Bir kısmı yere düştü. Onlara gülenler oldu. Birçok kişi bu gösteriye katılmıştı. Yere düşenleri mahalleli almaya gelmişti. Sûfiler ulaştıkları her menzilde böyle yapıyorlar, yolculuk esnasında da defalarca bu işle meşgul oluyorlardı.

Adana şehrinin bulunduğu bölgede pamuklu kumaşlar dokuyorlardı. Bu şehir Küçük Ermenistan'da yer alır. Fırat Nehri'nin (Euphrate) yakınında kırık villalar ve kaleler var. Fırat Nehri'nin üzerinden geçerken Mısır Sultanlığı'na ait, on altı at yüklenebilen garip bir kayık bulduk. Bu nehrin yakınında mağaralar vardı. Kötü zamanlarda geçenler mağaralara sığınıyordu. Diğer tarafta bir gece geçireceğimiz Ermeni villaları bulunuyordu. Nehrin karşısında Şah Hasan Bey'e ait olan Urfa (Orphe) adında bir şehre ulaşacağımızı Şah Hasan Bey'in kardeşi Veli Bey (Valibech) söyledi. Büyük bir şehirdi. Şah Hasan Bey, Bire'yi (Byr) kuşattığında, Mısır sultanı Urfa'yı yağmalamış. Dağda çok dayanıklı bir kalesi var. Bu yerin beyi beni gördüğüne sevindi. Mektupları ona verince memnun oldu. Buranın valisinin günlerini korku ve kaygı içinde geçirdiğinden, başka şehir hakkında daha fazla bir şey söylemiyorum. Sonra başka bir dağın tepesinde bulunan, köprüsü olan Mardin (Merdin) şehrine varıyoruz. Bu şehre giriş yolu bir tanedir. O da dört adım genişliğinde taş basamaklı, bir mil kadar uzunluğu olan tek parça bir merdivendir. Bu merdivenin başında bir kapı ve şehre giden yol var. Dağın çevresinde tatlı su vardır. Bu yüzden şehrin her yerinde çeşme vardır. Şehrin bir başka dağının tepesinde elli adım yüksekliğinde bir kale yer alıyor. İlk bahsettiğim kaleninkine benzer bir merdiveni bulunuyor. Bu şehirde evlerin duvarlarından başka bir duvar yok. Uzunluğu üçte bir mildir. İçinde üç yüz ev bulunup oldukça kalabalık nüfusu vardır. Pamuklu kumaşlar dokunur ve bu şehir de Hasan Bey'e aittir. Türkler (Turchi) ve Mağrip Arapları (Mori) buranın çok yüksek olduğunu; yaşayan kişilerin, kuşların uçabildiğini görmenin imkânsız olduğunu söylerler. Burada Hasan Bey'in kardeşi Cihangir Bey (Ziangirbei) için yapılmış hastanede kaldım. Orada hastalara yemek veriyorlar. Eğer hasta meşhur bir kişi ise yere her birinin değeri yüz dukadan fazla olan halılar seriyorlar. Bu yerde çok nadir yapılan şey hakkında, bir şeyler söylemek istiyorum: Bir gün hastanede kalırken yaklaşık otuz yaşlarında çıplak, önünü kahverengi geyik derisiyle kapatmış olan bir adam geldi. Bir dua kitabı çıkarıp bizim dua okurken takındığımız üsluba benzer, gönül

okşayıcı bir şekilde ve samimiyetle okumaya başladı. Kısa süre sonra bana yaklaşır kim olduğumu sordu ve ben de yabancı olduğumu söyledim, dedi ki: “Ben hâlâ bu dünyaya yabancıyım ve hepimiz de öyleyiz. Bu yüzden dünya işlerinden elimi eteğimi çektim, mütevazı bir şekilde yaşamayı tercih ettim” dedi. “Benim nasıl çıplak olduğumu gördüğün, dünyada sevdiğim hiçbir şeyi bulamadım, bunun için her şeyi terk etmeye karar verdim” dedi. Mardin’den ayrıldığımızda altı gün içinde Hasan Bey’in hâkimiyetinde olan şehirlerden Hasankeyf’e (Asanceph) vardık. Çok ilerlemeden sağ taraftaki dağlarda taş ocakları gördük. Şehir, sol taraftaki dağa kurulmuş. Şehirde çok insan yaşıyor. Dağın her cephesinde çok sayıda mağara bulunuyor. Şehrin yolları oldukça bozuk olup kurulduğu dağın zeminden yüksekliği otuz ayaktır. Yolda hayvanların ve insanların yürüdüklerini gördük. Sanki havada yürüyor gibidirler. Yürümeye devam ediyorum ve diğer tarafta pamuk kumaş satanları ve denizcileri görüyoruz. Şehrin çevresi bir mil olup çok güzel yerleşimdir. Birkaç tane cami bulunur. Buradan otuz adım kadar genişlikte (ve sonunda o yerden) güzel ve derin bir dereye geçiyoruz. Üzerinde kalın ağaçlar bulunan bir köprü bulunuyor. Su o kadar derin ki hiçbir şey tek parça olarak onun dibine değmiyor. Bu dağdan sonra çok yüksek olmayan kırsal ve dağlık yerlerden geçiyoruz. İki gün içinde doğuya doğru ilerleyerek Sairt (Siirt) şehrine varıyoruz. Bu şehir üçgen biçimde kurulmuş olup duvarlarının bir kısmı harap olmuş, kulesi bulunan çok sağlam bir kalesi var. Şehrin çevresi üç mil olup çok güzel evlere, camilere ve çeşmelere sahip yerleşimdir. İki taş köprü ve nehirden geçtik. Nehrin her ikisi de çok büyük olup hızlı akmaktadırlar. Bunlardan birinin adı Bitlis (Bethelis) diğerininin adı ise Issan. Ve son olarak Küçük Ermenistan bu yere kadar uzanır. Burada ne büyük dağlar ne de büyük ormanlar var. Hatta evleri de sıradandır. Bölge tarımcılıkla uğraşılıyor ve çok fazla buğday, pamuk var. Çok sayıda sığırlar, atlar ve diğer hayvanlara sahipler. Her yıl keçilerin tüylerini kırıp yün elde ederler. Keçilere çok iyi bakarlar ve keçileri temizleyip yıkarlar.

Şimdi, Trabzon’dan (Trabeson) doğuya kadar Fars Körfezi’nin (Sino Persicho) paralelinde Büyük Deniz (Mar Maggior)’e doğru Toros Dağları’na girmeye başlıyoruz. Bu dağın girişinde oldukça yüksek ve dik yamaçlı bir tepe var. Orada Kürt (Cordi) denilen acımasız, tanıdıklarına yağmacılık yapacak kadar hırsız olan halk yaşıyor. Kürtlerin bütün geçitleri kontrol edebilmek ve oradan geçen kişileri soymak için ırmağın kenarlarına ve

yüksek yerlere kurulmuş çok sayıda şehirleri var. Bu yüzden şehirlerden pek çoğunu, memleketin emirleri ve hâkimleri yağmalamışlar. Zira Kürtler oradan geçen kervanlara büyük zararlar veriyorlar. Bana gelince, ben onların hal ve hareketlerine dair tecrübelere sahibim. Hasan Bey'in hâkimiyetinde olan Chexan (Hizan) denilen şehirden çıktık. Hasan Bey'e büyükelçi ve kâtibim yüksek bir dağda eşlik ederken Kürtler tarafından saldırıya uğradık. Elçiyi, kâtibimi ve diğer iki kişiyi öldürdüler. Ben ve birkaç kişi yaralandık. Bazılarını kaldırıp eziyet ettiler. Ben atın üzerinde tek başıma kaçtım. Eziyet gören kişiler de arkamdan geldiler. Beraber çok yürüdük ve sonunda hacılara eşlik ederek yola devam ettim. Üç gün sonra yaklaşık üç yüz evin bulunduğu yıkık ve kötü bir yerleşim yeri olan Vestan'a (Vastan)'a vardık. İki gün sonra harap, dört yüz evi olan geçimini tarımdan sağlayan Hoy (Choy) adında şehre vardık. Toros Dağları'nın sonuna geldiğimizde halifeden ayrılmaya karar veriyorum. Arkadaşlarımdan birini rehberlik için yanıma alıyorum ve üç gün içinde çok ünlü şehir olan Tebriz'e (Thauris) ulaşıyoruz. Kırsal alanda bulunduğumuzda, bize doğru gelen ve nereye gittiğimizi soran bazı Kürtler ve Türkmenler (Turcomani) geldi. Hasan Bey'i ziyaret edeceğimi ve kendisine yazılmış mektupları götüreceğimi söyledim. Onlardan biri mektupları göstermemi rica etti ve ben düzgün bir şekilde bunun doğru olmadığını söyledim. Bunun üzerine sert bir tokat yedim, bu tokadın acısını dört ay çektim. Rehberimi iyice dövdüler.

Tebriz'e vardığımızda biz de *fontego* olarak isimlendirilen kervansaraya girdik. Orada bulunan Sultan Hasan Bey'i ziyaret etmek ve onunla tanışmak istediğimi haber verdim. Ertesi sabah birini bana gönderip beni Hasan Bey'e götürdüler. Ona kendimi o kadar kötü tanıttım ki giydiğim giysi iki duka bile etmez. Benim gelmemi memnuniyetle karşıladı. Büyükelçisinin, diğer iki kişinin öldürülmesinden ve bize yapılanlardan haberdar olduğunu söyledi. Benim sıkıntımı anladıklarını, zararımızın telafi edileceğini vaat etti. Sonra ona göğsümde tuttuğum mektupları verdim. Onları okuyacak bir kişi olmadığı için benim okumamı ve içeriğini tercümana anlatmamı söyledi. Onlarla gitmem gerektiğini, yol kesicilerin benden çaldıkları hakkında bilgi vermemi emretti. Beyin bulunduğu yere gittim. Öncelikle sarayın dört ya da beş adım uzunluğunda kare planlı, büyük kapısı olan salonu var. Onun yanında elinde bir değnek ile duran kapıyı koruyan bir kişinin bulunduğu başka bir kapıya geçiyoruz. Bu kapıdan girdiğimde neredeyse tamamı yoncalarla kaplı bir bahçe buldum. Yolumuzun otuz adım ötesinde bize uygun

saray bulunuyordu. Yol; dört yüz, beş yüz adımdan daha uzundu. Bu yerin ortasında her zaman dolu olan, kanala benzeyen bir çeşme vardı. Şah, ucunda sırmalı bir minderin üstüne oturmuş ve yastığa yaslanmış, yanına çıplak kılıçlı bir nöbetçi dikilmişti. Küçük sarayın her tarafına halılar serilmiş ve en önemli şehzadeler etrafına oturmuşlardı. Bu küçük sarayın çevresine çok güzel çalışılmış farklı renklerde, güzel ve büyük mozaikler yapılmış. Kendimi orada bulduğum ilk gün, büyük arpları olan şarkıcılar ve müzisyenler vardı. Arptan başka ut, kemençe, çalpara ve tulum vardı. Daha sonra Şah benim için ipek bir elbise gönderdi. Yani altın işlemeli bir kaftan; bele kadar uzanan ipek bir şal ve *bambaso*⁷⁵ adlı nefis bir kumaş olup en azından iki yüz duka değerindeydi. Şah, meydana gelmemi ve *tanfaruccio*⁷⁶ yani eğlenceyi seyretmemi istedi. Meydana at sırtında gittim ve iki katından fazla üç bin yaya gördüm. Beyin bazı çocukları da pencereden seyrediyorlardı. Bir ipele birkaç geyiğin bacaklarından bağlayıp birer birer meydanın ortasına getirdiler. Birinci geyikle yarışmak isteyen elini kaldırdı. Geyiğin boğazından yakalamak istedi ama geyik kaçtı. Ona zarar vermek için dişleriyle gıysisine saldırdı. Atlar korkudan kaçıştı. Bir kısmı şehirden geçen nehre, bir kısmı da yere düştü. Oyun sırasında bir geyiği yorup başka bir geyiği serbest bırakıyorlar. Bu eğlence her cuma günü yapıyorlardı.

Eğlence bittikten sonra bey tarafından daha önce bahsettiğim yere yönlendirildim ve onur duydum. Arap usulüne göre halının üzerine oturdular. Halıların üstüne sofraya yaydılar. Herkesin önüne şarap, bir bardak su ve gümüş kâse yerleştirdiler. Bir Hindistanlı Bey tarafından gönderilen bazı hayvanlardan ortaya getirildi. Hayvanları getirenlerin ilkinde zincire bağlanmış bir kaplan vardı. Bu hayvana kendi dillerinde *barbut* diyorlardı. Bu hayvan; dişi bir aslana benzer ancak siyah saçları olan, yanlara kadar uzanan siyah beyaz kırmızı bir yüzü, beyaz bir göbeği ve aslaninkine benzer bir kuyruğu olan yaratığa benziyordu. Sonra biraz uzakta bir dişi aslan vardı. Kaplan ona doğru hemen zıplamak istedi. Sanki karşısındaki aslan bir kediydi ve onunla dövüşmek istiyordu. Bakıcısı da onu uzaktan çekmeye çalışıyordu. Ortaya iki fil getirdiler. Bakıcıları onlara bir kelime söyleyip efendilerinin yanına getirdi. Başlarını yer çekimiyle yere indirdiler. Sanki ona saygı gösteriyorlar gibiydi. Bu fillerden büyük olanını, çarmıklı bir adam kadar

⁷⁵ İpek ve yünlü kumaştır.

⁷⁶ Eğlence demektir.

büyükteki ağacın yanına götürdüler. Bakıcısı file belli kelimeler söyleyerek önce başıyla ağacı bir taraftan salladı, sonra gidip aynı şeyleri yaptı, sonra ağacı kökünden söktü. Daha sonra zürafa getirildi. Onlar *zirnafa*⁷⁷ diyorlar. Bacağı bir at kadar uzun ve büyüktü. Ön ayakları arka bacaklarına göre daha kısadır. Toynakları tıpkı sığır toynağı gibi ikiye yarılmıştı. Gövdesi mor renkliydi; irili ufaklı siyah benekler, iri ve uzun gövdesini baştan ayağa kaplamıştı. Kuyruğu eşek kuyruğuna, karacanın küçük boynuzlarına benzerdir. Boynu bir adımdan daha uzundur. Dili yılan balığı gibi yarım metreden uzun, ağzı tıpkı mor *taşemen balığı* gibi yuvarlak idi. Zürafa, diliyle ağaçların yapraklarını o kadar hızlı topluyor veya yiyor ki tasavvur edemezsiniz. Kafası geyik başı gibidir ancak daha güzeldir. Dururken yüksekliği yerden on beş adımdır. Alttan geniş bir gövdesi olup eşek gövdesi gibi incedir. Güzel bir hayvan olmakla birlikte ağırlığını taşıyamamaktadır. Bundan sonra üç kafes, üç çift siyah ve beyaz güvercin getirdiler. Bizim ülkemizdekilere benzer küçük, uzun boyunları olması dışında burada büyük sıkıntı çektiklerine inanmıyorum. Aksi takdirde başka türlü buraya getiremezlerdi. Farklı renklerde üç büyük gagalı papağan ve derisinden post yapılan iki kedi getirildi. Oradan kalkıp yemek verilen odaya gittim. Yemeğimizi yiyip büyükelçi bana iyi bir zaman geçirdiğimizi söyleyip kısa süre sonra ayrılmak istedi. Ben de o gittikten sonra eve döndüm. Çok geçmeden birini gönderip Şah'ın huzuruna çağırdılar. Yanına varınca: “Öğle yemeğinden sonra niçin hızlı bir şekilde evine gittin?” diye sordu. “Rehberim izin verdi.” dedim. Şah, bunu duyunca sinirlenip adamı yere yatırmalarını ve dövmelemlerini emretti. Sekiz gün sonra benim isteğim üzerine o şahıs yeniden padişahın iyiliğine mazhar oldu. Dövuğü gün şah, beni sabahtan çağırdı. Sonra daha önce bahsettiğim yere vardım ve daha önceki gibi karşısına oturdum. Bugün tatildi ve Hindistan'dan elçilerin gelişiyile ilgili birçok kutlama yapıldı. İnsanlar sırmalı, ipek kumaştan ve yünlü farklı renklerde elbiseler giymişlerdi. Aralarında yaklaşık kırk bayan vardı. Sarayın girişinde yaklaşık yüz, dışında yaklaşık iki yüz kişi, iki kapı arasında da elli kişi vardı. Meydanda ise yirmi bin civarında kişi vardı. Orta kısımda dört bin atlı duruyordu. Herkes bu şekilde beklerken Hindistanlı iki elçi geldi. Hemen hediyelerini getirdiler. Hediyeleri, Bey'in ve onun arkadaşlarının önünden geçirdiler. İlk önce tahmin ettiğim hayvanlar, daha sonra

⁷⁷ Zürafa demektir.

yüz adam geldiler. Her birinin kolunda beş adet sarık vardı. Çok ince *bombasione*⁷⁸ adı verilen kumaştan yapılmış yanlarında beşer yaması olan giysi giymişler. Kumaşların her biri, beş altı dukaydı. Daha sonra kollarında altı adet ipek kumaş olan altı adam geldi. Ellerinde değerli maden olan gümüşten yapılmış bardaklarıyla dokuz adam geldi. Daha sonra bunlara geri döneceğim. Birileri porselen tabaklarla ve kâselerle, daha sonra başkaları da *aloe* (ağaçları, odun?), büyük ve kalın sandalla geldiler. Daha sonra dört adam kısıraklara iple bağlanmış taşınmış yirmi beş kez dikefzar getirdiler. Bunlar şahın huzuruna getirildikten sonra herkes yemek yemeye geçti. Yemekte Bey'e bu elçilerin Müslüman olup olmadıklarını sordum. O da iki kişinin Müslüman olduğunu, geriye kalanların Hıristiyan olduklarını söyledi. Ertesi gün şah, Hindistan'ın beyi tarafından gönderilen mücevheratı göstermek için beni çağırdı. Önce bana altı yay çekmek için kullanılacak altın bir yüzük verdiler. Yüzüğün ortasında iki ayar yakut ve etrafında elmaslar vardı. Hediyelerin arasında dört karatlık iki tane yakut yüzük ve iki tane altın yüzük; her biri beş karat olan altmış tane inci dizisi vardı. İncilerin her biri yedi karat ölçüsünde olup damla şeklinde beyazdı ve yuvarlak değildiler. Yirmi karat ölçüsünde keskin uçlu olan elmas çok temiz değildi, ama parlaktı. Üzeri ölmüş iki baş kuş bezenmişti ve bu bezeme, bu kuşların bizim bölgedekilerden çok farklı olduğunu gösterdi. Bunlara sahip olmak istediğini söyleyerek bu hediyeyi benim beğenip beğenmediğimi sordu. Bana, bu hediyein deniz kıyısından yani Fars Körfezi'nden bir beyefendi tarafından gönderildiğini söyledi. Ona bu hediyein güzel ve çok pahalı görüldüğünü, ancak daha fazlasını hak ettiğini söyledim. Doğrudan bana şunu dedi: "Sana hediyelerimi tekrar göstermek istiyorum. Benden bir kısmını al." dedi. Ben hediyeye elimle dokunmamak için hemen mendilimi çıkardım ve hediyeye öyle dokundum. Bana doğru hareketli ve adamlarına dönüp onlara gülümsüyordu: "İtalyanlara bak!" sanki takkeyi benim bu şekilde tutmak istemem hoşuna gittiğinden bu taktiğimi övüyordu. Bu şapkanın çevresi eski bir turkuaz(firuze) taşla çevriliydi; taşı yüz karat değerinde, rengi de korunmuş ve parlaktı. Ayrıca yakut taşı ve eski, büyük olan inciler de bulunuyordu. Bunun üzerine çok güzel porselen ve yeşim vazolar getirdiler.

⁷⁸ Pamuk kumaş olmalı?

Başka bir zaman onu köşkün alt katındaki bir odada buldum. Bana buraları beğenip beğenmediğimi sordu. Buraların Fransa'daki yerlere benzediğini söyledi. Ben de sarayın çok iyi görüldüğünü ve Frenk hükümdarından daha güçlü olduğumuzu, odaların çok büyük olduğunu ve çoğumuzun bu odaları kullanmadığımızı o yüzden karşılaştırma yapmaya gerek olmadığını söyledim. Doğrusu bu salon gerçekten çok güzeldi. Çünkü ağaçları ve direkleri kubbe şeklinde döndürmüşler; etrafından nakış işlemeli, sırmalı ipekli kumaşlar sarkıtmışlar; salonun tabanına oldukça güzel ve her biri en az on dört adım uzunluğunda halılar döşemişlerdi. Bu odanın bir tarafında dört ağaçla gerilmiş kare şeklinde çadır vardı. Çadırın kubbesiyle arasında güzel bir *bucassin*⁷⁹ den yapılmış bir otağ bulunuyordu. Odanın kapısından içeriye girildiğinde üzerinde altın iplikler ve inciler bulunan kakma bir sandalye var. Bezemelerde çok iyi işçilik kullanılmış. Bey, bu sandalyenin üzerinde oturuyordu, adamları da yanındaydı. Önünde paket vardı ve paketi açtı. İçinde elli ile yetmiş beş karat değerinde; zeytin tanesine benzeyen temiz, güzel renkte boyanmış, parlak bir dizin on iki adet yakut vardı. Doğruca masaya yöneldim ve masanın üzerinde mükemmel bir rengi olan, şekli düzgün, kalın, büyük ve geniş bir yakut vardı. Bir tarafında Mağrip Araplarının yazısı vardı. Yazıların ne olduğunu sordum ve o da bir Bey için yazıldığını söyledi. Ancak daha sonra diğer beyler onun gibi harfleri kazmak istememiş. Bana yakutun değerinin ne kadar olduğunu sordu. Ona bakıyordum ve güldüm. Bana dedi ki: "Ne düşünüyorsun?". Ben de yanıtladım: "Bey, daha önce böyle bir şey görmedim, karşılaştırabileceğim herhangi bir şey bulunduğuna inanmıyorum. Eğer ona yakutun değerini ve fiyatını söylersem yakutun dili olsaydı ona tekrar benzerini görüp göremeyeceğimi sorardım. Mecburen onlara hayır diyeceğim. İnanıyorum ki, değerinin altınla ölçemeyeceğiz." Bana şöyle dedi: "Prancataini, Cataini⁸⁰, dünyanın üç gözü var, ikisi Cataini ve biri Frank". "Doğru dedi" ve onlara dönerek, bana sorduğu soruyu ve cevabımı tekrarladı. Bu Cataini kelimesini 1436'da Çin'den (Cataio=Hitay) dönen Tatar imparatorunun elçisinin Tana'ya yaptığı ziyaretinde ondan duymuştum. Bu konuyla ilgili biraz bilgi toplamak için hepsini evime kabul ettim. Çinlilerin konusu açılınca elçi bana onların Bey'in sarayının reisi Frenklerin kim olduğunu bildiğini

⁷⁹ Hafif kumaş, pamuk kumaştır.

⁸⁰ Burada genel olarak batı Türkmenleri veya Akkoyunluları belirtmek için kullanılmıştır. Gerçekten de bu terim Mançurya ve Kuzey Çin'deki Türkleri ifade eder.

söyledi. Ben de Tatarların Frenkleri tanınmasının nasıl mümkün olacağını sordum. “Bu neden olmasın? Biliyorsun ki, her zaman Kefe ile yakın bir ilişkimiz var ve buna bağlı olarak değiş tokuş yaparız ve onlar hep beyimize gelirler. Biz Çinlilerin iki gözü siz Frankların bir gözü var ve orada Tatarlara doğru dönerek: “Sizlerin bir gözünüz bile yok”. Her şeye gülümsüyordum. Bu sözleri kullandığım zaman beyin atasözünü daha iyi anladım. Bundan sonra bey bana yuvarlak, kestane şeklinde, çok güzel renkte, düzgün, altın bir dairenin içinde bağlı bir buçuk ons ölçüsünde olan yakut gösterdi. Çok büyük boyutta olduğu için takdire şayan bir şey gibi görünüyordu. Sonra bana daha çok yakut gösterdi. Aralarında bir tane tekne şeklinde, kare gibi dört köşeli yüzeyin üzerinde beş tane yakut vardı. Bunun değeri diğerlerinden fazlaydı ve otuz karattı. Diğerleri yirmi karat değerinde olup ortalarında büyük inciler ve turkuaz taşları bulunuyordu. Ama bunlar çok değerli değildi, çünkü eskidydiler. Sonra sırmalı, ipek, yünlü ve ağır kumaştan olan güzel kaftanlar getirildi. Astarları ipekten ve kürkleri samur postundandı. Dedi ki: “Bunlar bizim ülkemizin bezleri, kıyafetleriniz çok güzel ama biraz fazla ağırlar.” Daha sonra çok güzel işlenmiş, ipekten halıların getirilmesini söyledi. Bir gün tekrar gittim. Bana yaklaştı ve dedi ki: “Küçük bir eğlence vermek istiyorum”. Bana düz saçları olan çok güzel oyulmuş bir kadın kafası şeklinde Venedik gümüş sikke boyutunda bir şaheser verdi ve şöyle dedi: “Bak, bu Meryem mi?”. Hayır, dedim. “Peki, kimdir?” dedi. Onlara onun barbarlara ibadet eden bazı antik tanrıçaların, yani putperestlerin taptıkları figür olduklarını söyledim. Bunu nasıl bildiğimi sordu. Çünkü bu işler İsa Mesih’in gelişiinden önce yapıldı. Başımı biraz salladım ve artık bir şey söylemedim. Sonra bana üç elmas gösterdi, değeri otuz karatın üzerindeydi ve diğerlerinin değeri de 10–12 iki karattı. Bana yanımda mücevher olup olmadığını sordu. Sonra bir iplikte dizilmiş kırk adet bir grup inci aldı. Her biri beş altı karat olup otuz tane inci vardı. Geriye kalanlar çok iyi çalışılmamış inci grubuydu. Daha sonra her biri sekiz ile on iki karat ölçüsünde armut ve balkabağına benzer şekilde yaklaşık kırk inciye gümüş bir leğene konulmuş şekilde getirdiler. Hepsinin renkleri çok güzeldi ve hiçbirinin rengi solmamıştı ve tamamen parlaktılar. Bey gülümseyerek bana: “Ben sana ipek yapımında kullanılan şeyi göstereceğim.” dedi. Bu gece gösterisi, iki oğlunun sünnet gecesi idi. Ertesi gün, onun da bulunduğu, buğdayın ekildiği ve eğlencesinin de düzenlendiği yere gittim. Bu esnada buğdaylar biçilmiş olup eğlence ve karşılama merasimi düzenlemek için hazırlıklar

yapılıyordu. O yerde birçok köşk vardı. Daha sonra etrafta olanlara baktı ve şöyle dedi: “Git ve bu dükkânları göster.” Sayıları yaklaşık yüzdü; ama en güzelleri kırktan azdı. Tüm odaların içinde farklı renklerde katmanlı battaniyeler ve çok güzel halılar vardı. Bence bu halılar ile Kahire ve Basra halıları arasında çok fark vardır. Bu fark, İngiliz (francescha) yünlü kumaşlarla Saint Mathewes (Signor Matheo) yünlü kumaşların arasındaki farklılık kadardır. Sonra kendi tarzına göre elbiselerle dolu iki dükkâna girdik. İpekten ve farklı türdeki kumaşlar yığın bir şekilde konulmuş. Gümüşle döşenmiş, üzerinde çok sayıda yıldız bulunan at eseri gördüm ve bana şunu söylediler: “Bu eğlence malzemelerinin hepsi Bey’e bağışlanacak”. Yıldızlar kırk taneydi. Bana çok büyük boyutta çalışılmış, sandal ağacından yapılmış iki kapı gösterdiler. Her ikisi altı ayak yüksekliğinde; üzerinde altından, inciden oyulmuş bezemeler vardı. Sonra beyefendiye döndüm ve ayrılmak için ondan izin istedim. Ertesi gün beyin yanına gittim. Her biri farklı şekillerde yapılmış sekiz kilo ağırlığında olan şekerler, sekiz adet büyük ahşap tepsiye konulmuş olarak getirildiler. Bunların yanında kâselerin içinde bademli şekerler, pamuk helvası renginde tatlılar, meyveler getirdiler. Bey, sekiz tanesinin sipariş olarak verilmesini emredip ve aralarından ilkinin bana verilmesini söyledi. Her biri, dört beş duka değerindeydi. Gerisini durumlarına göre aralarında dağıttılar. Ertesi gün, on beş binden oluşan grupta buluştum. Beş altı bay da ayakta durup beyin karşındaydılar. Bey de onlara şöyle buyurdu: “Gidin ve böyle giyin.” Bunun üzerine birkaç adam, adı söylenmiş olan kişinin yanına gidip onu yanlarına alarak elbiselerin bulunduğu odaya götürüyorlar; derecesine ve makamına göre bir hilat giydiriyorlardı. Bir kısmına eyer, bazılarına da at veriyorlardı. Bence kırk kişiydiler. Bundan alanların sayısı yaklaşık iki yüz elli kişiydi. Bunlar yapıldıktan sonra bazı kadınlar geldi ve dans etmeye, şarkı söylemeye başladılar. Halının üzerinde *Zubiari*⁸¹ şapkalarına benzer, sivri ve sarkmış bir şeker şeklinde şapka koydular. Beyin biraz uzağında emrettiklerini izleyen biri vardı. Bey, şapkanın konulacağı yeri gösterdi. Şapkayı alan kişi, ayağa kalktı ve diğer kişinin önüne geçip şapkayı alıp gösterilen kişiye götürdü. Şapka o kadar çirkindi ki çöl gibiydi. O şapkayı güzel görünmek istemeyen kişi giyer. Şapkalı kişi beye doğru ilerledi, dans etmeye başladı. Bey, dansın bitmesini bekledi ve şöyle dedi: “Onlara bir parça

⁸¹ Üstü kıvrımlı büyük şapkalardır.

*camocato*⁸² (pamuklu kumaş) ver". Ve o da kumaşı çıkarıp diğer insanlarla dans eden kadınların, (beyin onuruna bazı sözler söyleyerek) müzisyenlerin önüne fırlattı. Bu dans ve kumaşları atmalar saat gece on bire kadar devam etti. Sayabildiğim kadarıyla üç yüz adet pamuklu, ipekli, yünlü kumaş ve aralarında elli adet at bağışlandı. Bunlar yapıldıktan sonra kollarıyla oyun oynamaya başladılar. Üstleri çıplak, ayak bileklerine kadar deri çoraplarıyla ve yarım pantolonlarıyla güreşmek için beylerinin önüne geldiler. Birbirlerini kavrayamadılar ve her ikisi birbirini tutmaktan kaçındı. Biri galip gelip kupayı almayı çok istiyordu. Çok kazanmak isteyen; olabildiğince, onu sırtından yakalayıp kaldırdı ve sırtını yere doğru atmaya başladı ama onu devirmeyi amaçlamamıştı. Bundan başka çaresi yoktu ve rakibini tekrar yere attı ve döndü. Bu çıplak adamalardan biri beyin önüne geldi. Adam o kadar büyüktü ki dev gibi görünüyordu. Bey, onlara güreşmelerini emretti: "Bir rakip seç" dedi. Pehlivan, diz çöküp birkaç söz söyledi. Ben de söylenenleri sordum; bana şiddetli güreş olmadığı için ölüm gibi olaylar olmadığından beyin ona şükran duyduğunu söyledi. Çünkü daha önceki güreşlerde ölümler, yaralamalar olmuştu. Bu yüzden Bey ona minnettardı. Güreşen genç, güzel ve iri yapılı olup yaklaşık otuz yaşlarındaydı. Bu güreşte, bağış olarak atlar verildi. Daha sonra oyun gece saat ikiye kadar devam edeceğinden kalmadım ve başka birçok şey bağışlanmışlar. Kuvvetli bir şekilde 1–1,5 buçuk mil uzunluğunda koşmak zorundaydılar. Adamlar, çıplak olup sinirlerinin korunması için vücutlarını yağlamışlardı. Hepsinin deri pantolonları vardı. Belli bir alanın, bir ucundan diğer ucuna koşmaya başladılar. Diğer uca geldiklerinde bazı beyleri geldi. Yarışma başladıktan sonra yarışma çizgisinin sonuna ulaşan her koşucu, görevlilerden uzakta duran ve onun hedefe ulaştığını göremeyen kişilere delil olarak göstermeleri için özel bir ok alıyorlar; başka bir yarışma çizgisinin sonuna vardığında, bir ok daha alıyordu. Yarışa çok hızlı başlayıp böylece kendilerine iyi bir zaman yarattılar. Bacaklarını bu şekilde güçlendiriyorlardı ve bu yolculukta başarılı olan ödülü aldı. Bu koşucuların hepsi beyin adamlarıydı. Bu grup, yarı çıplak ve yalın ayak bazen on günlük yolu, bütün yolu koşmaksızın birlikte kat ediyorlardı.

Bu eğlenceler yapıldıktan sonra bey halkıyla birlikte kırsal bölgeye gitmeye karar verdi. Onunla gitmek isteyip istemediğimi veya geride kalıp rahat olmayı isteyip

⁸² Pamuklu kumaş.

istemediğimi sordu. Kendisine onun yanında rahatsız ve zor durumda olduğumu, onunla gitmemeyi, bolluk içinde yaşamayı tercih ettiğimi söyledim. Çok sert tepki vermeme minnettardı. Buna karşılık bana bir köşk ve bir miktar para gönderdi. Bey ve halkı, şehirden çıkıp günde on mille başlayıp on beş mil kadar ilerleyip en iyi bitkileri ve suyu bulmak istedi. Beyin üç çocuğu da onun yanındaydı. Bu bölgede her şeyi not almak oldukça zor, herkes her şeyi not etmek ister. Bazen inanılmaz şeyler anlatmak yerine az konuşmak gereklidir. Bu yüzden bu konunun bir kısmını benden daha gayretli ve dünyevi şeyleri araştırmaya meraklı yazarlara bırakıyorum. Bir gün kırsal bölgedeyken beyin Bağdat'ta (Babilonya) oturan oğlu annesiyle birlikte ziyarete geldiler. Babasına yirmi adet güzel at, yüz tane de ipek kumaş getirmişti. Daha sonra beyin halkına deve ve at verdiler. Aynı anda Bey sevdiği kişilere hediyeleri bağışladı. Kısa bir sürede, oğullarından Uğurlu Mehmet büyük bir şehir olan Şiraz'ı aldı. Çünkü ona babasının öldüğünü ve o toprakları almak istediğini söyledi. Bey, bu haberi duyunca kalkıp tüm halkıyla birlikte olduğumuz yerden yüz yirmi mil uzaklıkta olan Şiraz'a gitti. O kadar çabuk gittiler ki gece yarısından ertesi günün akşamına kadar kırk mil yol aldılar. Üç gün içinde böylece Şiraz'a vardılar. Bu kadar insanın yani erkeklerin, kadınların bu kadar hızda varacaklarına kimse inanmazdı. Tüm eşyalarını beraberinde getirdiler, bu bollukta ekmeksiz kalmadılar. Çok az şarapları vardı ve çoğu şarap içmiyordu. Ayrıca et, meyve ve diğer gerekli şeyler de boldu. Ben sadece gördüklerim hakkında bilgi veriyorum. Eğer bundan sonra birileri de buralara gelirse gerçekleri yazıp yazmadığımı anlarlar. Bu yüzden de buralardan özel olarak bahsedeceğim. Bey, eşlerini, çocuklarını, ailesini yanında götürdü. Çok fazla develeri ve atları var. Daha sonra bunların sayısını söyleyeceğim. Beşiğe koydukları küçük bebekleri, anneleri veya sütanneleri onları emzirebilsin diye eyerin ucunda taşırlar. Bazı beşikler diğerlerinden daha çok güzeldi ve ailelerin statüsüne göre üstleri çalılarla, altın ve ipek kumaşla örtülüydü. Sol elleriyle beşiğin dizgininden tutarlar, sağ elleriyle atı çekerler, küçük parmaklarına bağlı bir kırbaçla da vururlar. Anneyi emme dönemi biten çocukları, atın sırtında taşıyorlar. Diğer çocukları da annelerinin ve babalarının statülerine göre iki tarafını örttükları kafeste taşırlar. Kadınlar da hizmetkârlarıyla birlikte ata binip statülerine göre hizmetkârlarını önden gönderirler. Erkekler, beylerini takip ederler. Hepsinin sayısı, yarım günde bir uçtan diğer uç kadar uzunlukta olup kalabalıktırlar. Kadınların yüzleri ipek kumaşla

örtülü ve böylece gözlerini tozlardan koruyorlardı. Güneş ışığından da etkilenmemek ve yanmamak için de kumaşlarını açmıyorlardı.

İnsanlar ve hayvanların sergilenmesi şu şekildeydi: Çok geniş bir kırsal alanda askerlerin bazıları silahlı, bazıları silahsız yaklaşık otuz millik alandı. Hepsi sabahtan gece on ikiye kadar kaldılar. Daha sonra çıkarmak ve saymakla memur olan bir kişi geçti. O kişi genellikle atları işaretler, atların ve insanların adlarını kaydeder, sadece liderlerini çağırırlar. Liderleri kim olduklarını ve akıncılarının sayılarını o görevliye sorar. Ben de bir ailenin küçük oğluyla fasulyeleri kullanarak askerleri saydım. Sayı elli olduğunda fasulyeleri heybeme attım. Bunu da tamamladıktan sonra askerlerin ve hayvanların sayısını sırasıyla aşağıdaki gibi hesaplayıp yazdım.

Çadırların sayısı	6000
Develerin sayısı	30000
Yük Katırların sayısı	5000
Yük atların sayısı	5000
Eşeklerin sayısı	2000
Yarış atların sayısı	20000

Bu atların yaklaşık iki bini demir zincirlere bağlanmış, gümüş ve altınla işlenmiş kare şeklinde zırhlarla kaplanmıştı. Zırhlar, yere kadar uzanıyordu. Dipleri ve püskülleri altındandı. Geri kalanlar deriyle, bazıları ipekle kaplıydı, bazılarının kumaşları çok kalındı. Adamların da arkaları sırtları daha önce de bahsettiğim gibi örtülüydü. Daha önce söylediğimiz demir zırhlar, dilimizde “Beş Villa” anlamına gelen Beşhane’de (Beschene) üretiliyordu. Buranın çevresi iki mildir ve burası kimsenin yaşamadığı bir dağın üzerine kurulmuş yerleşimdir. Eğer yabancılar ticareti öğrenmek isterlerse oradan ayrılmamaları ve bu işi yapmak için başkalarıyla birlikte yaşamaları gereklidir. Başka bir yerde benzer işler yapabilirler, ancak burası kadar yeterli değildir. Diğer saydıklarımın listesi şöyleydi:

Katırların sayısı	2000
Küçükbaş hayvanların sayısı	20000
Büyükbaş hayvanların sayısı	2000

Av kaplanların sayısı	100
Vahşi şahinlerin sayısı	200
Tazıların sayısı	3000
Av köpeklerinin sayısı	1000
Doğanların sayısı	50
Kılıçlı adamların sayısı	15000
Köleler, çobanlar, ulaklar vb. kılıca bağlı olanların sayısı	2000
Okçuların sayısı	1000
At üzerindeki adamların sayısı	25000
Kılıçlı ve okçuların sayısı	3000
Kadın hizmetkârların sayısı	10000
Uşakların sayısı	5000
On iki yaş altındaki erkek ve kız çocukların sayısı	6000
Yaklaşık beş yaşlarındaki çocukların sayısı	5000
Mızraklı atlı askerlerin sayısı	1000
Kalkancıların sayısı	5000
Okçuların sayısı yaklaşık olarak	10000' dir.

Geriyeye kalanların ise başka şeyleri vardır. Askerin ardında görülen ve mal satan esnafın izahı ise şu şekildedir: Öncelikle, ordunun ihtiyaç duyduğu şeyleri taşıyan sayısız miktarda terzi, ayakkabıcı, demirci, eyerci ve ok imalatçısı. Sonra ekmek, et, meyve, şarap ve diğer şeyleri iyi bir düzende satan kişiler de vardı. Bunlar çok özel örnektir. Ekmek, Venedik'e göre biraz daha ucuz, şarap ise dört dukadır. Bu durum şarabın ülkede az olduğundan değil halkın fazla tüketmediğinden kaynaklanır. Etin yarım kilosu, üç dört liradır. Bu da 3 Venedik gümüş parası değerindedir. Et, pirincin fiyatının yarısı kadardır. Çeşitli meyveler üç Venedik gümüş parası değerinde olup kavunlar da benzer şekilde her biri yirmi dört ile otuz lira değerindedir. Atların yeminin porsiyonu sekiz Venedik gümüş parası değerindedir. Bir takım nallar otuz Venedik gümüş parası değerindedir. Eyer, dizgin ve diğer at koşumları ise oldukça az bulunuyordu. Pazarda sadece atlar satılıyor ve her birine 8-10 duka istiyorlar. Tataristanlı tüccarlar, yukarıda daha önce de söylediğim gibi dört bin, beş bin at sürüsünün her birini dört, beş, altı dukaya satarlar. Atlar, küçük

olup yük için kullanılıyor. Yukarıda da açıkladığım gibi sekiz bin devenin iki hörgücü vardı. Örtülerinde çanlar, çingiraklar ve top şeklinde boncuklar vardı. Bunlardan on, yirmi, otuz tanesinin her birinin başı bağlıdır. Başlarında birisi durup onları yönlendirir. Diğer tek hörgücü olan develer, çuvalları ve müşterilerinin eşyalarını onların evlerine taşıyorlar. Benzer şekilde yukarıda da bahsettiğim gibi develerin arasında yaklaşık iki bin baş, hiçbir şey taşımayan deve görünüyor ki onlar sadece gösteriş için yola sürülüyorlar. Bu develerin örtüleri diğerlerine göre daha güzel ve örtülerinin işlemleri çok iyi çalışılmış. Aynı şekilde atların bin tanesi de böyle süslenmiş. Geceleri insanlarla yürüdüğünüzde kadınlar, köleler ve hizmetkârlar meşale taşırlar. Bey, attayken önüne beş yüzden fazla at sürüsü geçer. Önde açık tenli bazı adamlar kare şeklinde bayrakla koşuyorlar. “Hazır ol, hazır ol.” diye bağıyorlar ve herkes yoldan ayrılıyor. Burada köyde olduğum zaman, bu insanların beyleriyle birlikte düzenleri, haysiyetleri ve gösterişleri hakkında anlattıklarımın sadece bir kısmıdır. Daha sonra kendimi iyi hissetmediğim için buradan ayrılıp Sultaniye’ye (Soltania) yarım günde vardım. Sultaniye bizim dilimizde “İmperial” anlamındadır. Buralar, sağlam yapılmış olup bu toprakların Bey’e ait olduğunu gösteriyor. Surları olmayan ama yıkık surları olan bir kalesi var. Çünkü burası dört yıl önce Cihan Şah (Giausa)⁸³ tarafından yağmalanmış. Kalenin içinde dört sıra sandalye uzunluğunda bir cami var. Büyük bir kubbeye sahip olan cami, Venedik’teki San Zuanne Paulo Kilisesi’nin kubbesinden daha büyüktür. Üç adım yüksekliğinde bakır bir kapısı bulunur. Kapının parmaklıkları oldukça sağlamdı. Ayrıca içinde eski zamanlara ait beylerin mezarların var. Bu kapının diğer kapılarla benzerliği, yanlarda iki menorası⁸⁴ olmasıdır. Bir yüzünde haç yer alır. Büyük bir kubbeye sahip iki büyük ve iki küçük kapısı olup kapısı dörttür. Kapıların bakır işçiliği çok iyi çalışılmış, üzerindeki desenler oyularak yapılmış kendi tarzında oldukça güzel tasarımlar yapılmış. Tasarımlarda altın ve gümüş kullanılmış. Çok değerli, takdire şayandı. Daha önce de bahsettiğim gibi kapıların parmaklıkları şu şekildeydi: Bazılarının üzerindeki işlemler elma iriliğinde, ekmek kadar büyük şekildeydi. Bazılarının işlemleri turuncu iriliğindeydi. Bunların hepsi tahtanın üzerine oyularak yapılmış. Altın ve gümüş işlemeciliği o kadar hassastır ki bizim ustalar gibi bunları yapabilecek bir ruha

⁸³ Karakoyunlu Şahıdır.

⁸⁴ Anlamlandırılmamıştır.

sahip değiliz ve yeterli zamanımız olsa bile bu işi yapmak çok zordur. Toprak çok büyük, çevresi dört mil kadardır. Su kaynakları zengin ve donanımlıdır. Öte yandan burasının adı da dikkat çekiyor. Nüfusu, yedi bin ile on bin arasında, belki biraz daha fazladır. Buradayken yukarıda da bahsettiğim gibi beyin oğullarından birinin Şiraz'ı (Syras) işgal ettiğini duydum. Bulduğum yerden Sultaniye' den (Soltania) ayrıldım. Bizim dilimizde Rabbin kölesi anlamına gelen Çulper Han'a (Culperchean) gittim. Küçük bir yer, gördüğüm kadarıyla harabelerden buralarda iyi binalar yapılmış. Çevresi iki mil olup yaklaşık beş yüz tane ev yapmışlar. Buradayken tercümanım vefat etmişti. O zamandan beri bu ülkede yaklaşık beş yıl kaldım. Burada kaldığım sürede dilimi bilen kimseyi bulamadım. Bu yüzden diğer elçilerin de tercümanlığını yaptım. Buradan ayrıldıktan sonra Şiraz'da beyin alayına gittim. Bir gün onunla birlikteyken Bey'in çok ciddi olduğunu gördüm. Yanında Hoşkadem (Coscadam) adında seksen yaşında Bey tarafından onurlandırılan, yaklaşık altı çocuğu olan eski mülazım vardı. Alınan emirle adam, Şiraz'ı işgal eden beyin oğlu Uğurlu Mehmet'in (Ogorlumahumeth) daha önce yazdığı mektupları beye göstermediği için bu adamı tutukladılar. Önce sakalını tıraş ettiler, daha sonra öldürüleceği yere getirdiler. Adamı soydular. Etini kesmek için iki kancayı omuzlarına soktular. Aşağıya doğru adamı ittiler, ama adam hâlâ sağdı. Daha sonra iki saat içinde öldü. Anladığım kadarıyla bu Uğurlu Mehmet, babasının Şiraz'a geldiğini duydu. Buradan ayrılmaya karar verdi. Babasına mektup yazdı ve babasının geri dönmesini istediğini, bunun için dua ettiğini, babasının istediği yerde yaşamaya hazır olduğunu söyledi. Perslerin bu bölgesi çok ıssız, kurak, taşlık ve kumluktu. Su kaynakları yetersiz olup kaleleri ve evleri büyük ölçüde harabeydi. Üzümler ve diğer meyveler kötü olmayan sağlam suyolları elde ediliyor. Genellikle suyu yeraltından dört ve beş gün içinde çıkarıp nehirlerden uzağa götürürler ve şöyle devam eder: Nehrin yakınına giderler ve kuyuya benzer çukur açarlar. Daha önce bahsettiğim gibi çukurdan daha derin bir kanal meydana getirirler. Bu şekilde, su yolu meydana getirirler. Bu kanala yaklaşık yirmi geçiş kazarlar, birincisine benzer başka bir çukur yaparlar. Böylece, suyu çukurdan çukura aktararak istedikleri yere geçirirler. Suyun daha az geçtiği yerlerde, nehrin kenarına su kemerleri yapıyorlar. Bu işi yaptıkları zaman; taş ocağının başını nehre doğru açıyorlar suyu buraya yönlendiriyorlar, buradan da su kemerleri aracılığıyla su yeryüzüne ulaşıyor. Eğer suyu kendi yatağından akıtmak isterlerse kanallardan akıtıyorlar. Çünkü böyle

yapmazlarsa yaşayacak bir yer bulamazlar. Orduya, yağışın çok az ve ülkelerinin kurak olduğunu söylediğimde buna şaşırılmam gerektiğini söylediler. Geçen yaz taze bitkilerin, otlakların olduğu köylere gittiklerini söylediler. Kendi diktikleri meyve ağaçları hariç başka ne bir orman ne de bir ağaç vardı. Bu kendi diktikleri ağaçlar, evlerini yaptıkları ormanlarda suyun yeterli olduğu yerdeydi. Usta marangozlara sahipler. İki karış genişliğindeki bir kütüğü doğrayarak tahta çıkarmak ve iki adım uzunluğunda güzel bir kapı yapmak zorundalar. Onu doğramak, parlatmak ve parçaları birbirine tutturmak konusunda öyle maharet gösteriyorlar ki bu durumu görmek bile heyecan vesilesidir. Bu şekilde; balkonları ve evleri için gerekli işleri yapıyorlar. Gerçek şu ki yapılan işlemlerin, parçaların detaylarını görebilirsiniz. Bu odunlardan sandıklar yapmışlar. Ovalarda ve dağlarda ne büyük ne de küçük ağaç vardı. Bunu, şu şekilde ispat edebilirim: Burada gördüğüm çalının ucuna, kumaşlar bağlamışlar. Halkın inancına göre hasta olan kişinin ateşini söndürmek için bunu yapıyorlardı.

Alanda çok sayıda insan olmasına rağmen bu durumu şikâyet eden yoktu. Herkes sarhoştı, gülmek ve şarkı söylemek istiyorlardı. Daha sonra etrafı hendeklerle çevrili İsfahan (Spaham) adlı şehre varıyoruz. Çevresi dört mil olup köyleri de dikkate alırsak on mildi. Köyler, şehirdeki binalar kadar güzeldi. Nüfusu oldukça kalabalık olup aralarında zengin aileler de var. Beylerine çok itaat etmediler. Yirmi sene önce İran'ın beyi olan Cihan Şah bu ülkeye itaat etmek istemiş. Onun döneminde her şey yenilenmiş, halk isyan edince tahrip edilen yerler tekrar inşa edilmiş. O da İsfahan'a ordu gönderip şehri yağmalamalarını, yakmalarını ve geri dönen her askerin kestiği başı yanında getirmelerini emretmiş. Öyle ki bu sefere katılan kişilerden işittiğime göre askerlerin kestikleri başları yanlarında götürmeye güçleri yetmemiş, sultanın emrini yerine getirebilmek için başlarını kestikleri kadınların saçlarını tıraş etmişler ve onları götürmüşlerdi. O askerler Sultan'ın emriyle bütün şehri yağmalamışlar. Şu anda şehrin altında yerleşim yeri vardır. Şehirde antik çağlara ait iki eser vardır. Bu eserlerden biri bir adım yükseklikte, temiz ve tatlı suyu olan sarnıçtır. Etrafı bir nehir ve sütunlarla çevrilidir. Geceleri, çok sayıda tüccarın mallarını korumaları için buraya özel bölümler yapılmış. Şu anda bundan başka bir şeyden bahsetmek istemiyorum. O zamanlar dediğim gibi yüz elli bin kişi bu şehirde yaşıyordu. Burada başka çok güzel şeyler ve eserler bulunuyor.

Daha sonra çoğunlukla ipek ve pamuk kumaşların üretildiği, her biri on bin dukaya satılan, bir günde herkesin alabileceği bu kumaşların bulunduğu Kaşan (Cassan) şehrine varıyoruz. Çevreleri üç mil kadar duvarla çevrili güzel ve büyük köyler bulunuyor. Bundan sonra Kum (Com) adlı şehre ulaştık; kaba ve yontulmamış taşlarla inşa edilmişti. Buranın halkı zanaatkâr değildir. Halk daha çok, tarımla uğraşüyor. Bağları, bahçeleri ve mükemmel kavunları olan bir yerdir. Kavunların bazıları otuz liraya satılıyor; dışları yeşil, içleri beyaz ve tatları şeker gibidir. Şehirde yirmi bin ev bulunuyor. Daha sonra Yezd (Iex) şehrine vardık. Burada ipek, pamuklu ve yünlü kumaşlar üretiliyor. Bazıları söylediklerimin doğru olmadığını söylüyor ama burayı ziyaret edenler benim anlattıklarımın doğru olduğunu bilirler. Çevresi beş mil duvarla çevrili büyük köylere sahiptir. İpeği, Esterabad'dan (Strava) Azzi'ye (Azi) bu kısımdan da Çağatay (Zagatai) dolaylarına Hazar Denizi (Mare di Bakü) aracılığıyla getirirler. Yezdliler, kumaşların büyük bir kısmını Hindistan'a, İran'a, Çağatay'a, Çin ü Maçin'e ve Türkiye'nin (Turchia) bir parçası olan Bursa'ya gönderirler. İş için buraya gelen bir tüccara, önceden; Suriye'nin çok iyi çalışılmış ve güzel olan elbiselerini sipariş verirler. Tüccar da bu ürünleri *fontego*⁸⁵dan alır. Bedestenin etrafında küçük dükkânlar ve ortası kare şeklinde olan başka dükkânlar da var. Bedestenin iki kapısı var ve kapıların arasına zincir bağlamışlar. Bu yüzden içeriye atlar giremiyor. Tüccarlar arkadaşlarıyla birlikte bazen burada kalırlar. Genellikle tanıdıklarının yerinde konaklarlar; tanıdıkları yoksa her biri başka odada kalırlar. Kaldıkları odalar kare şeklinde olup altı adımdır. Konaklayacak tüccarların sayısı fazla olduğunda her biri için özel oda verilir. Günün bir saatinde satıcılar ipek kumaşları alırlar, bazıları bir şey söylemeden etrafta dolaşırlar. Dolaşırken mallarını satmak için seslenirler. Eğer kumaş isteyen olursa kumaşa yakından bakar. Tüccarlar, fiyatın yazılı olduğu kâğıda ve üzerine dikilen mala bakarlar. Tüccar, malları beğenirse satın alır ve aldığı malları küçük odasına atar. Satıcıyla konuşmazlar, çünkü satıcı odanın sahibini tanır, bir şey söylemeden oradan ayrılır. Bu Pazar öğlene kadar sürer. Değişim saatinde satıcılar gelir ve paralarını alırlar. Satıcı malını alacak kimse bulamazsa fiyatı düşürür ve başka bir gün tekrar gelir. Şehirde günde iki kat ipeğe ihtiyaç duyulduğu söyleniyor. Bunun ağırlığı bin yükle eş değerdir. Yünlü ve pamuklu kumaşlardan fazla

⁸⁵ Bedesten demektir.

bahsetmek istemiyorum. Çünkü ipekten yapılan kumaşlarla diğer kumaş çeşitleri arasındaki miktar farkını tahmin edebilirsiniz. Buraya kadar, güney doğuya doğru yolculuk yaptım. Şimdi doğuya dönüyorum. Bu tarafta indiğimiz ilk şehir Şiraz'dı. Çevresi yirmi mil olup büyük köylere sahiptir. Nüfusu çok kalabalıktır. Tüccarlar da çok fazladır. Yukarıdan gelen tüm tüccarlar Herat (Ere) ve Semerkant'tan (Sanmarchanth) da İran yoluna devam ederek Şiraz'a geçerler. Burada açgözlülük, küçük ve büyük ipek kumaşlar, baharatlar var. Bu şehir Hasan Bey'e aittir. Evlerin duvarları yüksek, zeminleri sağlam ve duvarları mozaiklerle süslenmiştir. Hendekleri olan şehirdir. Burada iki yüz bin, belki de daha fazla insan yaşar. Buradan İran'ın günlüğüne başlayalım. Öncelikle Çağatay bölgesinde bulunan Herat şehrine gittik. Bu şehir merhum Sultan Ebu Said'in (Bossait) oğluna aittir. Çok büyük şehir ama Şiraz kadar büyük değildir. Onun üçte biri kadardır. Burada da Şiraz gibi ipek kumaş dokumacılığı yaygındır. Geçtiğim yollardaki kaleler, şehirler ve köylerden çok bahsetmeyeceğim. Daha sonra ıssız yerlerden, el yapı kuyular hariç suyun olmadığı yerlerden geçerek kırk gün yolculuğumuz sürüyor. Sonra kendimi Çağatay bölgesindeki Semerkant şehrinde buldum. Buraya Çin ü Maçin ve Hıtay'dan (Cataio) tüccarlar gelir. Semerkant şehri çok büyük ve nüfusu kalabalıktır. Şehirde çalışan çok tüccar ve zanaatkâr gördüm. Bu şehir Cihan Şah'ın oğullarından birine aittir. Buradan daha ileriye yolculuk etmedim. Ancak birçok kişiden duyduğuma göre Çin ü Maçin büyük ve putperest ülkelerdir. Bundan, daha önce biraz bilgi vermiştim. Bu bölgede porselen kaplar üretilir. Bu yerlerde harika ürünler, mücevherler, ipek kumaşlar ve birçok ürün var. Bu ürünler, buradan Hıtay ülkesine gider. Buradan Tatar elçisiyle ilgili bildiklerimi söyleyeceğim. Tana'da bulunduğum zaman, elçiyle bir gün vakit geçirdim. Hıtay parlamentosu hakkında onunla sohbet ettim. Hıtay ülkesinin topraklarına girdiğimizde, Hanbalık (Cambale) adında bir şehre varıncaya kadar masrafların bir yerden bir yere ödemesi yapıldı. Orada onurlandırıldığımı ve ikramlar verildiğini söyledi. Söylendiğine göre halk, yoldan geçen tüm tüccarların masraflarını karşılıyor. Sonra, Bey'in huzuruna onu götürmüşler. Sarayın kapısına vardığında ona diz çöktürmüşler. Bina geniş ve çok uzun olup tek katlıymış. Birinci katta zemin taştan yapılmış ve Bey arkası dönük, kapıya doğru bir koltukta oturuyormuş. Onun iki yanında adamlarından dört kişi, yüzü kapıya dönük olarak oturuyorlarmış. Kapıda da dört kişi ellerinde gümüş çubuklar taşıyorlar ve ortada bir yol oluşturuyorlar. Bu yolun ortasında

bazı tercümanlar, bizim kadınlarımızın misafirlikte yaptığı gibi oraya buraya bağdaş kurarak oturuyorlarmış. Büyükelçiyi bu kapıya getiriyorlar. Daha önce bahsettiğim gibi her şey düzen içindeydi. Elçiye istediklerini öğretmeye çalıştılar. Tercümanla birlik olup dört kişiyle beyin yanına gittiler. Elçiye: “Hoş geldiniz.” dedi. Elçiyle bir daha görüşmek üzere elçiyi evine gönderdi. Bunun için artık Bey’e geri dönmesine gerek yoktu. Bu işler için sadece görevlilerle görüşmesi yeterliydi. Görevlileri de onun evine yolluyorlar, bu şekilde gelip gitmeler başlıyor. Bu elçinin hizmetkârı, onun oğlu ve oradaki adaletle ilgili konuşmalar yapmıştı. Bana harika şeyler anlatmıştı. Anlattıklarından biri şöyleydi: Bir gün *madia*⁸⁶ da iken kafasında bir testi süt taşıyan kadın görmüşler. Kadın, kafasından testiyi kaldırmış, kafasının damarları net bir şekilde gözükmüştü. Sütü içmeye başlayarak ağlamış. “Ey zavallı! Niçin biz dul kadınların mallarını götürmüyorsunuz ve neden bizim mallarımızı satmıyorsunuz?” Hemen kılıcı eline alıp adama saldırdı. Aniden bağırsaklarından kan ve süt döküldüğünü görebiliyordu. Aynı hikâyeden bana büyükelçi de bahsetmişti. Ayrıca bazı eklemeler yaparak; kadının ip eğirme işinde çalıştığını, yanında bu kılıcı taşıdığını, ona doğru çıkardığını söyledi. Rastgele yanından biri geçerken kadının kılıcını aldı. Kadın arkasına dönüp kılıcı göremeyince bağırmağa başladı. “Kılıcımı götüren kim?” dedi. Adamı hemen yakaladılar ve adamı kılıçla çapraz şekilde kestiler. Sadece şehirde değil, dışarıdan yolcuların olduğu her yerden; sokaklarda, bir taşın yanında ya da kimsenin olmadığı yerde, bir şey görürlerse de kimse onu almaya cesaret edemez. Daha fazlası; yolda yürüyen bir kişi eğer yolda birine nereye gittiğini sorduğunda cevaptan şüphelenirse o kişiyi şikâyet edebilir. Bu yüzden o kişi, sorduğu soruya bir gerekçe söylemelidir. Aksi takdirde cezalandırılır. İnsanlar bu toprakların özgürlük ve adalet ülkesi olduğunu anlayabilirler.

Ticaret gerçeğiyle ilgili olarak, bu topraklara gelen tüm tüccarlar mallarının kaynaklarını onlara getirirler. Onları görmek isteyenler giderler ve Beyin de bir şeye ihtiyaç duyduğunda meydandan istediklerini alır. Geriye kalan mallar tüccara bırakılıyor. Her yıl bir dakikada yeni kâğıt para basılıyor. Yılın sonunda kâğıt paralar tekrar değiştiriliyor. Eski paralar darphaneye götürülür. Burada bu işler yapıldıktan sonra çok güzel ve kaliteli gümüş madalyon verirler. Eski paralar da ateşe atılır. Gümüş ve altın

⁸⁶ Meydan demektir.

ağırlık olarak satılır ve bu metallere bazı büyük para yaparlar. Hitaylıların (Cathaini) pagan inancına sahip olduklarını düşünüyorum. Oradan gelen Çağataylıların ve diğer yerlilerin Hıristiyan olduklarını söylüyorlar. Onlara, neden Hıristiyan olduklarını düşündüklerini soruyorum. Bana, Hıristiyan inancında olduğu gibi kiliselere heykeller koyduklarını söylüyorlar. Tana'da olduğum zaman, daha önce bahsettiğim gibi yanımda da elçi vardı. Önümüzden Nicolo Dedo adında biri geçti. İpek kumaşta elbise giymiş Venedikli bir kadındı. Omzunda bir şal ve başında bir hasır şapka vardı. Kadını gören elçi, şaşkınlıkla şöyle dedi. “Bunlar Hitaylıların giydiği elbiselere benziyor. İnançımızı yerine getirirken bizim giydiğimiz elbiseler gibi sizin de inançta kullandığınız elbiselerinize benziyor.” dedi. O ülkede, fazla üzüm yetiştirilmediğinden o ülke, şarap ülkesi değildir. Hitay ülkesinde bulunduğum sürece birçok şeyden söz ettim. Tatar büyükelçisi ve ailesiyle ilişkilerimden, bildiklerimi size anlattım.

Tebriz'e geri döneceğim. Kuzey ve kuzeydoğu arasındaki bölge hakkında daha önce bahsetmişim. İşte şimdi güneydoğu ve güney arasındaki bölge hakkında size bilgi vereceğim. Öncelikle Çerç (Chuerch) adında bir şehre varıyoruz. O şehre varmadan önce gördüğümüz kaleler hakkında söylenilecek bir şey yok. Çünkü hatırlanmaya değer kaleler değildi. Bu şehri *talassimani*⁸⁷ koruduğu çeşme tarzında bir su çukuru vardır. Bu su vücudunda beyaz lekeler olan hastalara derman olacak kadar faydalıdır. O sırada Fransalı bir adam hizmetkârları ve tercümanı ile Mori yolundan geçiyordu. O da cüzzamlıydı ve onun da diğer hastalar gibi suda yıkanmak istediğini duydum. Bu suyun alenen birçok kişiyi iyileştirdiğini sonradan duymuştum. Buradayken Tebriz'e yolculuğa çıkmadan önce) Ermeni olan bir kişiyi gönderdiler. Kıbrıs kralını gezdirip onunla Tebriz'de bir kasabada iki ay vakit geçirdim. Sonra kral, yoluna devam edip ülkesine döndü. Aynı su şişesini bir kulenin kapısındaki çubuğa asılı olarak gördüm. Kasabanın halkı tarafından suyun içinde çekirge olmadığı anlaşıldı. Muhammet kuşları denilen kırmızı ve siyah renkte kuşlar gördüm. Kıbrıs'tayken de bür sürü halinde bu kuşları görmüştüm. Daha sonra Çerç şehrine geçtik. Çerç şehri küçük ama kavşak noktasında yer aldığından işlektir. Çünkü Kızıl Deniz (Mar Rosso) Fars Körfezi'nin bulunduğu yerdedir.

⁸⁷ Rahipler demektir.

Bu denizde, Hürmüz (Ormous) adında şehri olan, karaya on sekiz-yirmi mil uzaklıkta bulunan ada vardır. Adanın çevresi altmış mil olup çok büyük ve kalabalık nüfusa sahiptir. Kuyu ve sarnıçları dışında başka bir su kaynağı yoktur. Kuraklık olduğunda insanlar anakaraya giderek su ve tahıl ihtiyacını karşılar. Halk Hasan Bey'e haraç öder. Halkın geçim kaynağı ipek dokumacılığıdır. Hindistan'dan İran'a veya İran'dan Hindistan'a giden tüccarların büyük kısmı bu adaya zarar veriyorlar. Adanın beyi Sultan Sabahaddin'dir (Soltan Sabadin). Tekneleriyle balık veya inci avlamak için Hindistan'a gönderiliyorlar ama bunların çoğunu kaybederler. Buradayken Hindistan'dan gelen iki tüccar; inci, mücevher, ipek kumaşlar ve baharatları ele geçirip gelmişler. Fırat Nehri, Fars Körfezi'ne dökülür. Bu Fars Körfezi'nden (Colpho Persico) yaklaşık altı gün yolculuğun sonunda Eski Babil'e (Babilonia Vecchia) yani Bağdat şehrine varırsınız. Şehir, yangınlarda büyük ölçüde yok edilmiş. Yaklaşık on bin kez yangın olmuş. Buranın toprakları verimli ve çiftlikleri de çoktur. Bu şehir çok meşhurdur. Büyük bir kısmı harap olmuş. Hurma ve fıstık çok miktarda bulunur. Yeme ve irilik bakımından ayvaları da bizim ayvalarımıza benzer, ama bizimkiler gibi içi sert olmayıp en tatlı armutlarımızdan bile tatlıdır. Çok büyük olmayan nar bulunuyor. Kabuğu narenciye gibi ince olup bizim gibi soyuyorlar ve elmayı yer gibi dişliyorlar. Çünkü bu narların ortasında çekirdeği yok, tadı biraz tatlıyla ekşi arasındadır. Diğer narlara göre çekirdekleri daha küçüktür. O kadar yumuşaktır ki yerken ağzınızda hissetmezsiniz. Sanki kuru üzüm yemiş gibi olursunuz. Bol miktarda şerbetler, şekerler ve diğer tatlıları İran'a gönderirler.

Hürmüz'e geri döneceğim ve orada bulunan birkaç yer hakkında konuşacağım. Körfeze yakın sınırdaki yerlerden daha önce bahsetmiştim. Şimdi İran'ın kuzeyindeki yerlerden bahsedeceğim. Diğer bölümünde Suriye ve Barbaria bulunur. Buranın halkı Müslümandır. Fars Körfezinin genişliği üç yüz mildir. Buranın hâkimiyeti Hintli Müslüman olan üç beye aittir. Hindistan'ın geri kalanı rahip Giani'ye aittir. Karanın güneydoğusuna gittiğimde yani körfez tarafında Kalikut (Calachuth) adında şehre varıyorum. Bu meşhur ve büyük şehir farklı yerlerden gelen tüccarların konakladığı yerdir. Hıta Körfezi'ne yönlendirildikleri için burada her zaman çok büyük gemiler görürsünüz. Ticaret mallarının düzenli bir şekilde giriş çıkış yaptığı bir yer olan büyük ve kalabalık şehirdir. Hürmüz'ün karşısındaki kıyının yanında bulunan Lar adında bir şehre ulaşıyoruz. Büyük ve güzel bir şehir olan Lar'da iki bin ev bulunuyor. Buradan gelip

geçen tüccarlar körfezden geçmek için burada konaklıyorlar. Daha sonra, daha önce bahsettiğimiz Şiraz'a geri dönüyorum. Eğer aynı şekilde yola devam ederseniz büyük şehir olan Genave (Camara)'e ulaşırsınız. Bir gün yol mesafesinde Bend-i Emir (Bindamyr) üzerinde büyük bir köprüsü vardır. Çok büyük ve uzun bir ırmaştır. Bu köprüyü Hz. Süleyman'ın (Salomon) yaptırdığını söylerler. Genave (Camara) şehrinde yuvarlak bir tepe olan bir kenarı kesilmiş altı metre yüksekliğinde bir cephe yapmışlar. Dağın zirvesinde bir düzlem ve çevresinde yaklaşık kırk sütun var. Bunlara kendi dillerinde "Çehel Minar" (Cilmynar) diyorlar. Yani bizim dilimizde bu kırk sütunun her biri yirmi yard uzunluğunda, çapları üç adamın sarabileceği ölçüdedir. Bunların bir kısmı harap olmuş. İçlerinde bir harabe, oldukça güzel bir binaydı. Bu düzlemde erkek figürlerin oyulduğu dev kadar, çok büyük bir taş parçası var. Bir dairenin ortasında bizim tanrımıza (Dio Padre) benzer heykel var. Bu heykellerin altında elle yapılmış figürler yer alıyor. Bu figürlerin önünde Hz. Süleyman⁸⁸ olduğu söylenen kemere doğru yaslanmış şekilde tasvir edilmiş bir figür bulunuyor. Bu figürlerin altında da başka tasvirler yer alıyor. Bunlardan birinde tacıyla birlikte Papa resmedilmiş. Papa'nın aşağıdaki insanları kutsamak istediğini göstermek için elleri açık tasvir edilmiş. İnsanlar ondan bereket ister gibi resmedilmiş. Biraz daha önünde büyük atlı bir figür var. Adam, ata binmiş ve iri bir şekilde tasvir edilmiş. Bu figürün Şemşun (Sampson) olduğunu söylüyorlar. Bunun yanında Fransız elbise giymiş ve uzun saçlı birçok figür bulunuyor. Bu figürlerin hepsi yarı rölyeftir.

Buradan iki gün uzaklıkta Timar (Thymar) adlı şehre vardım. İki gün içinde başka bir şehirde Hz. Süleyman'ın annesinin mezarı olduğu söylenen yere gidiyoruz. Mezar taşının üzerinde Arapça harflerle yazılmış bir kilise bulunuyor. Üzerinde "Mader Sulcimen", yani "Hz. Süleyman'ın Annesi" yazıyordu. Bizim dilimizde kapısı doğuya bakan anlamında *Messet Fulcimen* olarak adlandırılmış.

Üç gün sonra, pamuğun bol olduğu topraklara ve geçim kaynakları dokumacılık olan Dehbid (Dehebeth) adında şehre varıyoruz. İki günlük yol mesafesinde, harika ve güzel bir şehir olan Zergan (Vargari) adlı yere geliyoruz. Geçmişte büyük ve güzel bir şehirmiş. Günümüzde bin evi bulunan, halkı da pamuk dokumacılığıyla uğraşan şehirdir.

⁸⁸ Hz. Süleyman.

Dört gün sonra da Şuşter'den (Deisser) geçip üç gün yol mesafesindeki Teft (Taste) adlı şehre varıyoruz. Buradan bir gün yol yürürseniz Yezd'e gelirsiniz. Daha önce Yezd şehri hakkında çok konuşmuştuk. Oradan küçük bir şehir olan Merut'a (Meruth) ulaşıyoruz. İki gün sonra Gürd (Gnerd) adında bir şehre geliyoruz. İbrahimî (Abrain) adı verilen halk yaşıyor. Benim düşünceme göre İbrahim tarafından aşağıya indirilmiş ya da İbrahim'in inancına sahiptirler. Bunlar, uzun saçlıdır ve uzun elbise giyerler.

İki gün sonra kötü bir yerleşim yeri olan Nain (Naym) adında başka bir şehre uğruyoruz. Bu yerleşimde beş yüz kadar ev bulunuyor. İki gün sonra Neyistan (Naistam) şehrine varıp buradan devam ederek beş yüz kadar evi olan Erdestan (Nardistan) adında küçük bir şehre geliyoruz. Buradan üç gün uzaklıkta bulunan Kaşan şehri hakkında daha önce bahsettik. Bu güzergâhtan üç gün yol devam ederseniz Kum (Com) şehrine varırsınız. Bir günlük yol mesafesinde bin evi bulunan Save (Savia) şehrine varıyoruz. Bu toprakların geçim kaynağı pamuk dokumacılığıdır. Save'den üç günlük yol mesafesinde Afşar (Euchar) adlı küçük bir şehir yer alır. Yukarıda da bahsettiğim gibi üç günde Sultaniye'ye varıp oradan yedi gün yol mesafesinde Tebriz'e varırsınız. Burayı terk edip Hazar Denizi'ne geçenler yani Çağatay bölgesinden doğu kısımdan gelenler birazdan söyleyeceğim şehirlere varırsınız: Tebriz'den Sultaniye'ye yedi günde; Sultaniye'den Afşar'a üç günde; Afşar'dan Save'ye dört günde; Save'den küçük bir şehir olan Hoy'a altı günde; Hoy'dan Rey (Rhei) ve küçük bir şehir olan Sari'ye (Sarri) üç günde; Sari'den küçük bir şehir olan Lahican'a (Syndan) dört günde; Lahican'dan (Syndan) yine küçük bir şehir olan Termican'a (Tremygan) dört günde; Termican'dan Gilan'a (Bilan) altı günde; oradan Esterabad'a giderseniz. "Esterabad İpeği" adı buradan gelmektedir. Bu şehir Hazar Denizi'ne yakın, burası hakkında fazla bir şey bilinmiyor. Buğday az bulunur, insanlar pirinç yer ve ondan ekmek yaparlar. Bu şehrin her yerinde su kaynakları vardır. Burada ipek kumaş dokumacılığı ve ipek ipi eğirme işi yaygındır. Kazanlarını ve sergilerini ırmakların uzun sahilleri boyunca yayarlar. Çünkü burada çok sayıda ipek böceği bulunur. Bu ipek böceklerini tutarlar, büyük ve beyaz renkte olanlarını öldürürler. Burada sayısız keklik bulunur. Böylece bey ve başka önemli bir kişi yemek yerken keklikle pirinç birlikte yerler. Halk da keklik yer, bu yüzden keklik onlar için sıradan yemektir. Deniz kıyısı boyunca Esterabad, Lanzibut (Lahazibenth), Mazenderan

(Madrandani) gibi, bahsetmediğim birçok şehirden geçiyoruz. Bu topraklarda çok iyi ipek kumaşlar dokunur.

Çok yakın bir yere uğrayacağız. Bu durum bana rahatsızlık vermiyor. Trabzon'dan Tebriz'e güney batıya doğru yolculuğumuza başlıyoruz. Bu topraklardan bahsetmek isterim. Öncelikle Trabzon'un çok güzel ve büyük bir şehir olduğunu söyleyebilirim. Karadeniz'in (Mar Maggior) kıyısında bulunan şehir, eski zamanlarda *imparator* unvanına sahipmiş. Çünkü buranın beyi, Bizans imparatorunun kardeşiydi ve bu yüzden hâlâ buranın unvanı imparatordu. Halefleri, imparatorun kardeşleri olmasa da bu imparatorluk unvanını sırasıyla verdiler ya da daha iyisini ülkenin başına geçirdiler. Bu topraklar hakkında daha fazla bir şey söylemeyeceğim. Çünkü herkesin bu şehirler hakkında çok bilgisi var. Tebriz'e gitmeye başladığımda ve dediğimiz gibi güneybatıda birçok köy ve küçük kalelerle karşılaşılıyor. Daha sonra yerleşimin olmadığı dağlardan ve ormanlardan geçiyoruz. Yolda öncelikle çevresi dağlarla çevrili bir vadide bulunan, çok verimli ve düz bir bölge olan, dayanıklı surlarla çevrili bir kalesi bulunan Bayburt'a varıyoruz. Hasan Bey'in hâkimiyetin olan bu şehrin, kalenin yanında bin beş yüz kadar hanesi bulunur. Beş günlük yol mesafede daha ileride büyük şehir olan Erzincan (Arsengan) bulunur. Şehrin büyük bir kısmı yağmalanmış. Batıya ve güneybatıya doğru iki mil kadar devam ederseniz güzel ve büyük on yedi kemeri bulunan taştan yapılmış köprüsü bulunan, çok iyi bilinen bir nehir olan Fırat'a varırsınız. Sonra Erzincan'dan beş günlük yol mesafesinde Harput (Carpurth) adında bir kaleyi görüyoruz. Buranın hâkimiyeti Hasan Bey'in eşine aitti. Eşi, Trabzon imparatorunun kızıydı. Burada genellikle Rumlar yaşar ve Hasan Bey'in eşi olan Melike'ye hizmet ederler. Sokaklardan geçerken birçok köy ve küçük kaleler görürsünüz. Daha sonra Moschone ve Helle (Halla) adında, başka bir kale olan Thene gibi birçok kaleyle karşılaşılırsınız. Kalelerin hepsi dayanıklı ve güçlü surlara sahiptir. Her birinin altında beş yüz tane hane bulunur. Bunun dışında teknelerle geçilen ve Harput'tan çok uzak olmayan büyük bir nehrin aktığını görürsünüz. *Comari* olarak adlandırılan bizim dilimizde çoban anlamına gelen bu kalelerin yönetimi yaşayan halkındır. Sonra, doğu kısma doğru yürürken Palu (Pollu) adlı, bir kaya üzerine kurulmuş, duvarları sağlam olan kaleye gelirsiniz. Altında üç yüz hanelik bir yerleşim bulunur. Onun altından da bir ırmak geçer. Dört gün sonra, doğuya doğru yol alırken kırsal kesimde bulunan, kötü bir yerleşim olan Amos (Amus) adında bir kaleye

geliyoruz. Trabzon ülkesinde ve sınırında çok şarap yaparlar. Asmaların ve ağaçların olduğu yoldan geçiyoruz. Buraya özgü bir küp şarabı, bir dukadan daha az paraya satarlar. Fındık ağaçları çok fazla olup ormanları Puglia'nın fındıklarına benzer ve başka birçok çeşit meyveyle doludur. Bazı bölgelerde *zamora* adı verilen bazı şaraplar yaparlar.

Oradan Türkmen diyarına (Turchomania) giriyoruz. Buraya daha önce Ermenistan deniliyordu. Burada doğan kişilere *Caracoilu*, yani Karakoyunlu, bizim dilimizde *Castroni Negri* denilir. İran ve Çağatay şehirlerinde Akkoyunlu (Accorlu) dedikleri gibi bizim deyimimizde *Castroni Bianchi* denilir. Bunlar, bu beldelerdeki boyların isimleridir. Nitekim biz de Guelfi, Ghibbellini, Zamberlani ve Mastruccieri vb. isimlerle sülalelere sahibiz. Sonra küçük ve sağlam birkaç dağın arasında Muş adında bir kale var; altında da çevresi üç mil olan bir şehir vardır. Üç gün sonra Ahlat (Allarch) adında bir yere gidiyoruz. Yüz elli mil uzunluğunda, elli mil genişliğinde bir gölün üzerinde güzel ve sağlam bir kale bulunur. Kuzey kısımda bu gölden on beş mil uzaklıkta çevresi seksen mil olan başka bir göl bulunur. Bu gölün çevresinde birkaç tane kale vardır. Ahlat'ın altında bine yakın hane bulunur. Her iki gölde de denize açılan birçok gemi vardır. Bu ikinci gölün üzerinde sağlam kalabilmiş Cevaz (Ceus) adlı yerleşim bulunur. Bir günlük yol mesafede marinaya giderken, beş gözlü bir köprüsü olan, altından nehir geçen Erçiş (Herzil) adındaki şehre geliyoruz. Nehir, Cevaz'dan Erçiş'e kadar akar. Nehirden geçerken benzer dört köprüden geçiyoruz. İran ve Çağatay'ın hükümdarı olan Cihan'ın annesinin mezarı Erçiş'te bulunur. Bu yerden beş mil uzaklıkta bulunan küçük bir tepenin üzerinde sağlam kalesi olan Orias'a ulaşırsınız. Yarım günde, doğuya doğru devam ederseniz Hoy'a varırsınız. Daha önce bahsettiğim Hoy şehri değildir. İsim benzerliği vardır. Beş günlük yol mesafesinde, zamanında Timurlenk'in (Tamberlan) talan ettiği tarım alanlarının olduğu büyük bir şehre varırsınız. İki yüz metre uzunluğunda otuz metre genişliğinde bir göle doğru ilerlerken birçok köyden geçiyoruz. Burada yerleşimin olduğu birçok adalar bulunuyor. Son olarak Tasuc (Tessu) ve Şebster (Zerister) adındaki iki şehre varıyoruz. Şehirlerin arasında yaklaşık üç bin hane bulunuyor. Bu yerlerde halkın nakışçılık, pamuk ve ipek kumaş dokumacılığı gelir kaynaklarıdır. Bunun dışında burada görülmeye değer fazla bir şey yoktu. Çok fazla etleri ve şarapları var, Karadeniz'de ve çevresindeki topraklarda meyve çok yetiştiriliyor. Tebriz'e dönüp batı ve doğu kısma doğru yolculuğa devam ediyorum. Kuzey kısımda

muhtelif yerlerden ve patikalardan geçersiniz. Muazzam yerler olduğu için daha fazla açıklama yapmaya gerek yok. Daha sonra, on iki günlük yol mesafesinde Şamahı'ya (Sammachi) varıyorum. Şamahı şehri, Media'da Thezichia bölgesinde bulunuyor. Bu şehirde sekiz yüz bin adet at vardır. Bu şehrin sağ tarafında bulunan Hazar Denizi'ne altı gün boyunca sınırdan hareket ettik. Sol tarafta Karadeniz'e bakan kısımda Mengerlia ve Kafkas Dağları (Monte Caspis) bulunuyor. Bu dağların civarında Kaytak (Caitacchi) adında bir halk yaşar. Bu şehir güzeldir ve dört ile beş bin arasında ev bulunur. Geleneklerine göre ipek, pamuk ve diğer kumaşlardan dokumacılıkla uğraşırlar. Bu şehir Büyük Ermenistan'da (l'Armenia Grande) bulunur. Sakinlerin çoğu Ermeni'dir. Buradan başlayarak İskender tarafından inşa edilen Derbend (Derbenth) şehrine varıyoruz. Dağdan bir mil uzaklıkta bulunan şehir Hazar Denizi'nin kenarında yer alıp dağın üzerinde de bir kalesi vardır. Kalenin iki hisarı vardır. Sağ taraftaki suya batmış ve duvarı suyun iki adım altında kalmıştır. Şehrin kapısı diğer kapıya kadar yarım mil genişliğindedir. Duvarları Roma Dönemi'ne ait büyük taşlarla yapılmış. Derbend (Derbenth), bizim deyimimizde derbent sözcüğünün manası dardır. Birçok kişi tarafından yerin durumu anlamına gelen *Tamircapi*'dir. Yani bizim dilimizde *Demir Kapı*⁸⁹ anlamındadır. Şüphesiz bu adı itham eden kişi, bu toprağın Media'yı İskitya'dan (Saka ülkesi) ayırdığını bilerek ona çok uygun bir isim verdi. Öyle ki İran'dan, Türkiye'den, Suriye'den ve diğer ülkelerden ayrılanlar Saka ülkesine (Scytia) gitmek isterler. Bu ülkeye giriş yapmaları için Derbend'in bir kapısından girip diğer kapısından çıkmaları gereklidir. Ancak son zamanlarda kimse bu durumu bilmiyordu, ama bilmemeleri imkânsızdı. Bunun nedeni, Hazar Denizi ile Karadeniz arası beş yüz mildir. Bu bölge dağlarla çevrili ve vadilerle doludur. Beylerin oturduğu yerler vardır. Hırsızlığın çok olduğu yerlerde insanlar korkudan aşağıya inmeye cesaret edemiyorlar. Dolayısıyla bölgenin çoğu kısmı terk edilmiş durumdadır. Bu yüzden birisi Derbend'den geçerken bu yol güzergâhını kullanmak istemediğinden şu yolu izler: Önce Gürcistan'a, ardından Karadeniz'de bulunan Mingrel'e, orada üzerinde *Aluathi* adlı kale bulunan çok yüksek bir dağla karşılaşırsınız. Buradan aşağıya inmek için yaklaşık iki gün kadar yürümeniz şarttır. Aşağı tarafta daha önce de dediğim gibi Çerkezlerin ülkesine ulaşırsınız. Karşı tarafa geçmek için sadece ülkenin sınırındaki

⁸⁹ Metinde Porta di Ferro.

geçidi kullanmak mecburiyetindediniz. Kaldığımız yere geri dönersek boğaz, denizin bulunduğu dağa kadar uzanır. Oradan Derbend'e çıkarsınız. Burada çok az toprak vardır. Buranın uzunluğu yaklaşık altmış mildir. Daha sonra, düz olarak yola devam ederken büyük dağı görüyoruz. Dağ, arkaya doğru kıvrılarak kavis yapmış. Bu dağın, eski zamanlarda ismi Kafkas Dağı idi. Günümüzde Santa Francis ve bazı rahiplerimiz Latince olarak Kafkas Dağı'na *Monte Caspio* derler. Bu yerlerde yaşayan insanlara Kaytaklar denir (yukarıda belirtildiği gibi), diğerlerinden farklı diller konuşurlar, bazıları Yunan kilisesine, kısmen Ermeni kilisesine tabidir ve birçoğu Katolik'tir. Denizin bir kenarında Bakü (Bachu) adında bir şehir vardır. Deniz de ismini buradan almıştır. Bu şehrin yakınında bulunan bir dağdan siyah renkli bir *neft* çıkar. Çok kötü kokuludur. Halk, bunu geceleri aydınlatmak amacıyla kullanır. Yılda iki kez develerini bunla yağlarlar. Yapmazlarsa develer uyuz olur. Kafkas Dağları'nın kırsal kesimi Tümen beyinin (Tumembi) hâkimiyetindedir. Tumembi, bizim dilimizde "lider, bin kişilik asker" manasına gelir. Halk, evlerini tabut şeklinde yapar. Benzer şekilde ilk bölümde konuştuğumuz gibi, çatının bağlama tahtasını etrafı delik ve bir buçuk çapında yuvarlak ağaçtan yapıyorlar. Eğik olan tahtaları bağlarlar ve tahtaların üst kısmında küçük bir çember meydana getirirler. Sonra sahiplerinin mevkilerine göre keçe veya bezle örterler. Tek bir yerde yaşamayı sevmediklerinden, söz konusu evleri vagonlara koyup başka bir yerde yaşamaya giderler. Tümen Bey'in kızıyla evli olan Tatar imparatorun oğlu geldi. Çünkü babası onu mülkünden daha yeni sürmüştü. Kendini böyle evlerden birine yerleştirmiş ve şehre gönderilmiştir. Her gün ülkesinden birileri onu ziyaret etmeye geliyordu. Bu ziyarette kapının yanına bir taş parçasını koyarlar ve yanlarında silahları vardı. Silahları yere koydular ve kapıya doğru birkaç adım attılar ve dizlerini yere vuruyorlardı. Bunu üç kez iki kez yaptılar. Bir mesafeden az, on adım kadar şehzadeye yaklaştılar. Şehzadeye; ne istediklerini söylerler, cevaplarını alırlar arkalarına dönmeden geri giderler. Tümen Bey'le birlikteyken her zaman önden ballı şarap içer. Kafkas Dağları ve orada yaşayan halktan daha önce bahsetmiştim. Sonraları *Siyah Elbiseli* rahiplerinden duyduğum hikâyeyi anlatmak isterim. Kefe'de doğan bu adam belirli işler için gönderilmişti. Buradan ayrılalı on ay olmuş. Onun anlattıkları bizim inancımızla ilgili konulardı. Rahip sultanın ülkesinden çıkınca Müslümanlardan bir fırkayla karşılaştım. "Hıristiyanlar ölsünler" diye bağıyorlardı. İran topraklarına doğru yolculuk ettiler. Halk,

Hazar Denizi'ne doğru yol aldı. Önce Şamahı'ya oradan Derbend'e ve oradan da Tümen'e geldiler. Bir kısmı atla, bir kısmı yaya, bazıları silahlı, bazıları da silahsız olup çok kişiydiler. Tezechia eyaletinde Terek (Terch) adında bir nehir vardır. Nehrin çevresinde Kafkas Dağları vardır. Bu bölgede çok sayıda Katolik Hıristiyan bulunuyor. Burada Katoliklere saygı duymadılar ve kadın, erkek, çocuk fark etmeksizin her yerde öldürdüler. Daha sonra Yecüc-Mecüc (Gog-Magog) topraklarını hâkimiyetleri altına aldılar. Bu topraklarda yaşayan halk Hıristiyan olup Yunan kilisesine bağlı olsalar bile aynı şeyi onlara da yaptılar. Sonra Çerkezlerin ülkesine ilerliyorlar. Karadeniz'in sınırında olan *Chipichr* ve *Charbatri*'ye doğru yürüyorlar. *Tetarcossa* ve *Cremuch* halkı onları yağmaladılar. Her yeri dağıttılar. Her yüz kişiden yirmisi öldü. Bu olaylardan sonra kendi ülkelerine kaçtılar. Böylece Hıristiyanların ne kadar kötü olduklarını anladılar. Bu olay 1486'da oldu.

Derbend şehri hakkında harika bir şey anlatacağım. Şehrin kapısından girdiğinizde hisarın duvarlarının altında her türlü üzüm, meyve ve özellikle badem bulabilirsiniz. Şehrin diğer kapısından giriş yaptığınızda yabani ağaçlar dışında fazla meyve bulunmaz. Buradan Derbend'in diğer tarafına on, on beş veya yirmi mil mesafe var. Bir depoda sekiz yüz, belki de daha fazla ağırlıkta deniz ve gemi malzemeleri gördüm. Bu büyük malzemelerin ağırlığı yüz elli veya iki yüzden fazla değildir.

Şimdiye kadar gezdiğim bölgelerin bir kısmını anlattım. Şimdi Tebriz'e dönelim. Hasan Bey ile neler yaptığımdan size bahsedeyim. Hasan Bey, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açacağını söyledi. Fakat çeşitli ipuçlarını gördüğüm için inanmadım. Tahminime göre yirmi bin ile yirmi dört bin arasında atlı askerlerimiz var. Dört bin ile beş bin arasında yaya vardı. Altı bin kişi kadar da ordunun ihtiyacını karşılıyordu. Kadınlar ve hizmetkâr hakkında fazla bir şey söylememe gerek yok. Çünkü daha önce yeterince onlardan bahsetmiştim. Yedi gün sonra yolumuza devam edip sağa döndük. Gürcistan'a doğru hareket ettik. Daha sonra Karadeniz sınırlarına giriş yaptık. Bey burayı yağmalamak istediğini söyledi. Kendi geleneklerine göre beş bin süvariye gönderdi. İlerlemek için çok büyük ormanları yaktılar. Askerlerin büyük dağlardan geçebilmeleri için bunu yapmalıydılar. Yangınları uzaktan görüyorduk ve bu yüzden bir yol bulmamız gerekiyordu. Sonunda birlikte yol bulduk. İki gün sonra Gürcistan topraklarına girip Tiflis'e (Zifilis) vardık. Burada yaşayanlar, tıpkı diğer yerlerin ahalisi gibi kaçıştıklarından hiçbir

mukavemetle karşılaşmadan şehri aldık. Daha da ilerleyerek Gori'ye (Gory) ve çevresindeki başka yerlere gittik. Bölgenin büyük bölümünü Hasan Bey yağmaladı. Hasan Bey, Gürcistan Kralı Bakrationi (Pantraito) ve bu kralın komşusu Giorgi (Giurgura) ile barış yapmaya karar verdi. Onları on altı bin duka kadar haraca tabi tuttu. Tiflis dışında ülkeyi terk etmelerini ve Kral Bakrationi ve Giurgura *danari* olarak vergi ödemelerini istedi. Vergi olarak dört parça Bedehşan yakutu nispeten güzel idiler. Ona gönderdiler. Fakat bu mücevherler kaliteli değildi. Genel olarak Venedik'teki Saint Markes Kilisesi'nin mihrabında halkın seyretmesi için konulmuş olan yakutlar gibiydiler. Gönderilen mücevherleri Hasan Bey bana göstermek istedi. Bey'in, elçileri ve Kral Bakrationi'nin ve Giurgura'nın mücevherleri getiren elçiler, bana adam gönderdiler. Benim Hristiyan olduğumu bildikleri için buna saygı gösterip bu mücevherler için iyi değer vermemi istediler. Bey, yakutları bana vermelerini emretti. Birine dikkatle bakıyordum. Hasan Bey ne kadar değer biçtiğimi sordu. Ben de şöyle cevapladım: "Bey, dört bin duka değerinde." Güldü ve şöyle dedi: "Sizin ülkenizde yakut değerli ve pahalı. Ben yakut değil, para istiyorum". Hemen dört beş bin kadar para toplandı. Daha sonra Gurgura bölgesine doğru devam ettik. Kral Bakrationi'ya ait olan Kutaisi (Cotathis) şehrine geldik. Şehir, küçük bir tepenin üzerine kurulmuş. Şehrin kalesi olup büyük bir taş köprüsü vardır. Köprü, nehrin üzerindedir. Schender'e doğru ilerlerseniz altından geniş bir nehir geçen büyük bir kale görürsünüz. Gori'ye dört günlük mesafe kadar uzaktır. Sonra yüksek bir dağı geçtikten sonra Hasan Bey'e ait olan Büyük Ermenistan'a varıyoruz. Buradan üç günlük mesafe olan Loreo adında kaleye geliyoruz. Buradan da dört günlük mesafede olan Nuh Dağı'nı (Monte di Noé) görürsünüz. Dağın eteğinde geniş bir ova yer alır. Çevresi iki günlük yol kadardır. Dağın zirvesi karla kaplıdır. Önündeki başka bir küçük dağın da zirvesi karla kaplıdır. İki günlük yol mesafesinde Cagri adında bir kale var ve çevresinde Katolik olan Ermenilerin yerleşim alanı vardır. Yerleşim yerini Katalanlar yapmış. İki tane manastırı olup bunlardan birisinin adı Alengia'dır. İki rahibesi olup Sait Benette (San Benedetto) cemaatine elli kişi mensuptur. Akşamları ayinlere katılırlar. Onların dilinde, ayin bu şekilde adlandırılıyor. Venedik'e döndüğümde onların reisinin erkek kardeşi öldü. O, Venedik'teki San Zuanne Paolo'nun kilisesinde kalmıştı.

Hasan Bey, Kral Bakrationi ve yukarıda bahsettiğim Gurgurayla yapılan anlaşmaya göre on altı bin duka aldı. Osmanlı Devleti'ne hala karşı olup Tebriz'e

dönme karar verdi. Tatar toprakları aracılığıyla evime dönmek istediğimden oradan ayrıldım. Hasan Bey ve elçisiyle birlikte seyahatnamemin ilk bölümünde yazdığım gibi birçok Tatar tüccar eşliğinde yola çıktık. Tatar imparatorunun yeğeni, Adil el-Mülk'ün oğlu Hagmeth'in babasının ölümünden sonra, imparator olarak adlandırılarak ona büyük unvan verildi. Onun yanına uğramayı çok istedim, ama o sıralarda savaşlar olduğundan onu görmekten vazgeçtim. Bizim peygamberimizin doğumundan sonra 1478'te Tebriz'e döndüm. Oraya döndüğümde Hasan Bey'i hasta buldum. Epifani (Epiphania) Gecesi'nde Hasan Bey vefat etti. Üçü bir anneden ve biri başka anneden olmak üzere dört çocuğu var. Aynı gece, üç kardeş diğer kardeşlerini boğdular. Ölen kardeşleri yirmi yaşında bir gençti. Sonra aralarında ülkeyi paylaştılar. İkinci çocuk da ağabeyini öldürüp ülkenin başına geçti. Daha sonra ben de Erzincan'a doğru giden bir Ermeni adama eşlik ettim. Yanımda yardımcımı da götürdüm. Giysilerim perişan haldeydi. Çatışmalar genellikle beylerin ölümünden sonra çıktığından hızlı bir şekilde at sürmeye devam ettik. Yaklaşık bir ay Erzincan'da kaldıktan sonra 29 Nisan'da buradan ayrıldım. Sonra Halep (Alepo) karavanını bekledim. Daha sonra Çemişgezek (Cymis Cassegh) ve Arapkir'den (Arapchir) geçtim. Hepsi çok küçük şehirlerdi. Sonra ticareti gelişmiş ve güzel olan Malatya (Malathia) adında şehre vardım. Erzincan'a kadar dağları ve köyleri vardı. Yollar taşlık olup fazla yerleşimin olmadığı yerlerden geçtik. Malatya'ya vardığımızda bulunduğumuz kervandaki gümrük memuru aşağı yukarı gidip vergi vermesi gerekenleri kontrol ediyordu. Ben de köşede oturup artık, kervanın hareket etmesini bekliyordum. Kervancılardan biri yanıma gelip "Sen ne iş yapıyorsun?" dedi. Sen Kudüs'e (Coz) gideceğinden beş duka ödeyeceksin dedi. Kudüs'e bizim dilimizde "Hierusalem" dendiğini söyledi. "Git, kendini affettir" dedi. Yanımdan ayrılıp bir taşın üzerine oturdu. Ben de memurun yanına gidip benden ne istediğini sordum. Memur da beş duka ödemem gerektiğini söyledi. Bütün kervancıların şahitlik etmesini, onlara daha önce oğlumu bulmak için Siyo'ya (Syo) gittiğimi söylemişim. Bahaneler ileri sürmeme rağmen bu parayı ödemek zorunda olduğumu söylüyordu. Siyo, İran'da bulunan şehirdir. Bizim dilimizde *mastico*⁹⁰ anlamına gelen Seghex ticareti yaparlar. Bu esnada gümrük memuru ile bir adam beni işaret ederek ona: "Bırak gitsin" dedi. Memur aynı sözlerine devam etti:

⁹⁰ Sakız demektir.

“Parayı ödemeni istiyorum” dedi. Bunun üzerine adam, memurun burnuna yumruk attı. “Cehennem ol!” dedi. Adamın burnundan kan akmaya başladı: “Ey aptal, Ey deli” diyerek bağırdı. Bu sırada biri de beni kavgadan uzaklaştırdı. Ben de atıma binip kervana katıldım. Malatya’ya vardım. Güzel köylerden, kalelerden, şehirlerden ve Fırat Nehri’nden geçerek Halep’e ulaştım. Halep hakkında fazla bir şey anlatmama gerek yok. Çok güzel ve iyi bir yerleşim yeridir. Büyük ve ticaret merkezidir. Halep’ten ayrılırken bizim tüccarlarımıza *mekhari*⁹¹ (muchario) anlamına gelen bir rehber verdiler. Onunla ve hizmetkârımla Beyrut (Barutho) tarafına hareket ettik. Trablusşam (Tripoli) karşısında deniz kenarına gelince avlanmakta olan kalabalık bir Memlûk (Mamaluchi) topluluğu gördük. Bazıları rehberimin önünü kesmeye çalıştılar. Ben onların bize eziyet etmek niyetinde olduklarını görünce hizmetkârıma, kendisinin ve rehberin önden gitmelerini, benden biraz uzaklaşmalarını, sonra onlara kavuşmak için yavaşça arkalarından geleceğimi söyledim. Onlar iki ok atımlık kadar uzaklaştılar. Yolda ilerlerken, Memlûklerden biri: “Hey, Baba duyuyor musun?” diyerek bağırdı. Yanına yaklaşıp: “Ne istiyorsun?” dedim. “Nereye gidiyorsun?” dedi. “Kötü kader nereye sürüklerse, kismet” dedim. Bu sözlerden ne demek istediğimi sordu. “Hazret- i Meryem’e yemin olsun ki on iki ay önce bir tüccara bir yük ipek satmıştım. Paramı almak için onu Halep’te aradım ama bulamadım. Şimdi Beyrut’a gittiğini duydum. Şu anda kendi çaresizliğimin arkasına gidiyorum” dedim. Bu dediklerimden etkilenip bana acıdı. Şöyle dedi: “Git ey yoksul adam, Allah sana yardım etsin”. Yoluma devam ederek rehberimin yanına gittim. Rehberim bana gülererek: “Hey, hey, hey!” dedi. Ona göre Memlûklerin pençesinden kurtulmak için iyi bir tedbir almıştım. Çünkü o ne Türkçe biliyordu ne de Farsça. Böylelikle Beyrut’a vardık. Birkaç gün sonra bir gemi Kandiye’den (Candia) Beyrut’a geldi, dönüşünde ona binip Kıbrıs’a gittim. Oradan Tanrı’nın yardımıyla Venedik’e geldim.

Şimdi biraz bu beldelerden bahsetmek isterim. Dünyanın o bölümündeki insanların Hıristiyanlarla birlikte inandıkları hurafeler hakkında, birazcık da dini ikiyüzlülükleri ve kötü davranışlarıyla ilgili bir şeyler söylemek isterim. Şamahı’ya doğru yolculuğuma devam ettim. Buraya geldiğimde hastalanıp küçük bir hastanede

⁹¹ Metinde *muchario* olarak geçiyor. Yük taşımak için hayvanların kiraya verilmesidir.

yattım. Bir kemerin altında mezarlık vardı. Mezarlıkta uzun sakallı, çıplak ve sadece önünü kapatmış olan bir adam gördüm. Bir taşın üzerinde oturuyordu. Onu selamlayıp ne yaptığını sordum. Babasının başında beklediğini söyledi. Ben de ona tekrar sordum: “Babanız kimdi?” Adam da: “Her yerde, herkese komşusuna iyilik yapan bir baba idi. Otuz yıl, yani ömrüm boyunca benle her yere eşlik etti. Kararlı bir şekilde: “Ölürsem buraya gömüleceğim” dedi. “Ayrıca yeterince dünyayı gördüm. Ölünceye kadar burada kalmaya kararlıyım” diye ekledi. Başka bir zaman Tebriz’deyken ölümler için hayır yapılan güne tanık oldum. Bugünü kutlarlar ve bu onlar için sıradan bir gün değildir. Cenaze töreninde ayakta dururken birisi mezarlığa gitti, etrafında çok sayıda kuş, özellikle de kargalar vardı. Bunun ceset olduğuna inandım. Oradakilere bunun ne olabileceğini sordum. Yaşayan bir aziz olduğunu ve bunun her ülkede olmadığını söylediler. Bana başka şeyler de anlattılar. “Her gün kuşların orada beslendiğini ve azizin bu kuşlardan birini çağırdığında o kuş onun yanına gider. Çünkü o adam Tanrı’nın veli kuludur” dediler. Onun yanına gitmemi ve onu görmemi istediler. Beraberce bir taş atımlık mesafeden daha az gittik. Adam, et ve başka yiyeceklerle oradan görülüyordu. Kuşlar beslenmek için adamın yüzüne doğru uçuyordu. Adam, elleriyle onları yere koyuyor ve bazılarını biraz et veriyorlardı. Bana onun hakkında birçok şey anlattılar. Fakat tüm bunlar delilik olarak görünebilir.

Başka bir gün saraydaki dervişlerden birini gördüm. Bu esnada Sultan Hasan Bey, şimdi Türkmen ülkesi olarak adlandırılan Büyük Ermenistan’da (Armenia Mazor) idi. İran ve Çağatay hükümdarı Cihan Şah ile savaşmak istiyordu. Derviş gelip elindeki asayı yemek yedikleri kaba doğru attı. Kapların hepsini kırdı. Hükümdar ne istediğini sordu. Anlayanlar cevapladı: “Şah, mutlaka düşmanlara galip gelip tıpkı kırılmış olan kaplar gibi olacak” dediler. Şah: “Doğru mu söylüyorsun?” diye sordu. Herkes tarafından onaylanınca, Şah savaştan dönünceye kadar onu korumalarını emretti. Şah savaşı kazanıp düşmanını öldürdü. Hatta Herat’ı (Here) alıp tüm İran’ı egemenliği altına aldı. Savaşı kazandıktan sonra bu dervişi getirmelerini ve ona iyi davranmalarını emretti. Bu zaferden sekiz ay sonra kendimi ona gösterdim. Onun insanlara karşı davranışlarını gördüm. Bu adam, her gün gelenleri evinde ağırlıyordu. İlk önce onların oturarak halka oluşturmalarını istedi. Sayıları iki yüzden az veya beş yüzden fazla değildi. Her gün gösterişli elbiseler giyiyordu. Şah, göç ettiğinde, bozkıra veya ovaya gittiğinde derviş de

bir cübbe giyiyordu. Onu bir katıra bindiriyorlar, ellerini ön taraftan cübbenin altından bağlıyorlardı. Bazen delice davranışlar sergiliyordu. Her yerde Türk çadırı vardı. Bir gün bu çadırlardan birindeyken yanıma bu dervişlerden biri geldi. Türk arkadaşım bu dervişin ne yaptığını sordu: “ Öfkeleni mi? Yoksa yemek mi yiyor?” dedi. O da cevap verdi: “Bazen iki üç gün yemek yemiyor. Güzel konuşuyor ama hepsi manasız ve anlamsız sözler. Ona ne verirlerse yiyor. Fakat bazen elbiselerini vahşi hayvanlar gibi parçalıyor” dedi. Asayı fırlatmasını ve tabakları kırması hikâyesini bu adamdan öğrenmişim. Türk dostum ona parayı nasıl temin ettiğini sordu. O da: “Bu iş için belli bir miktar ayrılmıştır. Eğer onlar Divan’dan daha çok para isterlerse tekrar ödenir” dedi. O memleketlerdeki delilerin işleri iyidir. Dervişler daha az zahmet ve çalışma ile para kazanabiliyorlar. Şimdi ölülerin anısına tekrar dönüyorum. Oradaki anmalar mezarlıklarda büyük bir insan topluluğu tarafından yapılır. Çocukların, yaşlıların ve kadınların ellerinde yanan mumlar vardır. Din görevlileri, onların dilinde de dua ederler. Dua okunması bittikten sonra etleri bu mezarlığa getirirler. Böylece sokaklar insanlarla dolup taşar. Mezarlığın çevresi dört-beş mildir. Yoksullar, mezarlık yolunda sadaka talep ederler. Mezar taşları, dik olarak konulmuş, taşların üzerinde gömülü cesedin adı yazılıdır. Mezarlıkların bir bölümü şapel olarak yapılmıştır. Batıl inançlarını göstermeleri için bu kadarı yeterlidir. Onların din ile ilgili ikiyüzlülüklerini anlamanız için bir hikâye anlatacağım. Umarım Tanrı biz Hıristiyanlara nasip etmez. Yani biz bu ikiyüzlülüğü yapamayız veya eğer yaparsak şimdi hikâyesini dinleyeceğiniz o kişinin tutulduğu gibi ilahî sona duçar oluruz. İlk seçenek bizim için ikinci seçeneğe göre daha iyidir. Ama ikinci seçenek de kötü değildir. Köşklerin arkasında bir Müslüman vardı. Müslüman, canavarlar gibi çıplaktı, vaazlar veriyordu ve çok konuşuyordu. Dolayısıyla çok itibar görüyordu. Onu takip eden insanlar çok aptaldı. Kendini kapatmak istiyordu. Bu yüzden etrafını duvar çevirdi. Kırk gün oruç tutacakmış ve bir şey yemeyecekmiş gibi görünüyordu. Sağlığına zarar vermeden orucunu sona erecekti. Güçlü olduğunu ispatlamakta kararlı olup bir miktar tuğlayı ormana götürmelerini emretti. Adam, küçük ve yuvarlak bir ev yaptı. Kendini buraya hapsetti. Kırk gün sonra onu sağ salim buldular. Diğerlerinden daha akıllı olan adam evde et kokusu aldı. Bu da evi kazmalarına neden oldu. Padişahın bu durumdan haberi olunca müritlerinden birinin ve kazaskerin tutuklanmasını emreder. İşkenceden sonra duvara bir

delik açtıklarını itiraf ederler. Kadı, gece bir boruyu oradan sokmuş temel gıdaları adama ulaştırmıştı. Sonra ikisini de öldürdüler.

Aynı zamanda Hıristiyanlara karşı yapılan olaylardan birini anlatmak isterim. 1487 yılının Aralık ayında ben İran'dayken Kefe'de doğmuş Cenevizli Pietro di Guasco adlı bir kişiden dinlediğim olaydı. Pietro di Guasco, benimle üç ay İran'da kaldı. Bu kişi buradaki haberleri toplardı. Olay bana şöyle anlattı: "Bir gün Tebriz'deydim. Choza Mirech adında bir Ermeni tüccar, sarraf dükkânında oturmuştu. "Hacı" denilen yaşlı bir derviş onun Müslüman olmasını istedi. Choza, güzel bir şekilde reddetti. Ama diğeri dinini terk etmesi için ısrar etti. Choza, adamın gitmesi için para gösterdi. Ama hacı parayı almayıp Choza'ya ısrar etti. Choza da şimdiye kadar olduğu gibi İsa Mesih'in inancından vazgeçmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine hacı diğeri adamın kılıcını çekti. Kılıcı kafasına indirerek onu öldürdü. Choza'nın otuz yaşında bir oğlu vardı. Dükkânda, babasını öyle görünce ağlamaya başladı. Oradan ayrıldı. Padişahın bu olaydan haberdar olmasını istiyordu. Padişah, korkunç bir şekilde kızıp hacının yakalanmasını emretti. Onun aranması için birilerini çevreye gönderdi. Birkaç gün içinde adamı Tebriz'e yakın Meren'de yakalayıp Şah'ın huzuruna getirdiler. Şah, bir kılıç isteyip kendi eliyle adamı öldürdü. Cesedin parçalarını bir araya getirilip sokağa atılmasını, orada köpeklerin yemesi için bırakmalarını emretti: "Acaba Muhammed inancının daha hızlı yayılmasının yolu bu mudur?" diye sordu. Gece, onun dininde sıkı taassubu bulunan halktan bir grup, Derviş Kasım'ın (Darviscassun) yanına gittiler. Bu kişi, Şah Hasan Bey'in mezarının mütevellisi, hastanenin yöneticisi olup Şah'ın hazinedarlığı olmuştu. Halk, padişahın hacının bedeninin köpeklerin yemesi için bedenini sokaktan kaldırmalarını istedi. Şah, daha fazla düşünmeyip halka izin verdi. Böylece insanlar cesedi alıp gömdü. Şah, bunu duydu. Çünkü adamın cesedini attıkları sokak sultanın sarayına yakındı. Şah, Derviş Kasım'ın getirilmesini emretti. Getirilince ona: "Benim emrimin aksine nasıl hareket ediyorsun? Pekâlâ, bırakın ölsün" dedi. Adamı öldürdüler. "Halk, benim emirlerime uymadığı için herkes acı çekmelidir" dedi. Bunun üzerine şahın adamları yağmaya girişip ahaliye korku saldılar. Bu, üç dört saat sürdü. Daha sonra şahı yağmadan vazgeçmeleri emrini verdi. Şehir, bir miktar altın parayla vergilendirildi. Sonunda Choza Mirech'in cesedini oğluna gönderip onu teselli etti. Ona iyi, cömert ve güzel sözler söyledi. Çünkü Choza çok zengin, değerli ve meşhur bir tüccardı. Şimdiye kadar anlattıklarım ziyaret

ettiğim yerlerdeki Hıristiyanlara yapılan kötülüklerdi. Seyahatnamemin ikinci kısmı da burada bitiyor. Ben, gezdiğim yerleri en iyi şekilde açıklamaya çalıştım. Hıristiyan olduğuma ve Venedik'te doğduğuma, Tanrı'ya ve İsa Mesih'e şükrediyorum. Bununla birlikte barbar ve kötü gelenekleri olan halklar terbiyeden yoksundur.

BURADA BEN VENEDİK VATANDAŞI İOSAPHATH BARBARO YAPTIĞIM
İNCELEMELERİM BİTMİŞTİR. YOLCULUKLARIMDAN BİRİ TANA'YA
DİĞERİ İSE İRAN'A İDİ.

III. BÖLÜM: ORIJINAL İTALYANCA METİN

QUIVI COMENCIANO LE COSE VEDUTE ET ALDITE PER MI IOSAPHAT BARBARO CITADIN DE VENETIA IN DO VIAGGI CHE IO HO FATTI, UNO A LA TANA ET UNO IN PERSIA.

La terra (secondo quello che con evidentissime demonstratione provano li geometri) in comparation de el firmamento é tanto piccola quanto un puncto fatto nel mezo de la circumferentia de un circulo, de la qual (per esser una bona parte overo coperta da aque, over intemperata per tropo freddo o caldo), quella parte che se habita é anchora molto minore Nientedimeno tanta é la picoleza de gli homini che pochi se trovano che ne habbiano visto qualche bona partesela; e niuno (se non me fallo) el quale l’habia vista tutta. E quelli che ne hanno visto qualche bona particella, al tempo de adesso, per la mazor parte sonno mercadanti,overo homini dati a la marinareza, in ei quali dui exercitii dal principio suo per in fina al di presente tanto sonno sta’ excelenti i miei padri e signori Venetiani, che credo poder dir con veritade che tegnano in questa cosa el principato: e che dappoi che l’imperio Romano non segnoreza da per tutto, come una volta fece, e che la diversita de i lenguazi, costumi, e religione havevano apassato questo mondo inferiore, grandissima parte de questa pocha la qual é habitata saria incognita, se la mercadantia et marinareza de’ Venetiani non l’havesse aperta. Tra li quali (se alcuno é al di d’hozi che ne habia visto qualche parte) credo dir con verita de esser mi uno de quelli, conciosiaché quasi tutto il tempo de la zoventu mia e bona parte de la vechieza habia messo in logi lontani, in gente barbare, fra homini alieni al tutto da la civiltae da costumi nostri; intra li quali ho provatato e visto molte cose che (per non esser usitate de qua) a quelli che, per modo de dir, mai furon fora di Venetia, forse parerian busie, e questa é stata principalmente la casone per la qual non me ho mai tropo curato né de scriver quello

ho visto né etiamdio de palerne molto. Ma essendo astretto da pregiere de chi me po' comandare et havendo inteso che molto piuose de queste, che pareno incredibile, se trovano scritte in Plynio, in Solino, in Pomponio Mela, in Strabone, in Herodoto, in Diodoro, in Dyonisio Alicarnasio et in altri moderni, como era Marco Paulo, Nicolo Conte nostri Venetiani e Iovane de Vanda Villa Englese et in altri novissimi como é Piero Querini, Alvisse da Mosto e Ambrosio Contarini, non ho possuto far di meno che anchora io non scrivi queele cose che ho viste, ad honor del Signor Dio, el qual me ha scapolato de infiniti pericoli, contento de colui che me ha astretto, utile in qualche particella di quelli che vignirano dritto di nui, specialmente se haverano ad andar in quelle parte dove io son stato, consolation de chi se delettera de lezer cose nove, et etiamdio qualche emolumento de la nostra terra, se per l'avegnir l'haradi bisogno de mandar qualchuno in quelle parte. Donde di videroil parlar mio in dui parte. In la prima de le quale narreroel viazo mio da la Tana, in la seconda quello de Persia. Non metando né in uno né in l'altro a una gran zonta le fatige, li percoli, et li desasii quali me sonno occorsi.

Del. MCCCCXXXVI.comincai ad andar al viazo de la Tana, dove, a parte a parte, son stato per la summa de anni.XVI.et ho circondato quelle parte siper m ar commo per terra con diligentia et quasi curiositate.

La pianura de Tartaria a uno che fusse in mezo di quella ha da la parte de levante el fiume de Ledil, da la parte de ponente et maistro la Polonia, da la parte de tramontana la Rossia, da la parte de hostro, la qual guarda verzo el Mar Mazor, la Alania, Cumania, Gazaria, i qual logi tutti confinano sul Mar de le Zabache, et consequenter é posta tr ali sopraditti confini; et acciochr sia meglio inteso, io andarodiscorrendo in parte del Mar Mazor per reviera et in parte infra terra, fino ad uno fiume dimandato Elice, el qual é apresso Capha cerca miglia .XL., passato el qual fiume se va verso Moncastro, dove se trova el Danubio, fiume nominatissimo, e de quai avanti non diro cosa veruna, per esser logi assai piu domestici.

La Alania é derivata da i populi ditti Alani, li quali ne la lor lengua se chamano As. Questi erano christiani, e furon scazati e destrutti per Tartari.La regione é per monti, rive e piani, dove se trovano molti monticelli fatti a mano, li quali sonno in segno de sepulture et hanno in cima ciascun di loro un saxo grande con certo buso, in el quale metteno una croce de un pezo fatta de un altro saxo et de questi monticelli ne sonno

innumerabili. In uno di quali intendevamo esser ascoso grande thesoro, conzosia che (nel tempo che messer Pietro Lando era consulo a la Tana) el venne uno dal Cayro, nominato Gulbedin, e disse como (essendo al Cairo) esso havea inteso da una femena Tartara che in uno de questi monticelli chiamato Contebe era sta' posto in ascoso per li Alani un gran thesoro. La qual femina etiamdio li haveva dati certi segnali, si del monte, como del terreno. Questo Gulbedin se misse a cavar in questo monticello facendo alcuni pozi, hora in un logo et hora in un altro, et cusiperseveroper anni dui e poi morite. Donde che el fu concluso che per impotentia esso non havebbe potuto retrovar quel thesoro. Per la qual cosa del 1437, trovandone la notte de santta Catherina in la Tana sette de nui merchadanti in casa de Bartholomio Rosso cittadin di Venetia, zoé Francesco Cornario fu fratello de Iacomo Cornario dal Bancho, Catharin Contarini el quale da poi usoin Constantinopoli, Zuan Barbarigo fu de Andrea de Candia, Zuan da Valle el qual morite patron de una fusta nel lago de Garda, el qual insieme con alcuni altri Venetiani nel 1428 andoin Derbent e fece una fusta con consentimento, incitato da quel signor et depredode quelli navilii quali vegnivano da Strava, che fu quasi cosa mirabile, la qual lassaroper adesso; Moysé Bon de Alexandro da la Zudecha, Bartolomio Rosso e mi insieme con santta Catherina, la qual metto per la ottava ne le nostre stipulation et patti. Trovandone dico in la Tana, nui sette merchadanti in la casa de Bartolomio Rosso la notte de santta Catherina, dei quali tre erano stati avanti denui in quelle parte, et rasonando insieme de questo thesoro, finalmente se accordasemo et fessemo una scriptura con zuramento (la qual fu de man de Catherin Contarini, la copia de la qual per insina al presente ho apresso de mi) de andar a cavar in questo monte, et ritrovassemo homini 120 da menar con nui a questo exercitio, a ciaschadun di quali davamo tre ducati al mese per il meno; et cerca 8 zorni da poi nui sette insieme con li 120 condutti partissimo da la Tana, con la robba, victuarie, arme et instrumenti i qual portasemo su quei zena se porta in Rossia, et andasemo su la giaza per la fiumara et el di seguente zonzesemo li, perché é su el fiume et é cerca miglia .LX. lontan da la Tana. Questo monticello é alto da 50 passa e di sopra é piano et in questo piano ha un altro monticello simile ad una bareta tonda con una Pietra atorno, siché dui homini sariano andati, uno arente l'altro, su per quel marzene e questo secondo monticello era alto passa XII. Era il monticello de sotto de forma circular, como se fusse fatto a compasso, et occupava in diametro passi 80.

Principiassemo a tagliar e cavar sul pian di questo monticello mazor, el qual é principio de il monticello minor, con intention de intrar drento da basso fino in cima et de far una strada larga et de andar de longo. Nel principio del romper del terren, el terren era si duro et agiazato che né con zape, né con manare el potevamo rompere. Pur (intrati che fussemo un pocho sotto) trovassemo et terren tenero et fu lavorato per quel zorno assai bene. La mattina seguente (retornando a l'opera) trovassemo el terren agiazato e piuduro cha prima, in modo che'l ne fu forza per alhora abandonar l'impresa e retornar alla Tana, con proposito perhoe ferma deliberation de ritornar li a tempo nuovo. Cercha la uscita de marzo retornassemo con barche et navilii con homeni da 150 et dessemo principio a cavare et in 22 zorni fessemo una tagliata de cerca passi 60, larga passi 8 et alta da passa 10. Aldirete qui gran meraviglia e cose (per modo de dir) incredibile. Trovavamo quello ne era sta' preditto che retrovassemo; per il che ne facevamo piu certide quellone iera sta' ditto, in modo che (per la speranza de ritovar questo thesoro) nui, i quali pagavamo, portavamo meglio la zivera de quel che facevano gli altri et io era il maistro de far le zivere. La maraveglia grande che havessimo fu che prima de sopra el terreno era negro per le herbe, da poi erano li carboni per tutto, e questo é possibile conzosia che havendo arente i boschi de salesi potevano far foco su tutto el monte. Da poi erano cenere per una spana, e questo anchora é possibile conzosia che havendo arente el canedo e potendo far focho de canne, potevano haver cenere. Da poi eravi scorze de meglio per un'altra spana e (perché a questo el se potria dir che manzavano panizo fatto de meio et havevano salvati li scorzi da metter in quel logo) vorrei sapere quanto meglio bisognava che havesseno a voler compir tanta largeza, quanta era quella dil monticello, de scorzi de meglio alti una spana. Da poi eravi squame de pesce, zoé raine et altri simili, per un'altra spana e (perché el se potria dir che in quel fiume el se catano raine et pesce assai, dei quali el se poteva coprir el monte) io lasso considerar a quelli che lezerano quanto questa cosa é possibile o verissimile. Certo é che é vera, donde considero che quel lui el qual fece far questa sepultura, che se chiamava Indiabu, volendo far queste tante cerimonie (le qual forsi se usavana a quei tempi) bisognoche se pensasse molto avanti et che fesse recoglier et reponer tutte queste cose. Havendo fatta questa tagliata et non ritrovandasi fin liel thesoro, deliberassemo de far due fosse intra el monticello masizo, le qual fossero quatro passa per largo e per alto et (facendo questo) trovassemo un terren

bianco e duro in tanto che fessimo scalini in esso su per i qual portavamo le ziviere. Andando sotto circa passa 5 trovassimo in quel basso alcuni vasi di pietra, in alcuni di quali era cenere et in alcuni carboni; alcuni erano vacui, et alcuni pieni de ossi de pesce de la scena. Trovassimo etiam da 5 in 6 paternostri grandi como naranzi, i quali erano di terra cotta invetriata, simile a quelli che se fanno in la Marcha i quali se metteno a le tratte. Trovassimo etiam mezo manego de un ramin d'ariento picholino, che haveva de sopra al modo de una testa de bisca. E (venuta la settimana santta) el comencioa sopiarun vento da levante con tanta furia che el levava el terreno et le zoppe che erano sta' cavate e quelle pietre e buttavale nel volto de li operarii con effusion de sangue; per la qual cosa deliberassimo de levarsi e de non far piu altra experientia e questo fu el luni de Pasqua. El logo per avanti se chiamava le Cave de Gulbedin e da poi che nui chavassimo é sta' chiamato per insina a questo zorno la Cava de i Franchi, imperoché é tanto grande el lavor che fessimo in pochi zorni che'l non fusse sta' fatto in quel pocho tempo da mancho de un migliar de homini. Non habbiamo altra certeza de quel thesoro, ma (per quanto intendessimo) se thesoro era li, la cason che'l fece metter li sotto fu, perché el ditto Indiabu signor de questi Alani intese che l'imperator di Tartari li veniva incontra, e deliberando de sepelirlo (a zoche niuno se ne adesse) finse de far la sua sepultura secondo el lor costume et secretamente fece metter in quel logo prima quello che a lui pareva e poi fece far quel monticello.

La fede de Machometo principione i Tartari ordinariamente, mo' sonno anni circa 110; vero é che per avanti pur alcuni de lor eran machometani, ma ogniuno era in libertade tegnir quella fede che li piaceva. Donde alcuni adoravano statue di legno e de peze e queste portavano sopra li carri; el strenger de la fede machometana fu nel tempo de Hedighi, capitano de la gente del imperator Tartaro chiamato Sidahameth Can; questo Hedighi fu padre de Naurus, del qual ne parleremo al presente. Signorezava in le campagne de la Tartaria del 1438 uno imperador nominato Ulumahameth Can, zoé Gran Machometo imperador, et havea signoregiato piu anni; trovandosse costui in le campagne che sonno verso la Rossia con el suo lordo, zoé populo, haveva per capitano questo Naurus el qual fu figliolo de Hedighi, dal qual fu streta la Tartaria a la fede machometana. Acadete certa division tra esso Naurus et el suo imperator, donde se partidal imperator con le gente che'l vossoro seguitar et ando verso el fiume de Ledil dove era uno Chezimahameth, che é dir

Machometo Picolo, el qual era de sangue de questi imperatori; e comunciato si el consiglio como le forze, deliberono ambedui de andar contra questo Vlumahameth e fecero la via apresso Giterchan e vennero per le campagne de Tumen. Venendo intorno apreso la Circassia, a viosi alla via del fiume de la Tana et al Colpho del Mar da le Zabache, el quale insieme con el fiume de la Tana era tutto agiazato e (per esser populo assai et animali innumerabili) fu bisogno che andasseno largi, azo che quelli che andavano avanti non manzasseno el strame et altri refrescamenti de quelli che venivano drieto. Unde un capo de queste gente et animali tocho un logo chiamato Palastra e l'altro capo tochoel fiume de la Tana, in el logo chiamato Bosagaz, che vien a dir legno beretin. La distantia de uno de questi logi a l'altro é de miglia 120 et tra questa distantia caminava ditto populo, quantunque tutto non fusse apto al camino. Quattro mesi avanti che vennesseno verso la Tana, nui l'intendesemo; ma un mese avanti che vegnisse questo signor, comincio a vegnir verso la Tana alcune scolte le qual erano de zoveni 3 o 4 a cavallo, con un cavallo a ma per uno. Quelli de loro i quali vegnivano in la Tana, fidevano chiamati avanti el consulo et fidevali fatte chareze et offerte. Dimandati dove andavano et quello che andavano facendo, dicevano che erano zoveni et che andavano a solazo; altro non se li poteva trar di bocha, et stavano al piu una o dui hore et poi andavano via et ogni zorno era questo medemo, salvo che sempre ne erano qualchun piui per numero; ma (como il signor fu aproximato a la Tana per 5 o 6 zornate) comenzoro a vegnir da 25 in 50 con le sue arme ben in ordine, et aproximandosse anchor piui, a centenara. Venne poi el signor et alozo arente la Tana per un trar d'arco, entro una moschea antiqua. Incontiente el consulo delibero mandarli presenti e mando una novenna a lui, una a la madre et una a Naurus, capitaneo del exercito. Novenna se chiama un presente de nove cose diverse, como saria a dir panno de seta, scarlato et altre cose, fino al numero de nuove. E cusi é custume di apresentar a li signor in quel logo. Volse che io fusse quello che andasse con li presenti, et fuli portato pan, vino de miel, bosa che é cervosa et altre cose per insino a nove. Intrati ne la moschea trovassimo el signor disteso su un tapedo, apuzato a Naurus capitano; lui era de anni da 22 e Naurus da 25. Apresentati che have'li presenti, li recomandai la terra insieme con el populo, el qual dissi che era in sua liberta. Risposeme con humanissime parole. Da poi, guardando verso di nui, incomincio a rider et sbaterse le mane una in l'altra e dire: "Guarda che terra é questa, dove tre homini non hanno piu

de tre occhi.”Et questo era vero, conzosia che Buran Taiapietra nostro truzimano haveva un occhio solo, uno Zuan greco, bastoniero del consulo, uno solo, e colui che portava el vin de miel similmente un solo. Tolta da lui licentia, retornasemo alla terra.

Se'l fusse in questo logo qualcuno al qual paresse mancho che rasone vole che ditte scolte andasseno a quatro, a.10.,a.20.,a.30. per quelle pianure, stagando lontani da i sui populi le belle10,16,20 zornate, et dimandasse de che possono viver, io li respondo che ciascaduno de questi el qual se parte dal suo populo porta uno udreto de pelle de cavreto pieno de farina de meglio masenata et impastata con un pocho de miel, et hanno qualche scutella di legno e (quando li manca qualche salvadecina, che assai ne sonno per quelle campagne, et essi le sanno ben pigliar, maxime con li archi) togliono de questa farina et con un poco de aqua fanno certa potion e con quella se passono. E (quando a qualcuno di essi ho dimandato quel che manzano in campagna) a l'incontro son sta' dimandato da esso: “E che se more, per non manzar?”, quasi che dicano: “Habbia pur tanto che'l se passi la vita lezermente, non me curo de altro.”Scorreno con herbe e radice e con quel che pono, pur che non li manchi el sale. Se non hanno sale, la bocha se vesicha e marzisse, in tanto che da quel mal alcuni se ne morono; vienli entiamdio fluxo di ventre.

Ma ritorniamo la dove lasasemo. Partitoche fo questo signor, incomincio a venir il populo con gli animali, e furon prima mandra de cavalli a 60, cento, docento e piu per mandra; poi furon mandre de gambeli e buoi. E, drieto a queste, mandre de animali minuti. E duroquesta cosa dazorni 6, che tutto el zorno quanto potevano guardar con gli ochi da ogni canto la campagna era piena de gente e de animali che andavano e vegnivano. E questo era solamente ne le teste, donde se po' considerar quanto mazor sia stato el numero in el mazo. Nui stavamo su le mura(conciosia che le porte tegnivamo serrate) e la sera eravamo strachi de guardar, imperoché per la multitudine de questi populi e bestiame el diametro de la pianura che occupavano era al modo de una paganea de miglia 120. Questa parola é parola greca, la qual essendo in la Morea in caza con un signoroto (che havea menato con si 100 villani) primamente intesi. Ciascuno di loro havea una maza in man et stavano lontani l'uno da l'altro da passa 10 et andavano dagando de questa maza in terra e butando fuera qualche parola per sburir le salvadecine. E li cazatori, chi a cavallo e chi a piedi con oselli et cani, se mettevano a le poste dove a lor pareva e (quando era el tempo) butavano i loro uccelli o lassavano i cani. Fra gli altri animali che questo populo cazava

erano pernise et alcuni altri oselli che da nui chiamamo galinaze, i quali hanno la coda curta a modo de gallina e stano con la testa dretta, como i galli, e sonno grandi quasi quanto pavoni, i qual somegliano etiamdio nel colore, non intendando de la coda. Donde per esser la Tana fra montiselli de terreno e fosse assai per spatio de 10 meglia intorno (dove za fo la Tana antiqua), mazor numero del consuete se venne a sconder infra ditti monticelli e vale non frequentate. Una cosa é, che atorno le mura de la Tana e dentro a li fossi tante erano pernise e galinaze, che'l pareva che tutti ditti logi fosseno cortivi de qualche boni massari. Li puti de la tera ne pigliavano qualchuna e davanole due per un aspro, che é 8 bagatini nostri l'una. Retrovavasse in quel tempo in la Tana uno frate Thermo de l'Ordine de San Francesco el qual (con un rizaglio, facendo de do cerchi uno grande e ficando un pallo alquanto storto in terra for de le mura) ne pigliava 10 e 20 al tratto, et vendendole trovotanti danari che comprode quelli un garzon cerchasso, al qual puose nome Pernise e fecelo frate. La notte anchora in la terra se lassavano le fenestre aperte con qualche lume drento e alcuna volte ne vegnavano perfina in casa. De' cervi et altre salvadesine el se po' considerar quanto era il numero, ma questi non vignivano apresso a la Tana. Da la pianura che occupava questa gente se potria far una discretion del numero da grosso; tanti erano che a un logo ditto Bosagaz, dove era una peschiera mia (da poi andata zo'la grazza) andando con una barcha (el qual logo era lontan da la Tana circa miglia 40) ritrovai li pescatori li quali disseno haver pescato la invernata, et haver salate de molte morene et caviari, e che alcuni di questo populo erano stati liet havevano tolto tutti li pesci salati e non salati, de li quali alcuni era che tra nui non se manzano, per insina a le teste e tutti li caviari e tutto il sale, el qual é grosso como quello da Gieviza, in modo che per maraveglia non se haveria potuto ritrovar una mica de sale. De le botte etiam havevano tolte le doge, forse per acconzar li sui carri, piui tre masenete che ierano li, da masinar sale, che havevano uno ferreto in mezo, rompetero per tor quel pocho de ferro. Quello fu fatto a mi fu fatto dapertutto ad ogniuno, in tanto che a Zuan da Valle, el qual anchora haveva un peschiera, e intendendo la venuta di questo signor havea fatto far una gran fossa e (messo da cerca 30 caratelli de caviaro in essa) l'haveva coperta de terren, sopra el qual da poi (azo non se ne adesseno) haveva fatto arder legni, truovono le scosagne e non li lassono covelle. In questo populo sonno innumerabil carri da doe rote, pialte de le nostre. I quali sono afelzati de stuore de cane e parte coperti con feltre,

parte con panni quando sono de persone da conto. Alcuni di qual carri hanno le sue case suso, le qual essi fanno in questo modo: pigliano un cerchio de legno el diametro del qual sia un passo e mezo e sopra questo drezano altri semircirculi i quali nel mezo se intersechano. Tra questi poi metteno le sue stuore de canna le qual coprono o de feltre o de panni secondo la lor conditione. E (quando vogliono alozare) metteno queste case zoso dei carri et in esse albergano.

Do zorni da poi partito questo signor vennero da mi alcuni de quelli de la Tana e dissero ch'io andasse alle mura, dove era un Tartaro el qual me voleva parlar. Andai e fiume ditto da colui come li da presso se ritrovava uno Edelmulgh cognato del signor el qual volentieri (piacendo cosi a me) entraria in la terra e fariase mio conato, zoé ospite. Dimandai licentia al consolo, et ottenuta che l'hebbi andai a la porta e tolsilo dentro con tre de li soi, imperoché anchora se tegnivano chiuse le porte. Menilo a casa e fecili honor assai, specialmente de vino, che molto li piaceva, et in poche parole stete do zorni con mi. Custui, volendo partir, me disse voler ch'io andasse con lui, e che era fatto mio fratello et la dove lui era ch'io poteva ben andar seguro. Disene pur qualchosa a mercadanti, di quali niuno era che non si meravigliasse. Deliberai d'andar con lui et tolsi dui Cartari de la terra con mi a piedi. Io montai a cavallo. Ussissemo de la terra a 3 hore de zorno e lui era imbricho marcissimo, imperoché havea bevuto tanto che butava sangue per el naso e (quando io li diceva che'l non bevesse tanto) facea certi gesti da simia, dicendo: "Lassame bere, dove ne cataroio piu?". Desmontati adoncha suso la grazza per passar del fiume, io me sforzava d'andar dove la neve era, ma lui (el qual era vinto dal vino) andando dove el caval el menava capito in logo senza neve, dove el caval non poteva star in piedi, imperoché i lor cavalli non hanno ferri, dove casco et esso li dava de la scoriata (perché non portano spironi) et el cavallo hora levava et hora caschava, et duro questa cosa forsi per un terzo d'hora. Finalmente passato pur el fiume andassemo a l'altro ramo, e passassemo anchor quello con gran fatica per quella istessa rasone. Et (essendo lui stracho) se posse a certo populo che za se haveva messo ad alozare, e li albergassemo quella notte, forniti d'ogni desasio, como se puo pensare. La matina seguente cominciassemo a cavalcare, ma non con quella gagliardeza che havevamo fatto el zorno avanti e (passato che havevamo un altro ramo di questo fiume) caminando sempre alla via donde andava il populo, el qual era per tutto come formice, cavalcato che havevamo

anchora do zornate se apprpxiassimo al logo dove era el signor, in el qual logo a lui fo fatto da ogniuno molto honore a datoli de quel che c'era, como carne, panizo e latte et altre simil cose, in modo che'l non ne manchava. El zorno seguente, desiderando de vedere como cavalcava et che ordine tegniva ne le sue cose questo populo, viti tante e tante mirabil cose che repute che (volendo scriver de passo in passo quello che io potria) faria uno gran volume. Zonzessimo dove iera l'alozamento de questo signor, el qual trovai sotto un paviglione et d'ogni intorno zente innumerabile. De le qual quelli che volevano audientia erano in zenochione, tutti separati uno da l'altro, e mettevano l'arme sue lontane dal signor un tratto di petra. A qualechuno di quali el signor parlava e (domandando quel che esso voleva) tuttavia li feva atto con la man che'l se levasse. Levavasse e vigniva piu avanti, lontan pero da lui per passa 8 et da novo s'enzenochiava et dimandava quello a lui piaceva, e cusi se faceva per insino che'l se deva audientia. La rason se fa per tutto il campo alla sproveduta e fasse a questo modo. Quando uno ha da far con un altro de qualche differentia (altercandosse con esso di parole, non perho al modo che fanno questi de qua, ma con pocha inzuria) se levano ambidui et, se piu fusseno, tutti e vanno a una via dove meglio li par et a lo primo che trovano, il quale sia de qualche conditione, dicono: "Signor, fami rasone, perché siamo diferenti". Et egli subito se atriga et alde quello che dicono et poi libera quello li pare senza altra scrittura e de quello che ha deliberato niuno piu parla. Concorreno a queste cose molte persone a li quali (fatta la sua deliberatione) esso dice: "Vui sarette testimonii". De simel iudicii tutto il campo continuamente é pieno. E (se qualche differentia li occorresse in via) questo intesso observano togliando quello che scontrano per suo iudice e facendolo iudicare.

Vidi un zorno (essendo in questo lordo) una scutella de legno in terra roversa et andai la et levandola trovai che sotto era panizo cotto; me voltai verso un Tartaro e dimandailo: "Che coşa é questa?". Me rispose esser messa per hibuth peres, zoé per i idolatri. Dimandai: "Et come sonvi idolatri in questo populo?". Rispose: "Ho, ho, ne sono assai, ma sono oculati". Principiaro dal numero dil populo, e diro de aviso : imperoché numerarli non era possibile; explicando niente di meno mancho di quel ch'io stimo, credo e fermamente tegno che fusseno anime trecento milia in tutto el lordo, quando é conzonto in un pezo. Questo dico perché parte del lordo haveva Ulumahumeth, como habian ditto di sopra. Li homini da fatti sonno valentissimi et animosissimi, in tanto che alcun di loro

per excellentia fi chiamato talubagater, che vol dir matto valente, el qual nome cosi li cresce tra'l volgo, come apresso di nui el savio, over el bello, donde se dice Pietro tal el savio et Paulo tal el bello. Hanno questi tali una preheminentia, che tutte le cose che fanno (anchora che in qualche parte siano fuora de rasone) se dicono far bene. Ché, derivando da prodeza a tutti par che faciano il suo mistiero, et de questi molti ne sonno i quali (se sonno in fatti d'arme) non stimano la vita, non temeno pericolo, ma se ficano avanti e togliono sbaragli senza rason, in modo che li tristi pigliano animo et cusi diventano valentissimi. A mi par quello lor cognome esserli molto proprio, perché non vedo che'l possa esser alcuno valente homo, se'l non é pazo. Non é per la fede vostra, pazia che uno voglia combater contra 4? Non é materia, che qualchuno con un cortello sia disposto di combatter contra piui, i quali tutti habbino spade? Diroa questo proposito quello che una volta me intravenne essendo a la Tana. Stava un zorno in piazza; vennero alcuni Tartari in la terra, e dissero che in un boschetto lontano circa 3 miglia erano ascosti da 100 cavalli de Cercassi, i quali haveano deliberato de far una correria per infina alla terra, secondo el lor costume. Sentava a caso in la botega de un maestro de freze, in la qual anchora era un Tartaro merchadante che era venuto li con semencina; custui (inteso che hebbe questo) se leveo disse: "Como non andamo nui a pigliarli? Quanti cavalli sonno?" Li resposi: "100". "Horben (disse lui), nui semo 5, vui quanti cavalli farete?". Respose: "40." Et egli: "Cercassi non sonno homini ma femine, andiamo a pigliarli.". Aldito ch'io hebbi questo, andai a ritrovar messer Francesco e dißseli quello che costui m'havea detto, tuttavia ridendo. Me dimandos'el me bastava l'animo d'andar. Li resposi che si, donde se mettessemo a cavallo e per aqua ordinassemo che alcuni nostri homini venissero, et suso mezzo il zorno arsaltassimo questi Cerchasi li quali stavano a l'ombra, alcuni de li qual dormivano. Volse la mala ventura che un pocho avanti che nui zonzessemo li el trombete nostro sono, per la qual cosa molti hebbero tempo di scampar. Nondimeno fra morti e presi ne havessemo cerca 40. Ma el bello fo, al proposito de i matti valenti, che questo Tartaro, el qual voleva che li andassemo a pigliare, non rimase a la preda ma, solo, se messe a correr drieto a questi che scampavano, cridandoli nui: "Ma he torna, ma he torna". Retorno cerca un'ora da poi e zonzendo se lamentava e diceva: "Hoimé, che non ne ho possuto pigliar nessun", dogliendose molto forte. Considerate che pazia era quella di

costui che, se 4 di loro se li fussero revoltati atorno, l’haveriano smenuzato, puiché, reprehendendolo nui, el se ne faceva beffe.

Le scolte (de le quali ho fato mention di sopra) che vennero avanti el campo a la Tana, cusiandavano avanti questo campo in 8 parte diverse (per saper quello che da ogni lato li havesse possuto nuoser lontan molte zornate), secondo il bisogno dil campo.

Allozato che é el signor, subito li bazari mettono zoso et lassano le strate large. Se l’ d’inverno, tanti sonno, che fanno grandissima fango. Se gli é d’estade, tanti sonno, che fanno grandissima polvere. Fanno de subito (messo che hanno zoso li bazari) li soi fornelli et rosteno carne et lessano et fanno soi sapori de lacte, de butero, de caso. Hanno sempre qualche salvadecine e specialmente cervi; sonno in quello exercito artesani de drapi, fabri, magistri de arme e de altre cose e mestieri che li bisogna. Et se tu dicessi: “Como vanno costor, como Cingani?” respondo che no, conciosia che (da quel in fora che non sonno circondati de mura) pareno grosissime e bellissime citta. Retrovandome a questo proposito un zorno alla Tana, sopra la porta de la qual iera una torre assai bella, et essendo apresso mi un Tartaro merchadante, el qual guardava la torre, li dimandai: “Che te par una bella cosa questa?”. Et egli guardandome et subridendo disse: “Poh, chi ha paura fa torre”, et in questo mi par che’l dica il vero. Ma (perché ho ditto de merchadanti) tornando al fatto nostro de questo exercito, dico che sempre in esso el se ritrova mercadanti che portano robbe per diverse vie et anchora che passano per el lordo con intention d’andar in altro loco. Questi Tartari sonno boni strocieri. Hanno girifalci assai, ocellano a camelioni che da nui non se usano: vanno a cervi et ad animali grossi; portanoli sul pugno; in l’altra man hanno una crozola e (quando son strachi) metteno la crozola sotto la man. Imperoché sonno doa tanto piu grossi che non é una aquila. A le fiate el passa qualche chiapo di ocche per sopra questo exercito e quelli del campo li lassano alcune freze grosse un ditto, storte, senza penne, le quale (come sono andate pocho avanti) se voltano et vanno in traverso, scavezando dove zonzeno e collo e gambe et alle. Alle fiate par che de queste oche el sia pieno l’aire, el quale per el cridar del populo se storniscano e cascano zoso. Diro (da poi che siamo in parlar de oselli) una cosa la qual a mi par notabile. Cavalcando per questo lordo su in una riva de un fiumicello, ritrovai uno el monstrava esser homo da conto, che stava a parlar con li sui famegli. Costui me chiamoe fecemi desmontar davanti de si, dimandandome quello io andava facendo. Et respondendoli mi al bisogno, me voltai

et vidi apresso lui 4 over 5 garzi, su li quali erano alcuni cardeli. Comando ad uno di famegli che pigliasse uno de quelli cardeli, el qual tolse do sete de cavello e fece un lacio e messelo suso i grazi e ne prese uno e portolo al suo signor. Disse colui: “Va, cuosilo”. El fameglio presto el peloe fece un speto di legno e rustillo e portollo davanti. Custui el tolse in man e (guardandome) disse: “Non son in logo ch’io te possi far honor e cortesia qual tu meriti. Faremo carita di quello ch’io ho et di quello mi ha dato il nostro signor Dio”. E rope questo cardello in 3 parte, de le qual una ne dette a mi e una manzo lui e l’altra (che era molto picholina) la dette a colui el qual l’haveva apresso. Che diremo nui de le grande et innumerabil multitude d’animali i quali sono in questo lordo? Saro io creduto? Sia pero quello se voglia, ho deliberato de dirla e, principiando da i cavalli, dico che sono alcuni del populo mercadanti de cavalli i quali li cavano dal lordo e menanoli in diversi logi, et una caravana la qual venne in Persia, prima che me partisse de li, gia ne condusse 4000; e non vi meravigliate perché, se volessati in un giorno in questo lordo comprar 1000 over 2000 cavalli li toveresti, perché sonno in mandre come le pecore. Et andando in la mandra el se dica al venditore che’l se vol 100 cavalli de questi et esso ha una maza con uno lazo in capo et é tanto apto a questo exercitio che, tanto tosto che colui che compra gli ha ditto: “Pigliame questo, pigliame quello”, gli ha messo el lazo in capo et halo tirato fora de li altri e messo in disparte. Et in questo modo ne piglia quanti e quali el vole. Home imbatuto scontrar in viazo mercadanti i qual menano questi cavalli in tanto numero che coprono le campagne e par cosa mirabile. Il paese non da cavalli tropo da conto; sonno piccoli, hano la panza grande, non manzano biade e (quando che li conducono in Persia) la magior laude che li possano dar é che manzano biada, imperhoché (se non ne manzano) non pono portar la faticha al bisogno. La seconda sorte d’animali che hanno é boi bellissimi e grandi in tanto numero che satisfano etiamdio a li macelli de Italia, e quelli vengono alla via de Polonia e poi alcuni se driciano per la Blacchia in Transylvania e poi in Alemania, da la qual se dreciano in Italia. Portano in quel logo li boi soma e basta quando el s’ha de bisogno. La terza sorte di animali che hanno é cambeli da doi gobbe per uno, grandi e pelosi, i quali se conduceno in Persia e vendessi ducati 25 l’uno, imperhoché quelli di Levante hanno una goba sola e sonno piccoli, e vendesi ducati 10 l’uno. La quarta sorte d’animali che hanno sonno castroni grossissimi et alti in gambe, con un pelo longo, i quali hanno code che passano 12 libre l’una, et tal ne ho visto che se

strassinano una rotta dreto tenendo la coda sopra, quando che per piacer qualcuno gel la liga. Di grassi de queste code condisseno tutte le lor vivande, li quali sonno a elli in logo di butiro, ma non se agiacia in bocha. Non so chi sapesse dir quello che di presente diro, salvo che se l’havesse veduto, imperoché potresti dimandar: “Tanto populo de che vive se’l camina ogni zorno? Dove é la biava che manzano? Donde la trovano?”. Et io che l’ho veduto respondo che fanno in questo modo. Cerca la luna de febraro fanno far cride per tutto el lordo che ciaschaduno che vol seminar se metti in ordine de le cos eli fan bisogno, conciosiaché a la luna di marzo se vol seminar nel tal logo, e che a tal dide la tal luna se metterano a camin. Fatto questo quelli che hanno voglia da seminar o far seminar se preparano, et concordasse insieme e carga le semenze su carri e menano gli animali che gli fanno bisogno insieme con le mogliere e figlioli o parte d’essi, e vanno al logo deputato che é per la mazor parte do zornate lontano dal logo dove nel tempo de la crida se ritrova el lordo, et ivi arano, seminano e stanno perfino che hanno fornito de far quello che vogliono. Poi se retorneno nel lordo. L’imperator con el lordo fa come suol far la madre quando manda gli figlioli a spasso, la qual sempre li tien gli ochi adosso, imperoché va circundando questi seminadi hora in qua, hora in la, non se lontanando da essi piu de 4 zornate per insino che le biade sonno mature. Quando sono mature, non va con el lordo li, ma solamente vanno quelli che han seminato e quelli che voleno comprar li formenti, con carri, boi e camelli e quello de che hanno bisogno, come etiamdio fanno a le sue ville. I terreni sonno fertili, rendono de formento 50 per uno, el quale é grandio come el paduano, de meglio 100 per uno, et a le fiata hanno tanta recolta che la lasseno in la campagna. Diroin questo loco al preposito questo: el se ritrova un figliol d’un figliolo de Ulumahumeth el qual, havendo signorezato certi anni et dubitando d’un suo zermano cusin, el quale era di la dal fiume di Ledil, per non si privar de parte del populo la qual haveria convegnuto star su le seminson con suo expresso pericolo, undeci anni continui non volve che’l se seminasse et in quel tempo tutti visseno de carne, lacte et altre cose, quantunque nel bazaro pur era qualche pocho de farina e de panizo, ma carri. E domandandoli mi come facevano, se ne aridevano, dicendo che havevan carne; e nondimeno fu descacciato da quel suo cusino.

Finalmente Ulumahumeth (del qual habbiamo parlato di sopra), arivato che fu cerca li confini sui Chezimahumeth, non li parendo di poter resister lassoel lordo e fuzite

lui con li figlioli et altri sui; e Chezimahumeth se fece imperator de tutto quel populo et venne verso el fiume de la Tana nel mese de zugno. Passo cerca zornate doi de sopra de la Tana con tutto el numero de populo, de carri, de animali che lui havea, cosa mirabil da creder, piui mirabil da vedere, imperhoché tutti passano senza alcun strepito, con tanta securitaquanta che se andasseno per terra. El modo che servano in questo passare é che quei de loro che hanno il potere mandano de li soi avanti e fanno far zate de ligname secci, de li quali sopra li fiumi ne sonno boschi assai. Fanno eziandio far fassi de cane de pavera et metteno ditti fassi sotto le zatte e sotto li carri, e a questo modo passano tirando li cavalli che nodano ditte zatte e carri. I qual cavalli sonno aiutati da alcuni homini nudi. Io (cerca un mese da poi) navigando per lo fiume verso certe peschiere, me scontrai in tante zatte et fassine che vegnivano a seconda (le quale erano sta' lassate da costoro) che apena potevamo passare. Et vidi oltra di questo etiam per le rive tante zatte e fassi che me fevan stupire. Zonti che fossemo a le peschiere, trovassemo che in quei luogi havevan fatto assai pezo che quelli di quali ho scritto di sopra.

In quel tempo (per non mi desmenticar de gli amici) Edelmugh cognato de l'imperator, retornato per passar el fiume (como habbian ditto di sopra) venne a la Tana, e menome un suo figliolo e subito me abbraccio e disse: "Io te ho portato questo figliolo e voglio che'l sia tuo". Et incontiente trasse de dosso a ditto figliolo uno subbo che lui havea et messemelo indosso a mi. Et portomi a donar 8 teste de nation rossa dicendomi: "Questa é la parte de la preda che io ha hauta in Rossia". Stete dui zorni con mi et have a l'incontro da mi presenti convenienti. Sonno alcuni i quali (partendo si da altri con opinion di non ritornar mai piu in quelle parte) facilmente se dimenticanode le amicitie, dicendo che mai piunon se vederano insieme. Et di qua vienne che molte fiata non usano li modi che doveriano usare. I quali certamente (per quella pocha experientia ch'io ho) non fanno bene, conciosia che'l se suol dire che monte con monte non se ritrova, ma homo con homo si. Acadeteme nel mio retornar de Persia, insieme con l'ambassador de Assambech, voler passar per Tartaria e per la Posonia venir a Venetia, quantunque poi non fesse questo camino alhora. Havevamo in compagnia nostra molti Tartari merchadanti. Adimandai di questo Edelmugh e dettemi contrasegni de la effigie, in modo che si per il nome como per la effigie cognobi lui esser quello che el padre m'havea dato per figliolo, e (come dicevano quelli Tartari) custui era grande apresso l'imperator, siché

(si passavano oltra) senza dubio capitavamo ne le sue man. E rendome certo che da lui haveria hauta optima compagnia, perché io l'ho fatta al padre et a lui. Et chi haveria mai stimato che 35 anni da poi, in tanta distantia de paesi se havessero ritrovati uno Tartaro con un Venetiano? Azonzero questa cosa (quantunque non fusse in quel tempo) perché fa a proposito de quello ch'io ho ditto. Del 1455 (essendo in un magazen de merchadante da vino in Realto e scorrendo per el magazeno) vidi dreto alcune botte da uncapo de ditto magazeno dui homini in ferri, i quali a la ciera cognobi che erano Tartari. Li dimandai chi essi erano. Me resposeno esser sta' schiavi de' Cathelani et esser fugiti con una barcheta et che in mar erano sta' presi da quel merchadante. Subito andai alli signor di notte e feceli querella de questa cosa. I quali presto mandorono alcuni officiali i quali li conduceveno al' officio. Et in presentia de ditto merchadante li liberono e condannoro il merchadante. Tolsi ditti Tartari e menainili a casa, e domandati chi erano e de che paese, uno de essi me disse che era da la Tana e che era stato fameglio de Cozadahuth, el qual io cognobi za perché era commarchier de l'imperador, el qual faceva scuoder da lui el datio de le robbe che se conducevano a la Tana. Guardandolo per la faza me parse affigurarlo, conciosia che era stato assai volte in casa mia. Adimandai che nome esso havea. Disseme "Chebechzi", che vol dir in latino semoliero o buratatore. Lo guardai e disseli: "Me cognosci tu?". Et egli: "No". Ma (tanto tosto che menzonai la Tana e Iusuph, che cusi me chiamavano in quelle parte) se butoai mie' piedi e volsemeli basare dicendo: "Tu m'hai scapolato due volte la vita. Questa ne é una de quelle, imperhoché (essendo schiavo) io me tegniva per morto. L'altra fu quando el se bruso la Tana, che festi quel buso ne le mura, per el qual ussi fora tante anime, nel numero de le qual fu mio missier e mi". Et é vero, perché (quando fo ditto fogo a la Tana) io fece uno buso a le mura a l'inscontro de certo terren vacuo, dove se vedevano molte persone insieme, per lo qual furono trati fuora da 40 persone e fra essi costui e Chozadahuth. Teneli ambedui in casa cerca do mesi et (al partir de le nave de la Tana) io li mandai a casa sua, siché niuno mai deve (partendose da altri con opinion de non ritornar mai piu in quelle parte) dimendicarse de le amicitie, como che se mai piu se havesseno a veder insieme. Possono accader mille cose che se haverano a veder insieme, et forse colui che piu po' haraad haver bisogno di colui che mancho po'.

Retornando a le cose de la Tana, scorrero per ponente e maistro andando alla riva del Mar de le Zabache, a l'ussir fora a mano manca, e poi qualche parte sul Mar Mazor, per insina a la provincia nominata Mengleria. Partendome adoncha da la Tana, cerca la riva del ditto mar fra terratre zornate retrovo una region chiamata Chremuch, el signor de la qual ha nome Biberdi, che vol dir Diodato. Questui fu figliolo de Cherti bei che significa Vero Signor. Ha molti casali sotto de si, i quali fanno al bisogno doi milia cavalli. Campagne belle, boschi molti e boni, fiumi assai. Li principali di questa regione vivono di andare per le campagne robando specialmente le caravane che passano da logo a logo. Hanno boni cavalli. Essi sonno valent'homini de la persona et astuti de l'ingegno. Hanno volti nostrani. Biave in quella regione sonno assai e similmente carne e mieli, ma vino no. Drieto a questi sonno paesi de diverse lengue, non perho molto lontani l'uno da l'altro, zoé le Chipche, Tataarcosia, Sobai, Cheverthei, As zoé Alani, di quali habbiamo parlato di sopra. E questi vanno scorrendo per insina a la Menglaria per spatio de zornate 12. Questa Mengleria confina con Caitacchi che sonno cerca il Monte Caspio, et parte con la Zorzania e con el Mar Mazor e con quella montagna che passa in la Cercassia, e da un lato ha un fiume chiamato Phaso che la circonda e vien in Mar Mazor. El signor di questa provintia ha nome Bendian. Ha doi casteli sul ditto mar, uno chiamato Vathi e l'altro Savastopoli, et (oltra di essi) altri piucastelluci e brichi. El paese é tutto saxoso et sterile; non ha biave d'altra sorte cha panizo. El sale li vien condotto da Chapha. Fanno qualche poche telle, triste e dolente. Sonno gente bestiale. El segno de cio é che (essendo a Vathi dove, partito da Costantinopoli, con una paranderia de Turchi per andar alla Tana) capitai insieme con uno Azolin Squarciafigo zenovese. L'era una zovene la qual stava in piedi sopra una porta, a la qual questo Zenovese disse: "Surina, patroni cocon?", che vol dire: "Madonna, é il patrone in casa?" (intendendo per questo el merito). Essa rispose: "Archilimsi", che vol dir: "El venira". Et egli la brancho sui labri e (mostrandomela a mi) diceva: "Varda, belli denti ha costei", e cusime mostrava del sen, e tochavali le mamelle, e lei né se turbava, né anchor se moveva. Intrassemo poi in casa et se metessimo a sedere e questo Azolin (mostrando d'haver vermeneza ne le mudande) li fece de atto che la vegnisse a cerchare, e lei se ne venne con charitae cerco intorno con summa fede e castita. In questo mezo venne il marito e custui cazo man a borsa e disse: "Patroni, tetarisicha ?", che vol dir: "Patron, hatu danari?" e (facendoli atto de non ne haver

adosso), li dette alcuni aspri dei quali esso dovesse comprar qualche refreshamento. E cusi ando. Da poi, stati un pezo, andassemo per la terra a solazo, facendo questo Zenovese in ogni logo quello che li piaceva circa li custumi di quel paese, senza che niuno li dicesse pezo di suo nome. Donde se vede se sonno ben gente bestiale. Per questa rasone i Zenovesi che particano in quel paese hanno fra si un custume de dir : “Tu sei Mengrelo”, quando vogliono dir a qualcuno : “Tu sei pazo”. Non lassero questa cosa (da poi ch’io ho dito che tartari vol dir danari) : tertari propriamente vol dir bianco, e questo colore intendeno li denari d’argento, i quali son bianchi. I Greci anchora chiamano aspri, che vol dir bianco. Turchi akeia, che vol dir bianco; Zagathai tengh, che vol dir bianco, et a Venecia altre volte se faceva e fassi anchora al presente denari che se chiaman bianchi. In Spagna anchora sonno monete che hanno nome bianche. Siché vedemo quante nation tutte nel suo languazo se afrontano a chiamar una cosa con quello intesso nome.

Retornando (da capo) a la Tana, posso el fiume dove era la Alania, come ho ditto di sopra, e vo’ discorrendo per il Mar de le Zabache a man destra, andando in fuora per insina a l’insula de Capha dove ritrovo un stretto di terreno che continua la insula con terraferma, come fa quello de la Morea, chiamato Zuchala. Ivi el se ritrova saline grandissime le qual se arpiano da sua posta. Scorrendo ditta insula, prima sul Mar de le Zabache é la Cumania, gente nominata da Cumani, poi é el capo de l’insula, dove é Capha, era Gazaria, e per infina a questo zorno el pico con il qual se misura, zoé el brazo, a la Tana e per tutte quelle parte fi chiamato el pico de Gazaria.

La campagna de questa insula de Gapha fi segnorezata per Tartari, i quali hanno un signore nominato Ulubi che fu figliol de Azicharei. Sonno bon numero de populo e fariano a un bisogno da tre in quatro milia cavalli. Hanno do logi murati, ma non forti; uno ditto Sorgathi, el qual essi chiamano Incremin, che vol dir forteza; e l’altro Cherchiarde, che nel loro idioma significa .XL. logi. A questa insula é prima a la bocha del Mar de le Zabache un logo ditto Cherz, el qual da nui se chiama Bosphoro Cimerio. Da poi é Capha, Saldaia, Grusui, Cymbalo, Sarsona, e Calamita, tutte al presente signorezate dal Turcho, de le qual non diro altro per esser logi assai noti. Solo voglio narrar la perdita de Capha, secondo come ho inteso da un Antonio da Guasco zenovese el qual se ritrovo presente e fugite per mar in Zorzania e de li se ne venne in Persia nel

tempo ch'io me ritrovava li, accio che'l se intendi in che modo questo logo é capitato ne le man de i Turchi.

Retrovavassi a quel tempo esser signor in quel logo, zoé ne la campagna, uno Tartaro nominato Eminachbi el qual havea da quelli de Capha ogni anno certo tributo, cosa in quei logi consueta. Acadete fra lui e questi de Capha certe differentie per le quale el consolo de Capha, che in quel tempo era zenovese, deliberode mandar a l'imperator tartaro e di chiamar uno dil sangue di questo Eminachbi, con el favor del qual e parte voleva cacciar Eminachbi de signoria. Havendo adonque mandato uno suo navilio a la Tana, insieme con uno ambassador, questo ambassador ando in el lordo, dove era l'imperator di Tartari et ritrovato che havé uno del sangue di questo Eminachbi, nominato Menglieri, con promission lo condusse da Capha, con patto che mandasseno indreto ditto Menglieri. Non volendo quelli da Capha simil patto, Eminachbi dubitando del fatto su mando uno ambassador a l'Othoman, prometendoli (se'l mandava la sua armata li, la qual oppugnasse da mar), che lui oppugnaria da terra, e si li daria Capha, la qual voleva che fusse sua. L'Othoman, el qual era desideroso de tal stato, mando l'armata et in breve havé la terra, in la qual fu preso Mengligieri e mandato a l'Othoman. Stete in preson molti anni. Non molto da poi Eminachbi (per la mala compagnia ch'havea ad Turci), comincio a esser mal contento d'haver data la terra a l'Othoman. (Stete in preson molti anni. Non molto da poi Eminachbi) non lassava intrar in la terra alcuna sorte de vittuarie, unde incominico ad esser gran penuria de biave e de carne, in modo che la terra era pocho meno de obsidiata. Fuli arricordato che se'l mandava Mengligieri a Capha, tenendolo dentro de la terra con qualche guardia cortese, la terra haveria uberta, conciosia che esso Mengligieri era molto amato dal populo di fuora. L'Othoman (iudicando che l'arecordo fusse bono) el mando, e (tanto tosto che'l se seppe che l'era zonto) venne in la terra gran uberta, perché era amato anchora da quelli de drento. Essendo tenuto costui in guardia cortese, si che poteva andar da per tutto dentro de la terra, un zorno fu tratto un palio a l'arco. El modo de trar il palio in quel logo é questo : apichano a uno legno messo in traverso sopra do legni driciati in piedi a sembianza de una forcha, con qualche spago sotil , una taza d'argento. Quelli che hanno a trar per haver el palio hanno le sue freze con el ferro de meza luna tagliente e correno a cavallo con l'archo per sotto a questa forcha e quando che hanno passato un pezo in la (correndo tutta via el cavallo a la dreta) se voltano

in drieto e trazeno il spago, e quello che butta zoso la taza ha vinto il palio. Mengligeri adoncha (tolta questa occasion del trar del palio) fece che 100 cavalli de Tartari (con i quali esso havea intelligentia) se ascondesseno in certa vallesella, che era fuora de la terra pocho lontano, et (fenzendo voler trazer anchora lui al palio) prese la corsa e fugite dentro de i soi. Incontinente che questa cosa fu intesa el forzo de la insula el seguito, e con essi ben in ponto se ne ando a Surgathi, terra lontana da Capha miglia sei, e quella prese et (amazato Eminachbi) se fece signor de quei logi. L'anno seguente deliberod'andar verso de Giterchan, logo lontano da Capha zornate .XVI., signorezato per un Mordassa Can el qual in quel tempo era con el lordo sopra del fiume Ledil. Conflisse con lui e prese lo et tolsesse el populo, bona parte del qual mando alla insula de Capha. Lui rimase a invernar sopra il ditto fiume. Ritrovandosose in quel tempo esser qualche zornata lontano un altro signor pur tartaro alozato, el qual (inteso che custui invernava in quel logo, essendo il fiume agiaciato) delibero de assaltarlo a l'improvista et roppelo et recuperò Mordassa, el qual per esso fideva tegnu in destretta. Mengligeri (essendo rotto) retorno a Capha mal in ordine; ne la primaverra seguente Mordassa con el suo lordo venne a trovarlo fina a Capha e fece alcune corrarie e danni dentro de l'insula, ma (non potendo haver le terra a sua obedientia) torno indreto. Fime ditto perho che da novo el fa exercito con intention de ritornar a l'insula e discacciar Mengligeri, e questo é vero in si, ma cason de una busia, imperoché quelli che non intendono donde procedano le guerre che hanno tra loro questi signori et non sano che differentia sia tra el Gran Can et Mordessa Can, intendendo che Mordassa Can fa novo exercito con intention de ritornar a l'insula, se dano a intendere e dicono che il Gran Can vien per la via de Capha a posta de l'Othoman, con proposito de andar per la via de Moncastro in la Blacchia et Ongaria e dove vorra l'Othoman, la qual cosa é falsa, quantunque se habbia per lettere da Constantinopoli.

Dreto de insula de Capha, d'intorno che é sul Mar Mazor, se trova la Gothia e poi la Alania, la qual va per la insula verso Moncastro, como habbiam ditto di sopra. Gothi parlano in todesco. So questo perché (havendo un fameglio todesco con mi) parlavano insieme et intendevansi assai rasonevolmente, cusi como s'entenderia un Furlano con un Fiorentino. Da questa vicina de Gothi con Alani credo che sia derivato il nome de Gothalani. Alani erano prima in quel logo; sopravvennero Gotti et conquistorno de quei passi et feceno una mixtura dil nome suo con el nome de Alani, cusi como erano

messedate quelle gente con queste, et chiamose Gothalani. Questi tutti fanno alla greca et similmente li Cerchassi. Et perché habbiamo fatta mentione de Tumen e Githercam (non volendo pretermetter neanche de questi logi le cose che sonno degne de memoria), dicemo che da Tumen andando per greco e levante sette zornate lontano se trova el fiume Ledil, sopra el qual fiume é Giterchan, la qual de presente é una terriciola quasi destrutta; per il passato fu grande e di gran fama, imperoché (prima che fusse destrutta dal Tamerlano) le spetie e le sede (che de presente vanno in Soria) andavano in Gethercan e de quel logo alla Tana dove el se mandava, solamente da Venetia, 6 e 7 galee grosse a la Tana per levar de ditte spetie et sede. Et (in quel tampo 9 ni Venetiani, ni altra natione citramarina feva mercadantia in Soria. El Edil é fiume grosso e largissimo el qual mette in el Mar de Bachu, lontano da Githercan circa miglia 25, e cosi esso fiume, come in mar hanno pesci innumerabili. Fa el mar sale assai. Per el fiume, a contrario d'acqua, se po' navigar per fino apresso el Muscho (terra de Rossa) a tre zornate, et ogni anno vanno con i sui navillii quelli del Muscho in Ghetercan a tuor sale. Trovansi insule assai e boschi in questo fiume, tal de le qual insule, volta miglia 30. I boschi fanno talponi che d'un pezo cavato ne fanno barche che portano 8 et 10 cavalli et altrettanti homeni. Passando questo fiume, e andando per greco et levante, a la via del Muscho, arente perhode le rive, 15 zornate continue, se trovano populi de Tartaria innumerabili. Ma scorrendo verso greco el se ariva alli confini del la Rossia, dove el se ritrova una terriciola chiamata Risan. Questa é d'un cognato de Zuanne duca de Rossia. Tutti sonno christiani e fanno alla greca. El paese é fertile de biave, carne e mieli et altre bone cose. Fasse etiamdio bossa, che vol dir cervosa. Trovansi boschi et casali assai.

Andando un poco piu oltra se ritrova una citta chiamata Colona e l'una l'altra di queste doe sonno fortificate di legname, del qual anchora sonno tutte le case, imperoché non si trova gran fatto pietre in quei luogi. Tre zornate lontano se ritrova el ditto Muscho, fiume nobile, sopra il qual é una cittade nominata Muscho, dove habita ditto Zuanne duca de Rossia. El fiume si passa per mazo la terra et ha alcuni ponti;el castello é sopra certa colina, et d'ognio intorno son circondati da boschi. La fertilita de biave et carne che é in questo logo se puol comprender da questo, che non vendono carne a peso ma ne dano tanta ad ochio, che certo el se ne ha quatro libre al marcheto. Galline se hanno 70 al ducato. Oche tre marcheti l'una. É grande fredo, intanto etiamdio li el fiume se agiacia. Fino

portati porci, boi et altri animali scorticati, la invernata, e messi in piedi, duri como saxi, in tanto numero che chi ne volesse 200 al zorno li potria comprare; tagliarli non si puo perché son duri como marmorì, se non se portano in stuva. Frutti (da qualche poche pome e nose e noselle salvatice in fora) non se trova. Quando vogliono andar da logo a logo (specialmente se'l camino é per esser longo) caminano la invernata perché tutto é agiaciato et hanno bon caminar, salvo che dar fredo. Portano alhora su sani (i quali satisfano a loro como a nui li carri, et dal canto di qua se chiamano travoli over vasi) quello che vogliono con grandissima facilità. L'instate (per esser fangi grandissimi e mossoni asaissimi, i quali procedono da li boschi molti e grandi che sonno intorno, la mazzor parte di quali é inhabitabile) non ardiscono d'andar troppo lontano. Non hanno uva ma fanno alcuni vini de miel, alcuni de cervosa de meio, in l'uno et l'altro di quali metteno de fuori de bruscandoli i quali dano un stufo che stornisse et imbriaça come il vino. Non é da preterir con scilentio la provision che fece ditto duca, vedendo essi esser grandissimi imbriaçi et per imbrigeza restar de lavorar e de far molte altre cose che li seriano state utile : fece un bando che'l non se potesse far né cervosa né vin de miel, né usar fior de bruscandoli in alcuna cosa, e con questo modo li ha fatti metter al ben viver.

Ponno mo' esser anni 25 pagavano Rossiani per el passado tributo a l'imperator tartaro. De presente hanno subgiugata una terra chiamata Cassan, che in nostra lengua vol dir caldiera. La qual é sul fiume Ledil, andando verso el Mar de Bachu a una zancha, lontana dal Muscho zornate 5. Questa terra é merchadantesca, de la qual se traze el forzo de le pelletarie che vanno al Muscho, in Polonia, in Prusia et in Fiandra. Le qual pelletarie, perho, vienneno da parte de tramontana e greco de le region de Zagatai e de Moxia, i qual paesi sé tramontana, finno possessi da Tartari, che el forzo sonno idolatri, cusi como anchora sono i Moxii. Ho qualche bona pratica de le cose de Moxii e pertanto diro de la lor fede e condition quello ch'io intendo. Certo tempo de l'anno sogliono tuor un cavallo el qual essi metteno in la compagnia, a cui ligano tutti quatro i piedi a 4 pali e similmente la testa a un palo, fixi in terra. Fatto questo el vien uno con l'arco suo e freza e mettese in intervallo cconveniente e tirali a la via del cuore, tanto che lo amaza. Poi el scortica e fanne de la pelle un udro; de la carne fanno tra lor certe sue cerimonie e poi la manzano. Poi empiono questa pelle tutta de paglia et cusino si fattamente che par intriega e per ciascaduna de le gambe metteno un legno dretto acciaio che possa star in piedi como

vivo. Ultimo, vano ad un arbor grande et a quello tagliano quelle ram eli pare e di sopra fanno un solaro, suso el qual metteno questo caval in piedi e cusi lo adorano, offerendoli zebelini, armelini, dossi, varri, volpe et le quale apichano a questo arbor cusi como nui offerimo candele, in modo che questi arbori sonno pieni de simil pellitarie.

El populo in bona parte vive de carne et el forzo d'esso de carne salvatica et pesci che prendeno in quei fiumi.

Habbiamo ditto dei Moxii. Dei Tartari non habbiamo altro, se non che quelli de lor che sonno idolatri adorano statue le qual portano sopra de i sui carri, quantunque se ritrovano alcuni i quali hanno per costume de adorar quello animal ogni zorno che (ussendo di casa) primamente scontrano.

El duca ha subgiugata etiamdio Nougroth, che vol dire in nostra lingua Nove Castelli, la qual é terra grandissima, lontana dal Musco a la via de maistro zornate 8. Governavassi prima a populo et erano homeni senza alcuna rasone. Havean tra si molti heretici. Al presente scorre via cusi pian piano nella fede catholica, conciosia che alcuni crede, alcuni no, ma vivono con rasone e filli fatta iustitia. Partendo dal Muscho verso Polonia, el se ha zornate 22 per insina a l'intrar in la Polonia. El primo logo che se ritrova é uno castello chiamato Trochi, al qual non se po' andar (partendo dal Musco) se non per boschi e colline, imperoché é quasi logo deserto. Vero é che caminando se ritrova a logi a logi (dove son stati alozamenti per avanti) esserli sta' fatto fogo, et ivi li viadanti possono repossar et far fogo se vogliono. Qualche fiate, ma molto poche, se trova fuor di mano qualche villeta. Partendo da Trochi né piu ni meno se trovan boschi e colline, ma insieme etiamdio qualche casali, et lontano da Trochi zornate 9 se trova un castello chiamato Lonin. Da poi se entra in la region de Lituania doce se vede una terra chiamata Varsonich, la qual é de alcuni signoroti sottoposti perho a Cazmir re de Polonia. El pase é ubertoso et ha castelli et casali assai, ma non da gran conto. Da Trochi in Polonia sonno zornate 7 et é bona e bella regione. Trovasi poi Mersaga, asa' bona citta, et ivi compie la Polonia, dei castelli e terre de la qual (per non me intender) non diro altro, se non che il re con li figlioli e tutta la casa sua é christianissimo e che el figliol suo mazor de presenti é re de Boemia. Insiti de la Polonia a IIII zornate troviamo Frankfort, citta del marchese de Brandburg, et entramo ne la Alemania, de la qual non diro altro per esser logo domestico et inteso da molti.

Resta mo' che dicamo qualcosa de la Zorzania, la qual é a l'incontro deli logi proximamente ditti et confina con la Mengleria. El re de questa provincia se chiama Pancratio, ha bello paese et fertile de pan, de vino, de carne, de biave et altri frutti assai. Fasse gran parte de vini sugli albori, como in Trabesonda. I homini son belli et grandi, ma hanno sozissimi habiti et custumi villissimi. Vanno tosi et rasi el capo, salvo che intorno lassano un pocho de cavelli a similitudine de questi nostri abbati che hanno bona entrata. Portano mostazi, ai quali se lassano crescer i pelli sotto la barba a longeza de una quarta d'un brazo. In capo portano una beretuza de diversi colori in cima de la qual é una cresta. In dosso portano zupe assai longe ma strette e fesse da dretto per infina a le nadege, imperhoché altramente non potrian montar a cavallo, in la qual cosa io non li biasimo, perché vedo che anchor Franzosi la usano. In piedi e gambe portano stivali i quali hanno la siola fatta in cotal modo che (quando stano in piedi) la punta et el calgano tochano in terra, ma in mezo sono tanto alti da terra che'l se li poria cazar il pugno per sotto la pianta senza farsi male; e de qui vienne che, quando caminano a piedi, caminao con fatica. Li biasemaria in questa parte se'l non fusse ch'io so che anchor Persiani la usano. Cerca el manzar (secondo quello che io ho expermentato io, a casa de uno di principali) servano questo modo : hanno certe tavole quadre cerca mezo brazo, con un oro cavado intorno, in mezo de queste metteno una quantita de panizo cotto senza sal et senza altro grasso e questo scusa in logo de menestra; in un'altra simil tavola metteno carne de cengiaro brustulata e tanto pocho rostita che (quando la tagliavano) sanguinava. Essi manzavano de bona voglia; io non ne poteva gustare e perho me ne andava amusigando con quel panizo; del vino ne era abundatia et andava intorno alla polita. Altra sorta de vivande non havessimo. Evi in questa provintia montagne grande e boschi assai. Ha una terra chiamata Zifilis davanti la quale passa el fiume Tygris, la qual é bona terra ma mal habitada. Ha etiamdio uno castello nominato Gori. Confina con el Mar Mazore.

E questo é quanto ch'io ho a narrare cerca el viazo mio de la Tana et quelle region, insieme con le cose degne di memoria de quelle parte. Sequita che (tolto uno altro principio) prenda la seconda parte et metta le cose pertinente al viazo mio de Persia.

**QUIVI COMENCIA SECONDA PARTE CHE APARTIENE AL VIAZO CHE IO
IOSAPHAT BARBARO FECI IN PERSIA COME AMBASSATOR.**

Essendo la nostra illustrissima signoria in guerra con l'Othoman del 1471, io (come homo uso a stentar e pratico tra gente barbara e voluntaroso de tutto il bene de essa illustrissima signoria) fui mandato insieme con uno ambassador de Assembei, signor de la Persia, el qual era venuto a Venetia a confortar l'illustrissima signoria che volesse proseguir la guerra contra il ditto Othomano, conciosia che anchor lui con le sue forze li veniva incontra. Partissimo adonche da Venetia con doi galee sottil et dietro de nui vennero do galee grosse charge de artegliarie, gente da fatti e presenti, che mandava ditta illustrissima signoria al ditto Assambei, con commission che io mi apresentasse al paese del Caraman et a quelle marine e (venendo over mandando li Assambei) li donasse tutte

ditte cose. Le gente da fatti furono balestieri e schiopetieri 200 sotto 4 contestabeli, con il suo governador che era Thomaso da Imola, el qual haveva diece provisionadi sufficienti ad ogni governo. Li presenti forono lavori et vasi d'argento per il valor de ducati 3000 ; panni d'oro e di seda per il valor de ducati 3000.

Zonti che fussemo a l'insula de Cypro intrassemo in Famagosta et insieme se appresentassemo a quel re, uno ambassador del papa, uno del re Ferdinando et nui doi, cioè l'ambassador de Assembei et io. Dove (informandone se per el paese del Caraman securamente se posseva passar in Persia) trovassemo tutte le terre da marina et fra terra esser occupate da l'Othoman. Per la qual cosa el ne fu necessario dimorar un certo tempo in Famagosta, in el qual tempo (desiderando io de proseguir el camin mio) piu volte insieme con l'ambassador del Caraman, el qual haveva ritrovato in Cypro, me ne andai con una galea sottil alle rivere del Caraman, lassando tuttavia gli altri ambassadori in terra. Una di queste volte capitai a un porto dove é certo castello chiamato Sygi, et ivi fussimo a parlamento con un signor di quel logo, el qual (benché li fusser sta' tolte tutte le sue forteze) nientedimeno haveva pur qualche centenaro de cavalli e gente che andava per il paese quasi vagabondi, i quali el sequitavano. Uno fratello mazor di questo signor se ne era andato ad Assambei per haver soccorso da lui contra l'Othoman. Parlando noi con questo che havevamo trovato li del pensier nostro, tra l'alte cose ne disse che con gran allegrezza el ne havea aspettati, e mostrone lettere de Assanbei nelle qual se conteneva che dovesse star de bon animo, imperoché veniria l'armata di signor Venitiani con la qual sperava che se recupereria el stato et specialmente i loghi da marina. Io havendo inteso che l'armata nostra se doveva appresentar a quelle parte, ordinai che le galee che eran rimasse a Famagosta dovessen vegnir a Sygi. In questo mezzo intisi che'l capitano nostro general messer Pietro Mocenigo insieme con li provedadori messer Vettor Soranzo e messer Stephano Malipiero con altre galee et capitanei erano arivati nel porto del Curco, dove é un bel castello chiamato Churco, et incontente li mandai Augustino Contarini sopracomito a dir che se'l se dovea tuor impresa alcuna, a mi pareva che esso dovesse vegnir a Sygi, dove me ritrovava io, perché piu facilmente el se conseguiria vittoria. Nondimeno, parendo a lui altro, commandasse che obediria. Sygi era lontano dal Curcho non piu che XX miglia. Pertanto havendo inteso il capitano general quello che io li mandava a dir, quantunque za havesse principiato a bombardar el Curcho,

se levo con l'armada e venese a Sygi. In questa armada erano galee cinquantasei et do galee sotil et do grosse, le qual io haveva, che fanno 60, tutte de la nostra illustrissima signoria; galee 16 del re Ferdinando, galee 5 del re de Cypro, galee do del gran maestro de Rhodi, galee 16 del summo pontefice, le qual pero eran remaste a Modon, che sono in tutto galee 99. In le galee nostre erano cavalli 440 con i soi stracioti, cioe 8 per galea, eccetto cha in 5 galee, che non haveano cavalli. Gionti nel porto, mettessemo i cavalli in terra et bona parte delle gente, i quali comminciorono a prepararsi.

El di seguente el capitano mando per me et dissemi che el gie pareva che quel castello fosse molto forte et per rispetto del sitto quasi inespugnabile, conciosia che é in la summita d'un monte. E dimandomi quel ch'io diceva. Risposili esser vero che l'era fortissimo, ma etiamdio questo non falso che dentro non se li retrovava al piu homini venticinque da fatti, i quali haveano a guardar et deffender d'ogni intorno el spacio de uno miglio. Dove me reputava certo che, perseguendo l'impresa, presto el l'haveria. Stete molto suspeso el ditto messer Piero Mocenico et non mi fece risposta alcuna. Ma do hore da poi me mando el suo armiraglio a dir che l'haveva deliberato de tuor l'impresa. Feceme stare de una bona voglia et subitamente me ne andai et deti di questo notitia a Themiaga capitano del Caramano, el qual similmente se allegro tutto e volse ch'io andasse a referir questo istesso al suo signor, e cusi feci. E (ritornato da ditto Themynge) me ne venni al capitano nostro e cominciassimo a dar opera ai preparamenti de la oppugnatione. La mattina seguente circa hore 4 de zorno Themynge me disse che glie era venuto uno dal castello a offerirli de darli el castello, se nui volevamo salvarli le persone et le robbe. Feceni moto al capitano nostro, el qual me ordinoche dovesse permetter a quel talep er mezo de Themynge che lui con le sue persone e robbe sarian salvi e (non volendo star in quel logo) sarian condutti a salvamento dove a lor piacesse. Havendo refferito questo a Theminga, lui volse ch'io andasse a parlar con il signor di quel castello, et pertanto andai alla porta, apresso la qual era una fenestra quadra. Et con el signor (el qual era venuto li) parlai e (da po' molte parole) esso me disse che servandoli el capitano nostro la promessa de farlo sicuro con le persone e robbe, era contentode darli el castello. E fattoli ditta promessa, aperse le porte e lasso entrar mi, l'armiraglio e tre compagni de galea insieme con il nostro interprete. Dimandai dove volea essere. Me respose che desidereva andar in Suria e (per andar piu sicuro) de esser condotto con una de le nostre galee lui con la

moglie e robba e cusi li promissi; et egli incontinente seguito de insachar le sue robbe de le qual per avanti gran parte haveva insachato. Ussito esso con le sue robba fuora de la porta e dietro lui gli altri i qual erano nel castello con tutto el suo, i qual potevano esser da 150 in tutti, e descendendo zoso del monte, se riscontro con il capitano nostro el qual veniva con una bona zurma de galleoti in suso per receiver el castello. Ai qual galleoti non valse ni comandamenti ni manace dil capitano, che (vedendo queste robbe) non se mettessino a far preda si de robbe como de persone. Puolsi considerar l'affanno che have'il capitano e provedadori e tutti quelli che havevano inteletto, specialmente essendoli sta' fatta per lor nome cosi gagliarda promessa. Tolto adonche il castello, ritornai a galea, e la sera sul tardi il capitano mando per mi e con grande amaritudine se condolse del caso intervenuto, e volse ch'io andasse a trovar nel campo il capitano del Caraman et in excusation sua dicesse quello a mi pareva conveniente de la desobbedientia e pazia de' ditti galleoti e de quello che esso havea in animo de far in favor de quelli che erano sta' robbati e contra de quelli che havevano robbado. Tornato adoncha in la marina, ritrovai che l'interprete mio havea un armo cargo de robba, al qual io feci tuor le robbe incontinente e dar de molte botte. Da poi me n'andai da Themynge capitano del Caraman, et excusato ch'io havi la cosa con el nostro che mi era sta' dato, concludendo li promissi ch'el di seguente da matian al tutto si faria provisione. Esso mi accettocon bona ciera, dicendo che li dispiaceva che'l signor de Sygi insieme con tutti li sui (i quali erano rebelli dil suo signor) non fusser sta' morti. Io (veduto che de quello era seguito non se prendeva molta molestia) incominciai ad adaptar la cosa, dicendo che quello li era sta' promesso bisognava che fusse atteso, e che quello era seguito, era seguito per la furiabestia de' galleoti con grandissimo dispiacere dil capitano e provedadori e tutti li sopracomiti. Ritornato che fui dal capitano nostro, fu commesso per lui a messer Vettor Soranzo insieme con alcuni sopracomiti el Cargo de la recuperation de anime e robbe (contra la fede che nu ili havevamo data) tolte. Et da matina per tempo fur fatte cride con asperrime pene che tutti dovessero apresentar e metter in terra le anime et robbe tolte et oltra di questo furon ricercade con grandissima diligentia tutte le galee; le anime furon ritrovade tutte et de le robbe una bona parte, de le qual, de quelle che eran minute, fu fatto un grandissimo monte e di quello cavate da parte tutte le robbe che erano del signor, si quelle che se ritrovano in sacchi como quelle che se ritrovavano fuor di sacchi, e da poi tutte

insieme furon portate in la galea de messer Vittor Soranzo provedador, conciosia che in essa era intrato quel signor insieme con la sua donna, a la qual fideva apresentato tutto quello che se ritrovava; le robbe che erano del populo tutte insieme fur consignate al capitano loro, el qual fece far la crida che ogniun venisse a tuor le sue e cusi venero.

Existimavasse che questo signor avesse grande thesoro lassatoli dal padre et (per quello se puoté veder) era (fra pietre pretiose, perle, oro, argento e panni) desene de migliara de ducati. Et in segno de cio, uno sopracomito candiotto (el qual haveva hauti do sacchi de ditte robe, e uno ne havea restituito e con l'altro se ne era andato a Rhodi) morendo in quel logo ordinoche (per quello esso havea hauoto de conto del ditto signor) li fusse restiuiti ducati 800.

Fatto questo, dui fratelli del ditto signor el vennero a trovar in galea e con sue rason, promissione, suasion, tanto fece che contento de desmontar in terra con tutto el suo e (puoco da po' la partita de le galee) lo feceno morir e (como che se questo fusse sta' pocho male) uno de essi tolse per moglie la donna, che era sua cognata.

L'armada retorno al Curcho supranominato e (demmontata che fu la gente in terra) furon messe le bombarde a soi logi per opugnar etiamdio questo castello, nel qual erano per guardia gente de'lOthoman. Era zonto in quel istesso tempo a quel logo el signor Caraman con le sue gente et (tolta la prima centa de muri) se detteno a patti, salve le persone e robbe, e cusi havessemo el castello e si lo restituissemo al Caraman. Drieto a questo io me ne andai a Silephica, terra famosa, con alcuni del Caramani la qual per il simile era occupata dal l'Othoman, e dissi a quelli che erano drento che volessero render la terra e che sariano salve le lor robbe e persone; altramente che (se lassavano dar la bataglia) forse el voriano far, che'l non se accettaria, ma che tutti anderiano per el fil de la spada. Fume resposto che io andasse alla bonhora e che da matina essi manderiano a dir al Caraman quella era la intention sua. El di seguente li mandorono a dir che erano contenti de darli la terra e che andasseno presto, imperoché gliela consegnariano, e cusi fecero.

Il capitano nostro da poi con tutta l'armata se ne torno in Cypro e messese a star apresso Famagosta per provedere al governo de quella insula. Imperoché el re Zacho era mancato de questa vita nel tempo che nui eravamo ne le terre del Caraman. Fatte le debite provision, da poi alcuni zorni se levoet andosseno verso l'Archipelago; io remasi nel porto

de Famagosta con tre galee sutil e do grosse, insieme con li contestabili e fanti che me erano sta' dati da la illustrissima signoria, dove stetei per certo tempo. Zonse in questo mezo do galee del re Ferdinando, sopra le qual era l'archiveschovo de Nichossia de nation cathelano e con lui un messo del ditto re, i quali dovean contrazer matrimonio de una fiola del re Zacho naturale, e (stagando in ditte pratiche) una notte sottosopra incomincio sonar campane ad arme et el vescovo se redusse con quelli el sequitavano alla piazza et havé la terra, e pocho drieto havé Cerines e quasi tutta la insuala a sua obedientia. Il capitano nostro general (havendo inteso che do galee, le qual vegnivan da Napoli con il ditto vescovo, andavan vero levante) suspeto che dovessero andar in Cypro e mando messer Vettor Soranzo provedador con 10 galee sotil, el qual (zonto a Famagosta) retrovo una de quelle galee nel porto e (da poi molti parlamenti fatti insieme) fu fatta con el vescovo e sui seguaci certa composition che restituisseno la terra e tutto quello haveano tolto e che se ne andasseno alla bonhora, e cosi fu fatto. E lo ambassador del re Ferdinando se ne ritorno a Napoli; quello del summo pontifice remase a Famagosta. Io con l'ambassador de Assambei, el qual desiderava andar al mio camino, insieme con el mio cancelliero montai su una galea sottil et tutte do le galee grosse (le qual havevano le artegliarie e presenti sopranominati) per comandamento de la illustrissima signoria ordinaì che andasse in Candia; de le qual parte remaseno li e parte furono rimandate a Venetia; e li fanti feci restar a custodia de l'insula de Cypro. E ritornaimene al Curcho, del qual (perché non ho posto el sito) al presente ne parlaro.

Questo Curcho é sul mar; ha per mezo verso ponente un scoglio che volta un terzo de miglio, in su el qual per avanti soleva esser un castello, monstra d'esser fatto forte, bello e ben lavorato, ma di presente in gran parte é ruinato; ha su le porte maestre certe inscription de lettere le qual mostravano d'esser belle e simel a le armenie, pur in altra forma de quella che usano li Armeni de presenti, conciosia che li Armeni ch'io havea con mi non le sapevan lezer. El castel rotto é lontano dal Curcho a la via de la boccha del porto un trar de balestro, ma el Curcho é parte edificato in su un saxo e parte scorre su la spiazza verso el mar. El saxo in su el qual é da la parte de levante é tagliato in un fosso alto eguale. El sabion verso la spiazza ha un muro scarpado grossissimo, da non poter esser offeso da bombarde. In el castello n'é un altro con le sue mura grossissimo e torre fortissime, tutto el qual cengie do terzi d'un miglio. Ha etiamdio lui sopra le porte, le qual

son due, certe inscription di lettere armenie. Ogni stantia di questo castello ha la sua cisterna de aqua dolce e ne i logi publici 4 cisterne, tanto grande, tutte de aqua dolce perfettissima, che serviriano ad ogni grande citta. Ne l'ussir de la porta che é verso levante, per una strada lontana un trar d'arco dal castello, se trovano arche de marmori d'un pezzo, bona parte de le qual sono rotte, da un capo como da l'altro de la strada, et durano per insina a una certa giesia, mezo miglio distante, la qual mostra esser sta' assai grande e ben lavorata de colonne de marmoro grosse et altri eccellenti lavori. I logi circostanti al castello sonno montosi et sassoi, simili a quelli de l'Histria, habitadi per quel tempo da zente del signor Caraman. Nasce lifrumenti assai e gottoni; animali e specialmente boi e cavalli assai, frutti perfettissimi, de piu sorte, assai. L'aiere per ch'io vidi é molto temperato. De presente non so como se stia imperoché sono sta' destrutti per l'Othoman. A costa de la marina son doi castelli; Sygi, ditto di sopra, edificato su un monte, et uno altro, fortissimi. El primo de quelli é lontano dal mar un trar d'arco; l'altro é lontano da questo miglia 6 et é posto apresso il mare, assai forte. Partendo dal Curcho e andando verso maestro 10 miglia lontano se trova Seleucha, la qual é in cima d'un monte per sotto el qual passa uno fiume che mette in mar apresso el Curcho, simel de grandezza alla Brenta; apresso questo monte é uno teatro nel modo del quel de Verona, molto grande, circondato de colonne d'uno pezo con li sui gradi intorno. Ascendendo il monte per andar in la terra, a man manca se vedeno assaissime arche, parte d'un pezo, come é ditto de sopra, separate dal monte, e parte cavade nel proprio monte. Ascendendo piu suso se trovan le porte de la prima centa de la terra che sono quasi alla summita del monte, le quale hanno un turrion per lato e sono de ferro senza legname alcuno, alte circa 15 piedi, large la mita, lavorate politissimamente, non meno che si fussero d'argento, et sonno grossissime et forte. El muro é grossissimo, pieno di drento, con la sua guarda davanti, el qual de fuora é Cargo e coperto de terreno durissimo, tanto rato che per esso non se puol ascender alle mura. El qual terreno liv a d'ognio intorno, et é tanto largo da le mura che da basso lui circonda 3 miglia et in cima el muro non circunda piu de anno, et é fatto a similitudine d'un pan de zucaro. Dentro da' sta centa é el castello de Selleucha con isuo' muri e torrepiene, tra el qual e le mura de la prima centa é tanto terreno vacuo che a un bisogno faria da 300 stara de frumento. Dista la centa dal castello passa 30 e piu. Dentro mo' dal castello é una cava quadra fatta nel saxo, profunda passa 5, longa 25

e piu, larga cerca 7. In questa erano legne assai da munition et una cisterna grandissima in la qual non é mai per manchare aqua. E questa terra é in l'Armenia Minore, la qual se extende per misura al Monte Thauro, chiamato nel lor lenguazo Corchestan.

Steti certo tempo in questo logo e poi me aiciai al camino de Persia, caminando (quantunque el ge sia altra via) per la marina; et in una zornata non grande ussiti fuora de le terre del Caraman. El primo logo ch'io ritrovai é Tharsus, bona citta, el signor de la qual é Dulgardar, che fu fratello de Sessuar. El paese é sottoposto al soldan, quantunque sia pur ne l'Armenia Minore. La terra volta 3 miglia; ha una fiumara davanti, sopra la quale é uno ponte de Pietra in volti, per el qual se ense de la terra; e questa fiumara li va quasi atorno. In essa é uno castello scarpado da doi ladi de una scarpa alta passa 15, la qual é de pietre tutte lavorate a scarpello. Davanti é un logo piano, quadro, eminente, al qual se va per el castello con una scala, el qual é tanto longo e largo che tegniria homini 100 suso. La terra é posta su un montesello non molto alto.

Una zornata lontano se trova Adena, terra molto grossa, davanti de la qual é una fiumara grossissima, la qual se passa per un ponte de pietra in volto longo passi 40, in su el qual ponte (essendo nui acompagnati con certi suffi, zoé al nostro modo peregrini, et essendo tutti nui vestiti alla lor guisa) questi suffi incomincioron a balar in spirito, cantando uno de loro de le cose celestiale e de la beatitudine di Machometto, principiando lietamente et asiatamente et sempre andando strezando piu la misura. E quelleche ballavano, ballando secondo la voce, in mo' che fra spatio d'un quarto d'hora spessegavano tanto i passi e salti che parte de loro cascavano col corpo insuso e stramortivano li. Era concorsa a tal spettacolo assai gente, e li compagni tolevano quelli che erano cascati e portavanli ai lozamenti; e quasi in ogni logo dove se habitava et alcune fiate etiamdio per el camino facevano cotal demonstration, cosi come se fusser sforciati a farle.

La terra de Adena, e similmente la regione, fa de molti gottoni e gottonina; é (anchora essa) del soldano. Posta per el simile in la Armenia Minore.

Lasso de dir le ville e castelli rotti che se ritrovano per insina suso lo Euphrate per non haver cosa molto memorabile. Zonti a l'Euphrate ritrovassimo un navilio del soldan el qual portava da 16 cavalli in suso, navilio molto stranio con il qual passassimo el fiume. Apresso questo fiume sono certe grotte nel saxo dove (per mali tempi) se reducen chi de

li passa. Da l'altro lato sono alcune ville de Armenii dove alozassemo una notte; passato il fiume capitassemo a una terra nominata Orphe la qual é del signor Assambei; governassi per Valibech, fradello del ditto signor. Fu gia gran terra, hora é quasi tutta ruinata dal soldano, nel tempo che'l signor Assambei ando alla obsedion del Byr; ha un castello in sul monte assai forte. In questo logo el signor se ne avete ch'io era e mostro di vedermi volentieri. Et io ad esso detti mie lettere le qual haveno bon recapito. Non voglio dir altro di questa terra per esser sta' destrutta, donde etiamdio el signor habita con timore. Zonzessemo poi alle radice d'un monte, el quale é sopra uno altro monte et ha una citta chiamata Merdin, a la qual non se puo andar se non per una scala fatta a mano; i gradi de la qual sono de pietra viva de passa 4 l'uno con le sue bande, et dura per miglio uno. Dal capo di questa scala é una porta e poi la strada che va in la terra. El monte d'ognio intorno cola aqua dulcissima et per tutta la terra sono fontane assai. In la terra é un altro monte el qual quasi tutto intorno é una roccha alta da passa 50 in suso. In l'ascender del qual el se ritrova una scala simile alla prima. Non é in questa terra altre mura cha quelle de le case; essa é longa un terzo d' un miglio, ha da fogi 300 drento et in essi populo assai; fa lavori di setta e di gottoni assaissimi et é similmente del signor Assambei. Sogliono dir Turchi e Mori che é tanto alta che quelli i quali habitano in essa non vedeno mai oselli volar sopra de si. In questo logo alozai in uno hospital, el qual fu fatto per Ziangirbei fratello del signor Assambei, dove tutti che vanno hano da manzar e (se non sono persone che parano da qualche conto) li vien messi sotto a i piedi tapedi da meglio de ducati 100 l'uno. Voglio dir qui una cosa assai rara et ne le parte nostre rarissima, la qual me intarvene : staveme un zorno solo sentado ne l'hospitale et ecco che'l viene da mi uno carandolo, cioé un homo nudo, toso, con una pelle de capriol davanti, bruno, de anni circa 30, e sentome arente e tolsesse de tasca uno suo libretto et incomincioa lezer devotamente con boni gesti, come se (a nostro modo) dicesse l'offitio; non molto da poi me se fece anchor piuda presso et di mando chi io era et respondendoli io ch'io era forestiero, me disse : "Anchor mi son forestiero de' sto monto et cosi siamo tutti nui. E perho ho lassato et fatto pensiero de sequirmene in cotal modo per insino alla mia fine", con tante altre bone et elegante parole, che al ben viver, al viver modestamente con mia gran maraveglia confortavami e despreciar el mondo, dicendo: "Tu vedi come io me ne vado nudo per lo mondo; hone visto parte d'esso e niente ho ritrovato che mi piaccia, per la qual cosa ho

deliberato d'arbandonarlo al tutto". Partendomi da Merdino cavalcassimo zornate sie per insino ad una terra del signor Assambei, la qual se chiama Assancheph, a la qual prima che se azonzi el se vede ne la costa d'un monte piccolo a man destra habitation d'homini infinite cavate nel proprio monte, et a mano senestra se ritrova el monte sopra el qual é dificata ditta terra, alla cui radice ce sono anche grotte, intra le quale habitano gente assai, le qual grotte per tutta una faciata del ditto monte sono innumerabile, tutte assai altre da terra, con le sue strade, le quale portano a ditte habitatione; de le qual habitatione alcune sono alte piu di passi 30, in modo che quando vanno con le persone et animali per ditte strade par che zapano in aere tanta é la sua alteza. Continuando il camino et voltandosi a man manca se va in la terra, in la qual se ritrovano merchadanti de gottoni et altri mistieri. É terra de passo assai frequentato; volta un miglio et mezo con il suo borgo, in el qual se ritrovano molte belle habitation et alcune moschee. De qui el se passa una fiumara bella e profunda, larga (per infina in quel logo) da passi 30, per un ponte de legnami grossi li quali per forza de peso stano sopra le teste che tochano in terra. Imperoché per la profundita del fiume non se puo sustentarse in aqua. Passato questo monte, se ne andiamo per campagne e logi montosi non tropo né alti né asperi, lontano da i quali do zornate (andando verso quasi a levante) el se ritrova una terra ditta Sairt la quale é fatta in triangolo et da una de le parte ha un castello assai forte con molti turrioni, parte de le mura de la qual son ruinade; dimostra esser stata terra bellissima; volta 3 miglia, é benissimo habitata, ornata de case, de moschee e de fontane assai, bellissime. In la qual volendo intrare, passassimo do fiumi per do ponti de pietra de uno volto l'uno, sotto li quali passeria un gran burchio de li nostri con tutto il suo arboro, et ambidui sono fiumi grossissimi e veloci; uno se chiama Bethelis, l'altro Issan. E per infina a questo logo se extende l'Armenia Minore; non se ritrovano gran monti né gran boschi, né anchor case diverse da le consuete. Sonnovi per la regione ville assai, vivono de agricultura, como se fa de qui; hanno frumenti e frutti e gottoni assai; boi, cavalli et altri animal, assai; hanno oltra di questo capre le qual ogni anno pelano e di quella lana fanno li ciambellotti, le qual essi governano e tengono lavade e nette.

Hora comincieremo entrar nel monte Thauro, el qual principia verso el Mar Mazor ne le parte de Trabesonda et vassene per levante et syrocho verso el Sino Persicho. Allo entrare de questo monte sono monti altissimi et asperi habitati da certi populi i quali se

chiamano Corbi, che hanno uno idioma separato da li circumvicini e sono crudelissimi, non tanto ladri quanto assassini. Hanno castelli assaissimi edificati in su derupi e brichi a fin de star sui i passi e derubare li viandanti; molti de li quali perho sono sta' ruinati da li signori per i danni ch'hanno fatto alle caravane le quale passano de li. Hone fatta de la condition loro qualche experientia, imperhoché essendo con certi compagni a di4 di aprile 1474 levato de una terra nominata Chexan, la qual é d'uno signor sottoposto al signor Assambei, cerca meza zornata lontano da la terra, havendo in compagnia del signor Assambei, sopra de una alttà montagna fussemo assaltati da questi Corbi et ditto ambassator et el mio cancelliero insieme con do altri morti, io et altri ferriti. Tolsene le some e tutto quello trovarono. Io (essendo pur a cavallo) tolsi del camino e fuziti solo, da poi quelli et ferriti me vennero a trovar et insieme se accompagnasemo con uno calipho, zoé capo de peregrini et caminasemo al meglio che potessimo. El terzo giorno da poi zonzesemo a Vastan, citta ruinata et mal habitata de cerca 300 fogi; do zornate lontano retrovasemo una terra nominata Choy, la qual anchora essa era ruinata, faceva da fogi 400; vivono de artificii et de lavorare la terra. Essendo cerca alla fin del monte Thauro, deliberai de separarmi da questo calipho; tolsi uno di sui compagni per mia guida et in tre zornate fui apresso di Thauris, cittafamosissima. Essendo su la campagna ritrovassimo certi turcomani i quali erano accompagnati con alcuni Cordi che vegnavano verso de nui, li quali dimandono dove nui andavamo. Io li resposi che andava a ritrovar il signor Assambei, con lettere che se driciavano a lui. Rechieseme uno de loro che glieli mostrassemo, et dicendoli io masuetamente che non era honesto che ge le desse in man a lui, alzo un pugno et detemi una masselata tanto grande che 4 mesi da poi me duro quel dolore; battetero etiamdio asperamente l'interprete mio e lassone molto mal contenti, come se puol pensare.

Zonti che fussemo a Thauris, capitasemo in un caversera, cioé secondo nui fontego, dove io feci assapere al signor Assambei (el qual se ritrovava li) che io era zonto e che desidereva d'andar alla sua presentia, et incontinenti la matina sequente mandando per mi, me apresentai a lui, cusi mal in ordine che me rendo certo che quello haveva in dosso tutto non valeva do ducati. Veteme volentieri e de primo me disse che fusse el ben venuto et che ben lui haveva intesa la morte del suo ambassator e degli altri 2 e de l'assassinamento a nui fatto, proveder promettendo a tutto in cotal modo che non

havessemo alcun danno. Poi li apresentai la lettera de credenza la qual sempre tegniva in petto. Fecemela lezer a mi, conciosia che altri non se ritrovavan apresso de lui che la sapesse lezer, et interpretare da uno interprete. Inteso che hebbe quello la diceva, respose che io dovesse andar con li soi (a nostro modo) con li sui conseieri e che dicesse tutto quello che ne era sta' robato, e che'l mettesse in notte, et altro, se io haveva da dir, e poi che me ne andasse alla habitation mia, dove, quando li pareria tempo, manderia per mi. El logo dove retrovai questo signor stava in questo modo: primo haveva un porta e drento di essa un spatio quadro de quatro over 5 passa dove sentavano li soi primi da 8 in X; eravi poi un'altra porta, apresso di questa, su la qual stava uno homo per guardia di essa porta con una bacheta in mano; intrato che fui in questa porta, trovai un zardino quasi tutto prado de trifoglio, amurato di terreno. Da la banda drita dil quale é un salizato, poi circa passa 30 é una loza a nostro modo in volto, alta da quel salizato 4 over 6 scalini; in mezo di questa loza é una fontana simile a un canaletto, sempre piena. Et ne l'intrar di ditta loza a man sinistra stava il signor, sentato su un cussino de brochato d'oro con un altro simile drieto a le spalle. A ladi del qual era un brochier alla morecha con la sua simitara, e tutta la loza era coperta de tapedi. Atorno sentavano de li sui primi. La loza erat utta lavorata de musaico, non minuto come usamo nui, ma grosso e bellissimo, de diversi colori. Nel primo zorno che mi ritrovai a esser li, erano alcuni cantatori e sonatori con arpe grande un passo, le quale essi tegnivano reverse, zoé capo a piedi; lautu, ribebe, cymbali, pive e tanti con voce consonante. El disequente me mando a vestir do veste de seda, le qual furono un subbo fodrate de barco et una zuppa, un fazuol de seda de cenzer, una peza de bombaso sottil da metter in capo e ducati 20 e mandome a dir che andasse al maidan, zoé a la piazza, a veder el tanfaruzo, zoé la festa. Andai li cavallo e trovai su quella piazza cerca homini 3000 a cavallo et a piedi piu de do tanto.. Li fioli del signor stavano ad alcune fenestre. Quivi furno portati alcuni lovi salvatici ligati per un pede drieto con corde, li quali ad uno ad uno fidevano lassati andar per insicia a mezo la piazza, poi un pto a cio se faceva avante alzando le man per darli et il lovo a l'incontro li andava a la via de la gola; ma (per esser lui apto et per saperse schivare) non lo branchava si non in li brazi, dove non li poteva far male, per non poder trapassar con li denti quelle züppe de che era vestito; li cavali per paura fugivano fra gli altri e molti d'essi cascavano sotto sopra, parte in quella aqua e parte in terra; la qual aqua passa per la citta; e (quando

havevano stracho un lovo) ne facevano vegnir un altro. E questa festa facevano ogni venire.

Finita la festa io fui condotto dal signor nel logo ditto di sopra et fui fatto sentire in logo honorato. E sentati tutti quelli che potevano sentar in questa loza e li altri secondo le lor condicion in su tapedi a la morescha, furon messi mantilli a torno su li tapedi et avanti de ciascaduno fu posto un bacil d'argento nel qual era una ingistara de vino et uno ramin d'aqua et una taza, tutte d'arzeno. Vennero in questo mezo alcuni con certi animali che erano sta' mandadi da un signor de India. E primo de i quali fu una leonza in cadena menata da uno che havea pratica de simil cose, la qual in suo lenguazo chiamano babincth; é simile a una leonessa, ma ha el pello vermiglio, vergato tutto de verge nere per traverso; ha la faza rossa con tache bianche e nere, el ventre bianco, la coda simile a quella d'un leone; mostra d'esser bestia molto ferroce. Poi fu ducto un leon et messo con la leonza yn pocho da largo er sbito la leonza se messe guata per voler saltar, come fanno le gatte, adosso al leon, se non che colui il qual l'havea a mano la tiro da lontano. Drieto questo furon menati doi elephanti, li quali quando furono per mezo il signor (a certa parola li disse colui che li menava) guardono ditto signor bassando la testa con una certa gravita, como se li volesseno far riverentia. El mazor de questi fu menato da poi a un arboro che era nel zardino, grosso quanto é un homo a traverso, et (dicendo colui che l'haveva in cathena certe parole) misse la testa al ditto arboro et detteli alcune scorlate, poi se volto a l'altra mano e fece el simile in modo che lo cavo. Fu menata da poi una zyrapha, la qual essi chiamano zirnafa, animal alto in gambe quanto un gran cavallo e piu, el quale ha le gambe de drieto mezo pie piu curte di quello che sono quelle davanti; ha l'ongia fessa come ha el bove, el pilo quasi pvonazo, per tutta la pelle sonno quadri negri grandi e piccoli secondo il logo; el ventre é bianco con un pello assai longeto; la coda ha pochi pili, come la coda de l'asino; ha corne piccole simile a quelle d'un capriolo; ha el collo un passo e piu longo; ha la lengua longa una brazo, pavonaza e tonda, como l'anguilla. Tira con la lengua herba e rami d'arboro, che han a manzar, con tanta presteza che a mala pena se vede. La testa é simile a quella del cervo ma piu polita; con la qual, stagando in terra, zonze alto 15 piedi; ha el petto piu largo che un cavallo, ma la groppa stretta, come de uno asino. Monstra d'esser animal bellissimo, non pero da portar pesi. Drieto a questo furon portati in 3 cabie tre para de columbi bianchi e negri, simili a li nostri excetto che

havevano il collo pocho longo a similitudine de l'ocha, de li qual credo che in quel loco sia grande penuria, perché altramente non l'haverian portati. Drieto a questo furon portati tre papaga' dal becho grande de diversi colori e dui gatti de quelli che fanno il zubeto. Me levai da poi et andai in una camera dove me fu dato da manzar. Manzato ch'io havi, colui che era sopra li ambassadori me dette li centia e disseme che andasse alla bonhora. Pocho da poi che era zonto a casa fo mandato per mi, e ritornato che fui dal signor fui dimandato perché me era partito. Respose che meimandar m'havea data licentia et el signor indegnato contra di costui lo fece chiamar et in sua presentia destender e batter; 8 zorni da poi per mia intercessione fu tolto in gratia. El giorno drieto che costui fu batuto el signor me fece chiamar da matina; andai et trovailo nel logo sopraditto e fui posto a seder dove era sta' posto prima. In questo zorno, per esser zorno de festa e per la venuta di ambassadori de India, furon fatti molti honorevol triumphi; et prima i sui cortesani furon vestiti de panni d'oro e seda e zambelotti de diversi colori. Erano ne la loza sentati cerca 40 di piu honorevoli. In li andedi cerca 100, fuora de li andedi cerca 200, tra le do porte cerca 50, in la piazza atorno circa 20000, tutti sentati con expetation de manzar. In mezo di quali erano cavalli circa 4000. Stagando in questo modo vennero li do ambassadori de India i quali furon posti a sentare per mezo il signor. Et incontiente se incomincio a portar li presenti, i quali passavano per avanti el signor e quelli che erano in sua compagnia. Li quali furono prima gli animali anteditti, da poi cerca homini 100 un drieto a l'altro, i quali havevano sopra le braze cinque tolpani per uno, cioé 5 pezze de telle bombasine suttilissime de le qual se fanno quelle sesse da metter in capo. Valeno 5 in 6 ducati l'una. Da poi vennero 6 homini che haveano 6 peze de seda per uno in brazo. Poi vennero 9, cadauno de quali haveano in man una taza d'argento ne le qual era pietre pretiose, come dinoterodi sotto. Drieto a questi vennero alcuni con catini e piadene de porcellana, poi alcuni con legni de aloe e sandali grandi e grossi. Poi vennero circa 25 colli de spetie portati con stange e corde, a ogniuno di quali erano 4 homini. Passati questi el fu portato ad ogniuno da manzar. Drieto al manzar il signor dimando a questi ambassadori se'l iera altro signor cha'l suo che fusse mossulman, che vol dir machometan. Resposeno che ne eran do altri e tutto el resto eran christiani. El disequente el signor mando per mi e disseme che voleva darmi un pocho de tanfaruzo e mostrarmi le zoie che li eran sta' mandate da questo signor de India. E prima me fece dar in man un dedal da

arco d'oro che havea in mezo un rubino de carati do e intorno alcuni diamanti; do anelli d'oro con do rubini de charati quatro; de fili de perle 60 de carati 5 l'una; perle 24 ligate in peroli de charati 7 l'una, bianche ma non ben tonde; un diamante in punta de charati 20, non troppo netto ma de bona aqua; do teste de ocelli morti in camain, li quali mostravano d'esser molto diversi da li ocelli de le region nostre. Monstrate che'l me hebbe queste zoglie esso me dimando qual che me ne pareva de questo presente, subzonzendo: "El me l'ha mandato un signor de la del mar", cioé de la dal Colpho de Persia. Li risposi che'l presente era bellissimo e di grandissimo pretio, ma non pero tanto grande che lui non meritasse molto mazore. Drieto a questo esso me disse: "Io te voglio mostrar anchor le mie", e comando che'l fusse tolta una tachia de seda da puto e che me fusse data in mano. Io subito tolsi el fazoletto en man per brancharla mediante el fazoletto e non tocharla con le man. Al qual atto esso me reguardo e revoltato ai soi surridendo disse: "Guarda Italiani", come se laudasse la maniera e modo mio nel tuor di quella tachia. In cima di questa tachia era uno balasso forado de la forma de un datolo, netto e di bon color, de charati 100, attorno del qual erano certe turchese grande, ma vechie, et certe perle grosse, anchora esse vechie. Drieto a questo fece portar alcuni vasi de porcellana e di diaspro molto belli.

Un'altra volta ch'io fui con esso lo ritrovai in una camera sotto un pavilion et alhora mi dimando quello mi pareva de essa e se'l se ne feva de cusi fatte ne i logi de Franchi. Li risposi che'l me pareva benissimo e che non era da far comparison tra i nostri logi e i soi, conciosia che molto mazor era la potentia sua cha la nostra e poiché da nui non se usa simil camere. Et invero era bellissima et ben lavorata de lignami in modo de una cuba, infassada de panni de setta recamadi e doradi e ne la parte inferiore d'ognio intorno insternuto de tapedi bellissimi. Poteva voltar da passi 14. De sopra a questa camera era una tenda quadra grande recamada, destesa in forza de 4 arbori, la quale li feva umbra. Tra la quale e la cuba era un bel pavilion de bucassin, da la parte de drento tutto lovorado e recamado. La porta de la camera era de sandali a tarsia con fili d'oro e radiceli di perle per dentro, lavorada e intagiada. El signor ritrovai che sedeva insieme con certi sui principali et haveva dinanzi sé un fazolo ingropato, el quale esso aperse e trasse d'esso una filza de balassi 12, simili a olive, netti, de bon color, de carati da 50 in 75 l'uno. Drieto a questo tolse un balasso de onze 2, $\frac{1}{2}$ in tavola de una bella forma,

grosso un detto, non forado, de color perfettissimo, in uno canto del qual erano certe litterine moresche. Dimandai che lettere eran quelle et esso me respose che eran sta' fatte per un signor, ma da poi altri signori, e similmente lui, non li volea haver voluto metter lettere, che in tutto saria sta' guasto. Dimandome da poi quello a mio giudito poteva valer quel ballasso. Io lo guardai e sorrisi, et egli a me: "Di' che te ne par". Risposi: "Signor, io non ne vidi mai un simile, né credo che'l se ne trova alcuno che li possa star a paragon e (se li dese pretio et el balasso avesse lingua) me dimandaria se io ne havea mai piu veduto simili. Et io seria constreto a responderli de no. Credo, signor, che non se potria apretiar con oro ma con qualche citta". Guardomi et disse: "Prancatani, Catani, tre ochi ha il mondo, do ne hanno Catani e uno i Franchi". Baldamente el disse: "Bel vero", e voltandose verso li circostanti disse: "Ho dimandato a questo ambasciatore quello po' valer questo balasso, et me ha fatta la si fatta risposta", replicandoli tutto quello li havea ditto. (Questa parola "Catani, Catani" havea aldita per avanti da uno ambasciatore de l'imperator tartaro el qual retornava dal Cataio del 1436, el qual (facendo la via de la Tana) io accettai in casa con tutti li soi, sperando haver da lui qualche zoia; et un zorno, rasonando del Cataio, me disse como quelli capi de la porta de quel signor sapevano chi erano Franchi, e dimandoli io se l'era possibile che havesseno cognition de' Franchi disse: "E comme non la dobbiamo haver nui? Tu sai come nui semo apresso Capha e che al continuo praticemo in quel logo; e loro vieneno in el nostro lordo"). E sogionse: "Nui Catani havemo do ochi, e vui Franchi uno". E (voltandosse verso i Tartari i quali erano li) azonse: "E vui nisuno", surridendo tuttavia. E perho meglio intesi el proverbio di questo signor quando uso quelle parole. Fatto questo el me mostro un rubino de onze 1 ½ a la forma de una castagna tonda, de bel colore e netteza, non forado, ligado in un cerchio d'oro, el qual a mi parse cosa mirabile per eser de tanta grandezza. Mostromi poi piu balassi zoieladi e non zoieladi, fra li quali el ne era uno a tavola quadra a modo de una bocheta, sul quale erano 5 balassi in tavola e fra essi quello de mezo de carati circa 30, i altri de carati 20, in mezo di quali erano perle grosse e turchese grande, ma non de gran conto, imperoché erano vechie. Drieto a questo el fece portar alcuni subbi de pano d'oro e seda e de zambeloti, damaschini frodati de seda e de armelini e de zebelini bellissimi e disseme: "Questi sono de li panni de la nostra terra de Ies." I vostri panni sono belli, ma pesano un pocho troppo". Fece poi portar alcuni tapedi bellissimi, lavoradi de seda. El di

sequente fui da esso, feceme andar da presso e disse: “ Io voglio che tu habbi un poco di tanfaruzo”. E detemi in man uno camian de la grandeza de uno marcello, in el qual era sculpita una testa de dona molto bella con cavelli da drieto e con una ghirlanda atorno, e disse: “Guarda, é questa Maria?”. Resposi che no, e lui: “Mo’ chi ella?”. Et io li dissi che era figura de qualchuna de le dee antique che adoravano i burpares, cioè li idolatri. Dimandome come lo sapeva, et io risposi che la conosceva imperoché questi lavori furon fatti avanti l’advento de Iesu Christo. Scorlo un poco la testa e non disse altro. Poi el me mostro 3 diamanti, uno de carati 30 di sotto e di sopra netissimo e gli altri de carati 10 in 12 tutti in punta, et dissemi: “Sonovi de si fatte zoie da vui?”. Et digandoli io de no, tolse in man un mazo de perle de fili 40 in ciascuno di quali erano perle 30 de carati 5 in 6 l’una, la mita di esse tonde e belle, el resto da zoielar, non disconze; poi fece metter in un bacil d’argento cerca perle 40 simile a peri e zuche de carati 8 in 12 l’una, tutte non forade e di color bellissimo, e sogionse cosi surridendo: “Io te ne mostreria una soma”. Questo fu a una festa de notte a suo modo, che fo a la circoncision de do sui fioi. El di sequente (andando per eser con lui) el ritrovai ne la terra in uno campo grande, nel qual prima erano sta’ seminati frumenti e da possa, per far una festa, segadi in herba e pagati a quelli de chi erano. In quel logo eran driciati molti paviglioni; voltosse verso alcuni de quelli erano con esso e disse: “ Andati e mostratili questi paviglioni”. Erano circa 100 per numero, di quali me ne furon mostrati circa 40 di piu belli. Tutti havean le sue camere dentro e le coperte stratagliate de diversi colori et al basso tapedi bellissimi, tra i quali e quelli del Cairo e de Borsa (al mio iuditio) é tanta differentia, quanta é tra li panni di lana francescha e quelli de lana del signor Matheo. Feceme poi entrar in do paviglioni i quali erano pieni di vestimenti a suo modo, de seda e d’altre sorte de panni, messi in un gran cumolo, da una de le bande di quali erano molte selle fornite d’argento, e me dissero: “ Tutti questi fornimenti el di de la festa serano donati via per el signor”. Le selle erano 40. Me mostroron etiamdio do porte lavorate grande, de sandali, de piedi 6 l’una, intagliate con oro e radice de perle per entro a lavor de tharsia. Poi me ne tornai dal signor e da lui tolsi licentia. El sequente zorno lo ritrovai sentato al suo logo usato, dove li fu portate 8 piadene grande de legno in ciascuna de le qual erano un pan de zucharo candi fatto in diversi modi, de peso de libre 8 l’uno, et atorno eran tazete con confetion de diversi colori ma per la mazor parte de terzie; poi fo portate piadene assai con altre confection e frutti. Queste 8

ordino a cui se dovesseno dar, nel numero di quali io fui el primo. Valevano per certo da 4 in 5 ducati l'una. El resto fu dispensato tra li altri, secondo la condition loro. Nel seguente zorno lo ritrovai sentato insieme con persone piu de 15000, i principali di quali tutti havevano tende sopra il capo, e da 5 in 6 stavano avanti el signor in piedi e lo signor li comandava, dicendo: "Andati a vestir i tali e i tali", nominandogeli. I quali andavano da quelli tali e levavanoli da sentare e menavagli a li paviglioni dove erano li vestidi e vestivanoli secondo la lor conditione et ad alcuni davano de le ditte selle, ad alcuni altri davano cavalli, li quali a mio giuditio furon da 40. Li vestidi furon da circa 250, tra quali fui anchora io. Fatto questo vennero alcune femine e comincioron a ballare et a cantare insieme con alcuni che sonavano. Eravi su uno tapedo un capello a forma d'un pan de zucchero el quale haveva per sopra frappe e baranzoli a modo de capelli de Zubiari, e pocho lontano uno el quale stava a guardar quello comandava el signor. Monstro el signor a chi doveva esser posto in capo quel capello et incontiente colui el tolse et ando davanti a quell'altro e quale se levo in piedi e, cavatosi la sessa, se misse quel capello, che certo non era homo de si bona vista che non fusse parso un brutto e deserto; et havendolo in capo venne avanti dal signor, ballando come sapeva, e lo signor fece de atto a quello che li stava in piedi e disse: "Dali una pezza di camocata". Et egli si tolse questa peza e menavola attorno del capo de colui che ballava con el capello e de li altri homeni e femene e (dicendo alcune parole in honor del signor) la butava davanti li sonatari. Continuo questo ballare e butar de peze fino a hore 23 e (per quanto io puoti numerar) in questo tempo tra damaschini, bochassini, zambelotti, camocati et altri simili furon donate da peze 300 et da cavalli 50. Fatto questo comincioron a zugare alle braze in questo modo: vegnivano davanti el signor dui nudi con mudande de camoza fin a le chavechie, non se afferavano a traverso, ma cercavano de brancarse su la copa e l'uno e l'altro se schivava da tal presa. Pur (quando uno havea preso l'altro in la copa) colui ch'era preso (non se possendo prevaler altramente) se bassava quanto piu poteva et egli el brancava per la schena et alciandolo et cercava de butarlo con la schena in zoso; intantoché molti, li quali se lassavano buttar zoso in quatro, da poi butavano il compagno in schena et vincevano. Presentatosi allora davanti el signor uno de questi nudi, tanto grande che'l pareva uno gigante, el signor li comando che'l dovesse zugare, dicendo: "Trovati un compagno". E lui se inzenochio davanti e disse alcune parole. Dimandai quello havea ditto; me fu risposto

che l'havea dimanda de gratia al signor che'l non lo facesse zugar, perché altre fiate havea zugato et (nel strenger) morto alcuni; e lo signor li fece la gratia. Questo zovene era bello e ben fatto, de anni 30 vel circa; a questi zugadori furon donati cavalli. Da poi partito ni, duro per insino ad hore do de notte cotal festa et furon donate altre cose assai. In quel tempo fu adornata tutta quanta la terra, et specialmente li bazarri, imperoché ogniuno metteva fuora le lor robbe. Fu etiamdio posto un pretio de corradori a piedi, i quali havevano a correr uno miglio e mezo, non de tutta corsa, ma de un bon trotto, essendo spogliati nudi et uncti tutti da grasso per conservation de i nervi, con una mudanda de cuoro per uno; cominciavano da un capo de certo spatio et quando che trottando eran venuti a l'altro capo tolevano da alcuni deputati a cio una freza bolata (per dare ad intendere a coloro li quali per esser molto lontani non l'havrian possuto veder che erano zonti al termine) et trottando indrietto (quando erano zonti al termine) toglievano anche li una freza, e cusi facevano un buon spatio di tempo, tanto quanto le gambe li portava, e colui il quale piu volte faceva questo cammino haveva el pretio. Questi a chi fo proposto simile precio sono correri del signor, i quali caminano descalci et quasi nudi e non cessano mai de trottar le belle 10 zornade continue.

Fatte queste feste, el signor delibero de andar all campagna con le sue gente, secondo il lor costume; et dimandome se io voleva andar con esso e stentar o romagnir li e darmi bon tempo. Resposi che piu a grato me iera d'esser dove lui se ritrovava con ogni fatica e desasio, che dove lui non se ritrovava con ogni reposso et abundantia. Parse che havebbe grata questa risposta molto forte, et in segno de cio incontiente el me mando uno cavaolo con un paviglion e denari. Partito adoncha de la citta con la sua gente, cavalco verso quelle parte dove intendeva esser miglior herbe et aqua, facendo nel principio da miglia X in 15 al zorno. Con el quale andoron tre soi figlioli. Chi volesse notar tutte le cose degne de nota torria una difficil provincia et diria qualche volta parole pocho meno de incredibile, donde io le notero in parte e del resto lassero la cura a scrittori piu diligenti, overo ad indagatori di queste cose terrene piu curiosi di quello son io. Essendo adoncha in campagna, uno suo figliolo, el qual stava ne le parte de Bagdath (cioé Babilonia) insieme con la madre, il venne a visitare e fecelli appresentar cavalli 20 bellissimi, gambelli 100 et alcuni panni de seda. Da poi per i baroni de ditto figliol li furono presentati gambelli e cavalli assai et in quel medesimo instante in mia presentia ditto signor li dono

a chi li piaque. Poi fu portato da manzar. Non molto da poi, essendo in campagna, el venne nuova come un altro suo figliol nominado Ogorlumahumeth avea occupato Syras, terra grande sottoposta al padre, et questo perché el ge era sta' ditto che ditto padre era morto et egli voleva la terra per si. Sentita incontiente questa novella el signor se levo e con tuta la sua gente se ne ando a Syras, la qual era lontana dal logo dove nui eravamo migliara 120, et ando con tanta presteza che da meza notte per insino al vesparo del zorno sequente facevano miglia 40 et in tre zorni haveria zonto li. Chi potria creder che tanto populo cioé maschi, femine, puti et in cuna, potesseno far tanto camino, portando tutte le lor robbe con si, con tanto modo et ordine, con tanta dignita e pompa, e che mai non li manchasse il pane, rarissime volte il vino, el qual per il simil mai saria manchato se'l non fusse che bona parte de loro non ne beve? Et oltra di questo, abundasse de carne, frutti e tutte le altre cose necessarie? Io che l'ho veduto non solamente il credo ma el so; et accioché quelli (se alcuni mai capitarano de li) i quali ne capitarano intendano se io scrivo il vero o non, e quei che non hanno volunta de capitar li possano creder, se cusi a lor pare, io ne faro de cio special mentione. Li signori et homini da fatti i quali sono con il signor et hanno siego le mogliere, li figlioli, li famegli, et fantesche et le faculta, sogliono haver in el suo comitato gambeli e muli assai, el numero di quali metterò qui di sotto. Questi portano li puti da late in cuna in su l'arzon del cavallo et la madre over baila cavalcando li lata. Le cune sono una piu, l'altra mancho bella, secondo le condition dei Patroni, con li soi felci de sopra lavorati d'oro e seta. Con la man zancha tieneno la cuna e con quella istessa la briglia; con la dreta caciano el cavallo, batendolo con una scorizata, la quale gli é ligada ad dedo piccolo. Li puti che non sono da lacte portano pur a cavallo, su alcune pergolete che sono de qua e di la, coperte e lavorate secondo le lor condition. Le done vanno a cavallo accompagnate l'una con l'altra con le sue fantesche e famegli avanti, secondo el grado loro. Gli homini da fatti siegueno la persona del signor, e sono tutti de tanto numero che da un capo a l'altro di questa gente é una meza zornata. Le done vano con el volto copeto de tela tessuta de seda de cavallo, si per non esser vedute come etiamdio per non receiver polvere ne gli occhi cavalcando per logo polverulento, et per non esser offese ne la luce cavalcando contra el sole quando é bel sereno.

Fu fatta in quel tempo la monstra de gente et animali in questo modo: in una campagna grandissima fu circondata da cavalli che l'uno tochava la testa de l'altro, con

li sui homini suso, parte armati e parte non, una superficie de circa 30 miglia, li qual stetero cusi da la matina perfina ad hore 24. Era qualchuno che andava sopravendendo e facendo la discretion, non perho che togliesse in nota il nome né i segni dei cavalli, como si suol far di qua, ma solo che dimandava chi erano i capi e guardava el numero e como erano in ordine e scorreva. Io con uno famiglio scorrendo presto andava contando con alcuni grani di fava, i quali butava in la scarsella quando havea numerata una ciquantena. Fatta poi la mostra, feci la discretione e trovai el numero e qualita de le infrascritte cose, le qual metro secondo l'ordine che io ho in scriptura.

Paviglioni	6000
Cambeli	30000
Muli da soma	5000
Cavali da soma	5000
Asini	2000
Cavalli da conto	20000

De questi cavalli cera 2000 eran coperti de certe coperte de ferro a quadreti lavorati de argento et oro, ligati insieme con maiete, le qual andavan quasi in terra. Per sotto l'oro haveano una franza. Gli altri eran coperti alcuni di cuoro a nostro modo, alcuni de seda, alcuni de zupa de lavoro tanto denso che non saria passato da una freza. Le coperte da dorso de l'homo eran tutte in el modo de una de le soprascritte. Quelle de ferro che habiamo ditto in prima se fanno in Beschene, che in nostra lengua vol dir Cinque Ville, la quale é una terra che volta do miglia et é su un monte, in la qual non habita alcuno salvo che quello del mistiero et (se alcun forestiero vol imparar el mistier) si acceptato con segurta de mai non se partir de li, ma star insieme con gli altri et far el mistiero. Vero é che altrove etiamdio se fa simil lavori, ma non cusi sufficienti.

Muli da conto	2000
Mandre d'animali minuti	20000
Animali grossi	2000
Leopardi da caza	100
Falconi zentil e villani	200
Levrieri	3000
Brachi	1000

Astori	50
Homini da spada	15000
Famigli, gambelieri, bazarioti e simili con spada	2000
Con archi	1000
Puol esser in summa homini a cavallo da fatti	25000
Villani, pedoni con spade et archi	3000
Femene da conto e mezane in summa	10000
Fantesche	5000
Puti e pute da dodese anni in zoso	6000
Puti e pute in tutte e pergole in summa	5000
In questo numero d'homini e cavalli sono lanze circa	1000
Targete	5000
Archi cerca	10000

El resto chi con una cosa, chi con l'altra.

Ne li bazari sono le cose sottoscritte con el suo precio e maistri:

E primo maistri da far vestidi, caligari, fabri, maistri da sele, da freze e da tute le cose che bisognano al campo in grande numero. Poi sono quelli che fanno pan e carne e che vendeno frutti e vino et altre cose con grandissimo ordine, che de tutto se trova. Sonnovi etiamdio speciari assai. El pan costa pocho piui di quello costa a Venetia; el vino costa a rason de ducati 4 la nostra quarta, non perché nel paese non ge ne sia ma perché in bona parte non ne usano. Carne a rason de marcheti 3 e 4 la lira. Caso marcheti 3. Risi marcheti 2 1/2 . Frutti d'ogni sorte marchetti 3 et similiter melloni, dei quali se ne trovan che pesano lire 24 in 30 l'uno. Biava da cavalli a rason de marcheti 8 la prebenda. La ferradura d'uno cavallo a rason de marcheti 30. De cenge, feltri, corame, selle et altri fornimenti de cavallo é gran caristia. Cavalli da vender non se trova salvo che roncini, i quali vagliono ducati 8 in 10 l'una. Vengono da Tartaria (come habbiamo ditto di sopra) mercadanti con cavalli 4000 in 5000 in uno chiapo, i quali funo venduti da 4, 5 in 6 ducati l'uno e sono da soma e picholi. Nel numero dei gambelli soprascritti ne sonno ottomila da do gobe. Hanno le sue coperte lavorade con campanell, sonagli e paternostri de piu sorte. De questi (secondo la condition de le persone) tal ne ha 10 tal 20 tal 30 ligati uno in capo de l'altro, e per pompa ciascuno mena li soi, né mai li mette alcuno suso. Gli altri gambelli

da una gobba portano i paviglioni e le robbe de li paroni in casse, sacchi e some. Similmente nel numero di muli soprascritti ne sonno da 2000 che non portano covelle ma fino menati per pompa, coperti con coperte belle e lavorate meglio de quello sonno le coperte di gambelli. A questo instesso modo sono nel numero di cavalli soprascritti da mille cusi adornati. Et, quando el se camina de notte con el populo, quelli da conto et per el simil le donne se fanno portar davanti lumiere al nostro modo, le qual fino portate da famegli e fantesche. Quando el signor cavalca, vanno davanti de lui cavalli cinquecento e piu; avanti di quali vanno alcuni corrieri con alcune bandiere in man bianche e quadre cridando: “Largo, largo!”. Et tutti escono da la strada facendo largo. Questa é una parte de quello ho veduto cerca el modo, ordine, dignita e pompa che usano queste gente con il suo signor in el lor campo quando stano in la campagna, et é molto meno di quello potria dire.

Io in quel tempo, per non me sentir bene, me parti de campo et andai straman cerca meza zornata ad Soltania, che in nostro idioma vol dir Imperial. Questa é una terra la qual mostra esser stata nobilissima et é del ditto signor. Non ha mura, ma un castello murato el qual é ruinoso per esser sta’ destrutta za quatro anni avanti da uno signor chiamato Giausa. Volta el castello uno miglio. Di drento ha una moschea alta e grande in 4 crosete di 4 volti alti, la cuba grande de la qual é mazor de quella de San Zuanne Pauolo di Venetia, di treatanta largeza. Uno de quei volti in capo ha una porta de rame alta tre passi lavorada a zelosie. Dentro ce sono sepulture assai de li signor che eran a quel tempo. Per mezo de questa porta ne é un’altra simile e dai ladi do altre menor, una per lado, in croce, in modo che la cuba grande ha 4 porte, do grande et do piccole. Le balestrade de le qual sono de rame, large tre quarti de uno brazo e grosso mezo brazo, intagliate con el borio a fogiame e dessegni a lor modo bellissimi. Per dentro di quali é oro et argento batudo, che invero é cosa mirabile e di valor grandissimo. Le zelosie de le porte ch’i o ditto di sopra stano in questa guisa: sono alcuni pomi grandi come pani, alcuni piccoli come narancie, con alcuni brazuoli i quali branchano un panno et l’altro, come za mi arrecordo haver veduto scolpito in legno in qualche logo. La manifuttara de l’oro et argento é di tanto magisterio che’l non é magior dal canto nostro, a chi bastasse l’animo di farla, se non con gran tempo. La terra é assai grande, circonda miglia 4, é fornita ben de aque e (se da altro el non se potesse comprender) dal nome solo el se intende che é stata molto notabile. Al

presente é mal habitata; puol far da anime 7000 in 10000 e forsi piui. Stando in ditta terra fui avisato como el signor havendo sentito quello di che ho fatto mentione di sopra, che un suo figliolo havea occupata Syras, si levava de li con la sua gente per seguire il camino verso Syras; et incontinenti mi levai da Soltania (dove alhora mi ritrovava) et andai a Culperchean che vuol dir in nostra lengua Schiavo del Signor, terra pichola, ma tale che mostra pur haver hautti di boni edifici per le ruine che si vede. Volta do miglia et fa fogi circa 500. In el quel logo morite il mio interprete e da quel tempo indrieto, mentre io steti in quel paese, che fu anni circa 5, mai trovai alcuno ch'havesse le lengua et percio fu neccessario che io (el qual la intendeva) fesse l'officio de l'interprete, oltre il costume degli altri ambassatori. Partito de li me n'andai verso il signor il qual solicitava il suo camino a Syras. Un zorno, essendo con esso, vidi una gran severita di questo signor. Eravi apresso di lui uno chiamato Coscadam de anni circa 80, prosperoso perho de la persona, el qual haveva da circa 5 over 6 figlioli tutti honoradi dal signor et era homo di grado apresso ditto signor. Comando che'l fusse preso (per haver inteso che Ogorlumahumeth figliol suo, che havea occupata Syras, li havea scritto alcune lettere le quale esso non ge havea voiu mostrare) e prima li fece rader la barba, poi comando che fusse portato alla becharia et che fusse spogliato et che fusser tolti do uncini de quelli con li quali se apicha la carne e che li fusseno fichati drieto a le spale, uno per ladi, e che cusi fusse apichato abasso dove se apicha la carne, essendo tuttavia vivo. El quale de li a do hore morite. E (per quanto io intesi) questo Ogurlumahumeth (inteso che'l padre vegniva a Syras) se haveva levato de li e stavassi de fora e scriveva a uno suo barba pregandolo che'l lo recomandasse al padre, che lui era aparechiato de star dove el padre voleva purché gli desse da viver.

Tutta questa ragion de la Persia fino qui per la via che nui havemo cavalcata é region deserta, ceneracia, credegna, scagliosa e petrosa, de poche aque, e de qui viene che (dove se trovano aque) sonno qualche ville, in gran parte perho destrutte, ciascuna de le qual ha un castello fatto de terreno. Le semenason, vigne et frutti sonno fatti per forcia di qua, im mo' che dove non se hanno aque male se po' habitare. Sogliono menare per sotto terra 4 e 5 zornate lontano da le fiumare donde le togliono, e menonele a questo modo: vanno a la fiumara et fanno da presso una fossa simile a un pozzo. Poi vanno cavando al drito verso al logo dove la vogliono condur con la rason del livello, si che habbia a

descender, un canaletto el qual sia piu profondo che non é el fondo de la fossa di sopra ditta. E quando hanno cavato circa 20 passa di questo canaletto fanno un' altra fossa simile alla prima, e cusi de fossa in fossa menano per quelli canalli l'aqua dove che vogliono over fanno (per dir meglio) l'alveo et aquedutto per el qual la se possi menar. Quando hanno furnito questa opera, apreno el capo de la cava verso la fiumara e ge dannì l'aqua, la qual per quei lor aquedutti conduceno in la terra e dove vogliono, menandolo per le radice di monti e togliandola alta in la fiumara, imperoché se non fesseno in cotal modo non ce potrian stare, attendando che li rare volte piove. Dicendo io a quelli de l'exercito che'l paese loro era molto sterile, me respondevano che non me dovesse meravigliare perché la via che facevano era fresca, in la qual se trovavano meglio herbe et era in paese molto piu sano. In queste parte non ce sonno boschi né arbori, dicu pur uno, salvo che fruttari che piantano dove li po' dar aqua, che altramente non apigliariano. I lignami con li quali fanno le case sonno albare, de le qual tante ne piantano in logi aquosi che sonno bastanti a lor bidogno. Et perho hanno tra loro optimi marangoni, li quali da la necessita son sta' constreti a sparagnare et (d'un legno che volta do palmi, segato in tole) fanno una porta de do passa longa saolzada e tanto ben lavorata de fora via e ben comessa che certo é una meraviglia. Et in questo modo fanno etiamdio balconi et altri lavori al uso domestico necessari; vero é che de drentovia se vedono li pezi. De questi legni fanno etiamdio de casse. Et a confirmation che'l non ce sian altri albori né piccoli né grandi, né in monte né in piano, ho ritrovato qualche fiate uno arbusto de spin al qual per un miraculo ho veduto ligate peze e straze assai, con le qual se danno ad intender guarir la febre, et altre infirmitate.

Nel campo (quantunque el ce sia gente assai) non se trova uno che se lamenti; tutti stano di bona voglia, cantano, solaciano, rideno.

Seguendo il camin trovamo una terra nominata Spaham, la qual é stata mirabile e (perfin al presente) murata con terreno e fossi; volta circa miglia quatro e (mettendo in conto li borghi) circa miglia 10. In li borghi sono cosi belli edifici come ne la terra. Intesi che (per esser numerosa di populo et per haver molta gente da fatti, per esser richa) qualche volta non dava cusi obedientia al suo signor, e che mo' anni 20 essendo signor de la Persia uno chiamato Giausa el qual fu a questa terra per volerla metter in obedientia, esso (conciate le cose sue) se parti, donde che (pocho da poi havendo rebelato) mando el

suo exercito, comandando a tutti quelli de l'exercito nel ritorno portassero una testa per uno, saccigiata e brusata che havessero la terra; li qual obedirono a la polita in tanto che (cusi come io essendo in quelle parte sentiti parlar a molti di quei che erano sta' in quel exercito) alcuni, i quali non trovavano cusi teste de maschi, se mettevano a tagliar teste de femine e rasavali el capo per obedire. De qui viene che tutta la ruinorno e dissiporno. De presente per la sesta parte la se habita. Ha de molte antiquita grande e notabile, fra le quale questa tiene il principato, che in essa é una cava quadra con aqua drento alta un passo, viva e netta e bona da bere, d'intorno la quale é una riva, e atorno essa colonne con li sui volti, stantie e logi innumerabili da mercadanti con le lor mercadantie; el qual logo se tien la notte serrato per securta de le robbe. Altre piu cose et lavori belli se ritrovano in questa terra, de le quali al presente non diro altro che questo, che in quel tempo (per quel che dicono coloro) l'haveva da anime 150000 in suso.

Trovassemo poi Cassan, citta ben populada, in la qual per la mazor parte se fanno lavori di seda e gottoni in tanta quantita, che chi volesse in un zorno comprar per 10000 ducati de questi lavori li troveria da vender. Volta circa miglia 3 é murata et di fora ha bei borghi e grandi. Zonzessemo ad Com, citta mal acasada, la qual volta 6 miglia et é murata. Non é terra de mistero, ma vivono de lavorar la terra, fanno vigne et giardini assai e melloni perfettissimi, taluno di quali pesa lire 30; sono verdi de fuera e drento bianchi, dolci quanto un zucharo. Fa fogi 20000. Seguendo piu oltra trovassemo Iex, terra de mistero, come sarian lavori di seda, gottoni e ciambelotti et altri simili. Penserano alcuni che quello ch'io diro non sia vero e pur é vero, come sa quelli che l'hanno visto. Volta circa miglia 5 é murata, ha borghi grandissimi, e non di meno quasi tutti texeno e lavorano diversi mistieri de le sede che vengono da Strava e da la Azi e da le parte che sonno verso i Zagatai, verso il Mar de Bacgu; le miglior vengono a Iex la qual poi fornise de i soi lavori gran parte de l'India, de la Persia, dei Zagatai, de Icim e Macim, parte del Cataio, de Bursa e de la Turchia. Im mo' che chi vol bini panni de la Soria e belli e boni lavori, togliono de questi e (quando el va un mercadante a questa terra per lavori) in el fontego. In el qual atorno son botegine, e in mezo un altro logo quadro pur con botege, ha do porte con una catena, accioché in esso non entrino cavalli. Custui insieme con gli altri entrano e (se cognosceno alcuni di quelli) vanno a seder li, se non, sentano dove li piace in questi botegini, ciascuno di quali é 6 piedi per quadro, e (quando che son piu merchadanti)

sedono uno per botegino. A una hora de zorno vengono alcuni con lavori de seda et altre sorte in brzo e passano intorno, non dicendo altro, ma i merchadanti che stano li (se vedono cosa che li piaqua) li chiamano e guardanola da presso se la ge piace; el precio é scritto su una carta atorno il lavoro; piacendoli il lavoro et il pretio, lo tuole e buttalo dentro del bottegin, e'ste cose se spaciano in un tratto senza far altre parole, imperoché colui che ha da ta la robba cognescendo il patron del botegin se ne parte senza dir altro; e questo mercato dura fino hora di sexta. A hora di vesparo vengono i venditori e togliono i soi danari; se qualche fiata non trovano chi compri le sue robbe per il pretio notato a torno, hanno costume di bassar il pretio et ritornar un altro zorno. Dicesse che quella terra vol al zorno do some di seda, che sono al modo nostro lire 1000 de peso. De lavori de ciambelotti e gottoni et altri simili non dico altro, perché da quelli de seda che se fanno el se pol far la stima quanto piu se ne faci de queste altre cose.

Tutto il camino fin qui fatto se drecia alla via de sirocho; tornaro per la via de levante, et é terra grandissima; volta con i borghi da miglia 20, ha populo innumerabile, mercadanti assaissimi, perché tutti i mercadanti che vengono da le parte di sopra, cioè da Ere, Sanmarcahanth e da li in suso (volendo vegnir per la via de la Persia) passano per Syras. Qui capitano zoglie assai, sede, spetie minute e grosse, reobarbari, sementine. É del signor Assambei, circondata de muri de terreno assai alti e forniti, de fossi, con le sue porte, ornata de assaissime et bellissime moschee e case ben adornate de musaico et altri ornamenti. Fa da 200000 anime e forsi piu. Stasse in essa securamente, sencia vania di alcuno. Partendo di qua el se ense de la Persia e vassi ad Ere, terra posta ne la regione da Zagatai. Questa terra é del figliol che fo del soldan Bossaith, é grandissima, menor perho un terzo che non é Syras; lavora sede et altri lavori como Syras. Non dico de castelli, terriciole e ville assai, poste a questa via, per non haver cosa memorabile. Vassi poi un poco per grieto, caminando per logi deserti et sterili, dove non se trovano aque, salvo cha di pozi fatti a mano; herbe poche se hanno, boschi mancho; et dura questo camino 40 zornate. Poi se ritrova, in quella istessa region de Zagatai, Sanmarchaanth, citta grandissima e ben popolata, per la quale vano e vengono tutti quelli de Cim e Macim e del Cataio, o mercadanti o viandati che siano. Lavorassi in essa mistieri assai e trovassi mercadanti assai. I signori de la qual furon figlioli de Giarda. Non passi piu avanti a questa via, ma (perché l'intesi da molti) dico che questi Cim e Macim (di quali pocho avanti ho

fatta mentione) sonno do provincie grandissime e sono de quelli idolatri. La region é quella dove se fanno i cadini e piadene di pocellana. In questi logi son gran merchadantie, maximamente zoglie et lavori de seda et altre sorte. De li se va in la provincia del Cataio, de la qual diro quello che so per rellation de uno ambassador del Tartaro el qual vene de li, ritrovandome io a la Tana. Essendo un zorno con lui in parlamento di questo Cataio, me disse che passando i logi proximamente scritti, intrato che'l fu nel paese del Cataio, sempre li furon fatte le spese de logo in logo perinsina che'l zonse a una terra nominata Cambale, dove fu recevuto honorevolmente, e datoli stantia; e cusi dice che fino fatte le spese a tutti li merchadanti che passano de li. Poi fu condotto dove era il signor. Zonto a la porta, fu fatto inzenochiar li de fuora; el logo era a pepiano, largo e longo molto, in capo dil quale era uno pavimento di pietra e su esso il signor sentato in su una cariega, el qual voltava le spale verso la porta. Da i ladi erano 4 sentadi, volti verso la porta, et da la porta per insino dove erano questi 4 di qua et di la stavano alcuni maccieri in piedi con bastoni d'argento, lassando in mezo al modo d'una calle, in la qual calle per tutto erano alcuni trucimani sentadi su i calcagni, come fanno di qua da nu ile femene. Redutto l'ambassador a questa porta (dove ritrovo le cose ordinate nel modo scritto di sopra) li fu ditto che'l parlasse quel che esso voleva e cusi fece la sua ambassata, la qual i trucimani de man in man exponevan al signor overo a quelli 4 che li sentavano a lato. Fugli risposto che'l fusse il benvenuto e dovesse ritornar a logiamento, dove se gli faria la risposta. Per la qual cosa non gli fu piu bisogno ritornar dal signor, ma solamente a conferir con alcuni di quelli del signor, li quali li fidevano mandati a casa et refferivano di qua e di la quella faceva bisogno, in modo che presto fu spaciato e gratamente. Uno de i famegli di questo ambassator et uno suo famiglio (li quali ambi dui erano stati con esso) me dissero cose mirabile de la iustitia che se faceva in quel logo, fra le qual questa ne é una, che (essendo un zorno in madian, che vol dir in piazza) a una femina che portava una zara de latte in capo uno vene e tolse la zara, e cominciando a bere, lei si misse a cridar: "O povere vidue, a che modo possemo portar le nostre robbe a vendere!". Subito costui fu preso e con la pata tagliato a traverso, in modo che'l se vedeva in un trato insire sangue e latte de le budelle. E questo istesso poi mi affirmo ditto ambassator, e sozonse che (lavorando certa femina gottoni a molinello) haveva trata fuora una spuola e messa da drieto apresso de si; uno che passava a caso di la tolse questa puola et andossene alla bonhora; ella se

volto et veduto che l'havé, comincio a cridar et fuli ditto : “S’ é colui che va in la che te l’ha tolta?”. Costui subitamente fu preso e per il simile tagliato a traverso. Dicesse che non solamente in la terra, ma de fora nelle strade d’ognio intorno dove capitano viandanti, se trovano insuso qualche saxo o altro logo cose perdute per altri viandanti e per altri trovate, e che niuno é cusi furbito che li basta l’animo di tuorle per si. E piu che (se uno essendo in camino fusse adimandato da qualchuno che esso havesse suspeto o de chi troppo non se fidasse, dove el va) andandossene a lamentar colui che fi dimandato di tal parole e di cotal dimanda, el bisogna che colui ch’ha dimandato attrovi qualche casone licita di questa sua dimanda, altramenti el fi punito. Per le qual cose el se po’ comprender che questa terra é terra di liberta et di gran iustitia.

Circa il fatto de le marchadantie, intesi che tutti li mercadanti che vengono in quelle tere portano le lor merchadantie in quelli fontegi, e li deputati a cio le vano a vedere et (essendovi cosa che piacia al signor) pigliano quello gli piace, dagandoli a l’incontro altre robbe per el valsente di essa. El resto rimane in liberta dil merchadante. A minuto in quel logo si spende moneta di charta, la quale ogni anno fi mutata con nova stampa, e la moneta vecchia in capo de l’anno si porta alla cecca, dove e’ gli fi data altrettanta di nova e bella, pagando tuta via do per cento de moneta d’argento bona; et la moneta vecchia se buta in focho. L’argento et l’oro se vendono a peso e fasse etiam di questi metalli certe monete grosse. La fede di questi Cathaini stimo che sia pagana, quantunque molti di Zagatai et altre natione, li quali vengono de li, dicono che sian christiani, imperoché dimandandoli io in che modo el sano che siano christiani, me respondeno che in li lor templi essi tengono statue, si come famo nui. Accadetime nel tempo ch’io era in la Tana, stagando ditto ambassator con mi (como ho ditto di sopra), che mi passo davanti un Nicolo Dedo, nostro venetiano vecchio, il qual a le fiате portava una vesta di pano fodrata di cendado a manege aperte (come za si usava in Venetia) sopra uno zupon de pelle con uno capuzo in spalla et un capello di paglia in capo da soldi 4. Et incontinente (visto che l’have’) ditto ambassator con maraveglia disse: “ Questi sonno de i habiti che portano i Cathaini, somegliano quelli de la nostra fede, perché portano l’habito nostro”. In quel paese non nasce vino per esser la region molto frigida; altre vittuarie nasceno assai. Questo, insieme con molte altre cose, le qual de presente io lassaro, et quello ch’io sop er

relation de ditto ambassator del Tartaro e de li soi familiari per quanto spetta alla provintia dil Cataio, dove io personalmente non son stato.

Tornero da capo a Thauris et (cosi come di sopra ho ditto quello si trova caminando tra greco e levante) cusi de presente diro quello si trova caminando tra levante et syrocho. Primo nui ritroviamo una citta la qual se chiama Chuerch, lassando certi castelli li quali se vedeno prima che se ariva in ditta citta, di quali non habbiamo cosa alcuna memorabile da dir; in questa citta é una fossa d'aqua nel modo di una fontana, la qual fi guardata da quelli soi talassimani, cioé preti. Questa aqua dicono che ha grande virtu contra la levra e contra le cavalete. De l'uno et l'altro de li qual incomodi io ne ho veduto qualche non voglio dir experientia, ma credulta de alcuni. In quelli tempi passo uno Franzoso con alcuni famegli et guide Mori per quella via, el qual sentiva di lepra et (per quanto intendesemo) andava per bagnarse in ditta aqua. Quello poi seguisse io nol so; ma pubblicamente se diceva che molti ne eran sanati. Essendo anchora io in quel paese, venne un Armenio mandato (molto avanti che io prendesse il camino a quelle parte) dal re de Cypro per tuor di quella aqua, et de ritorno (essendo io in la campagna do mesi da poi ch'io era zonto in Thauris) retorno con quella aqua in un fiascho de stagno et stetessi con mi do zorni. Poi se ne ando alla sua via e ritorno in Cypro, in el qual logo ne la ritornata mia trovandomi, io vidi quello istesso fiascho di aqua apichato su un bastone el qual era porta fuora de certa torre, et intesi da li homeni dil paese che per quel aqua non havevano haute piu cavalete. Dove etiamdio vidi alcuni ucelli rossi e negri i quali se chiamano uceli de Machometto, che hanno costume di volar in frotta, como storneli, i quali, per quello ch'io intesi essendo pur in Cypro in la ritornata mia, quando vengono cavalete che se ne trovano tutte le amazano, et in qualunque logo sentano esser de ditta aqua voleno verso esso, cosi come affirmano tutti li paesani. Questa citta Cuerch é piccola ma de passo, imperoché per essa passa chi va al Mar Rosso, cioé al Sino Persico.

In su questo mare si ritrova una insula in la quale é una citta nominata Ormous, lontana da terraferma da 18 in 20 miglia; volta la insula circa miglia 60; la terra é grande et ben popolata, non ha altra aqua cha quella de pozi e di cisterne e (quando quella si manca) sogliono andar a torne in terraferma, dove etiamdio hanno le sue semenason. Paga tributo al signor Assambei; lavora lavori de seda assai. I mercadanti che vanno da India in Persia o da Persia in India in bona parte dano de capo in questa insula. El signor

se chiama soltan Sabadin. Manda alla via de India certe sue barche a peschar le hostrege da le perle e perdene assai. Et (essendo io de li) do merchadanti che vegnivan de India capitorno li con perle, zoglie, lavori de seda e spetie. In questo Colpho Persico mette capo lo Euphrate, fiume nominatissimo, sul quale cerca 6 zornate in suso é Bagdath, cioè Babilonia Vecchia, la qual é stata famosa, come ciascuno intende, seben de presente in gran parte é destrutta; pol far da fogi 10000. É ubertosa del viver; ha frutti avantsiati, come sarian datali, pistachi et altri simili in grande quantitate et in summa bontade, fra li quali se ritrovano codogni dil sapor e grandezza de li nostri. Trovansi etiamdio pur codogni i quali non hanno quel duro di drento che suol havere il codogno, ma sono al mangiar como sarian peri glacioli dulcissimi. Trovassi una sorte di pomi ingranati non troppo grandi, ma per la mazor parte con il scorcio sottile, i quali se curano cosi come se curan ole narancie et in li quali ni piu ni meno si po' cacia li denti como se faria in un pomo. Imperoché non hanno quelle tramezadure in mezo, excetto cha un pocho nel fondo; il sapore é mixto di dolceza con alquanto de garbeto et sonno o senza quello pocho legneto hanno gli altri dentro del grano, o non cusi tenero che non se sente in bocha, ni é bisogno di sputar covele fora, piu di quel che é a chi mangiasse uva passa. Fanno anchora zuchari assai et de essi bone confection, maximamente syropi, de i quali ne furnisseno la Persia et altri logi.

Ritornaro ad Ormous et parlaro qualche coseta di logi i quali li sonno a l'incontro, i quali sono di la dal ditto colpho verso tramontana, la quale é da la banda de la Persia, e da l'altra parte é la Siria e Barbaria. In quelli logi sonno machomettani; el colpho in si é largo miglia 300 e li logi di la dal colpho sonno de l'India, e fino possessi da 3 signori machometani. Il resto de l'India tutto fi possesso dal re Prete Giani. Venendo a terra a terra, via per syrocho e levante, cusi come va il colpho, in capo si trova una citta chiamata Calachuth, citta di fama grandissima, la qual é como una stala over hospitio di merchadanti de diversi logi, come seria dir de quelli che vengono drento al colpho de il Cataio et de tutte quelle parte, dove sempre se ritrovano navilii assai e grandi, conciossia che non fa gran fatto fortune. La terra si é di passo, merchadantesca d'ogni rasone, grande e popolosa. Retornando su la riva preditta a l'incontro de Ormuos se ritrova una terra chiamata Lar; é terra grosa e bona; fa fogi 2000; é mercadantesca e di passo, imperhoché quelli che vanno e vengono per questo colpho sempre danno di capo a questa terra.

Trovassi poi Syras de la qual habbiamo parlato di sopra, e, scorrendo via, se va ad una grossa villa chiamata Camara. Poi una zornata lontano et se trova uno ponte grande di sopra el Bindamyr, et qual é fiume molto grande. Questo ponte se dice che fece far Salomon.

Alla via de Camara el sev ede uno monte tondo el qual da uno lado mostra esser tagliato et fatto in una faccia, alta circa 6 passa; in la summita dil monte é uno piano et atorno colonne 40 le quale se chiamano Cilmynar, che vol dir in nostra lengua 40 colonne, ciascuna de le qual é longa braza 20, grossa quanto abbraccia 3 homeni; de le qual perho parte ne son ruinate; per quello si vedeva é stato za un bello edificio. In su questo piano é tutto un pezo de saxo, sul quale sonno culpitate figure de homini assai, grandi come ziganti, e sopra di tutte é una figura simile a quelle nostre che nui figuramo Dio Padre, in uno tondo, la qual ha un tondo per mano e sotto la qual sono altre figure piccole; davanti, la figura de un homo apoggiato ad un arco, la qual se dice esser figura di Salomon.

Piu sotto ne sonno molte altre le qual par che tengono li sui superiori di sopra, e di questi minori uno é lo qual par che habbia in capo una mitria di papa, a tien la man alta aperta, mostrando di voler dar la bededition a quelli li son di sotto, li quali guardano ad essa e par che stagano in certa expectation de dicta benediction. Piu avanti é una figura grande a cavallo che par che sia d'un homo robusto; questa dicono esser de Sampson, apresso la qual son molte altre figure vestite alla francese, o hanno capelli longi. Tutte queste figure sonno de uno mezo relieve.

Do zornate lontano da questo logo é una villa nominata Thymar et de li a do zornate un'altra villa dove é una seppultura ne la qual dicono esser sta' seppulta la madre di Salomone, sopra la quale é fatto a modo de una giesiola e sonnovi lettere arabice le qual dicono: "Mader Sulcimen", zoé madre di Salomon. Questo logo per quei di la se chiama Messet Fulcimen, che vuol dir in nostra lengua Templo di Salomon; la porta del quale guarda in levante.

De li a tre zornate se viene ad una villa chiamata Dehebeth, in la qual el se lavora terre e lavori de gottoni; do zornate piu oltra el se venne ad un logo ditto Vargari, el qual per il passato fu grande terra e bella; de presente fa fogi 1000 et in esso le lavora pur terre e gottoni como di sopra.

Quatro zornate piu in la se attrova una villa nominata Deisser et III zornate di la un'altra villa nominata Taste, da la qual caminando una zornata se trova Iex, de la qual habbiamo assai parlato di sopra. De li se va a Meruth, terra piccola, et do zornate piu in la a una villa ditta Gnerde, in la qual habitano alcuni nominati Abraini, i quali (a mio iuditio) o sonno descesi da Abraam over hanno la fede di Abraam; questi portano in capo capelli longi.

Do zornate piu oltra el se ritrova una terra la qual fi chiamata Naym, terra mal habitata; fa foghi da 500. Do zornate di la de la qual se ritrova una villa ditta Naistam, et de li a do zornate Nardistan, terra piccola, la qual po' far da foghi 500. Tre zornate lontano da la qual se vede Cassan, de la qual habbiamo parlato di sopra; et de li a 3 zornate Com sopra nominata. Una zornata lontano Savia la qual fa da foghi 1000. In tutti li quali logi se lavorano terre et lavori di gottoni. Tre zornate lontano da Sava se trova una terra piccola chiamata Euchar; e in tre zornate che se faciano piu in la Soltania ditta di sopra, da la qual sette zornate lontano é Thauris; da questo logo anchora chi se partisse et andasse per sopra il Mar de Bachu, per la parte di levante, la qual é de region di Zagatai, troveria le infrascritte terre: da Thauris a Soltania 7 zornate; da Soltania a l'Euchar 3 zornate; da Euchar a Sava 4 zornate; da Sava a Choi, terra piccola, 6 zornate; da Euchar a Sava 4 zornate; da Sava a Choi, terra piccola, 6 zornate; da Choi a Rhei, ad Sarri, pur terra piccola, 3 zornate; da Sarri a Syndan, terra piccola, 4 zornate; da Syndan ad Tremygan, terra piccola, 4 zornate; da Tremygan a Bilan 6 zornate. Poi se ritrova Strava, da la qual se dinominano le sede chiamate stravatine; questa terra é apresso il Mar di Bachu, ha scito non molto sano, fa poco frumento, el suo manzar é de risi, del qual etiamdio ne fanno il pane. In la qual e tutte le ville ad essa sottoposte (in ogni logo dove se ritrovano aque) fanno e trazeno seda de follisei e per le rippe di quei fiumi sonno lor casupule con le sue caldere da le seda, imperoché tagnono gran quantita de vermi de seda et hanno gran copia de morari bianchi. In questi logi se ritrovano pernise innumerabile, im mo' che (quando el signor o altra persona excelente pastiza) el se cuoce di queste pernise et a ciascuno si da una scutela de risi et poi pernise, in tanto che tutto il populo mangia pernise, le qual apresso di loro non sonno in pretio. In su el litto del mar preditto se trovano piu terre, cioe Strava, Lahazibenth, Madrandani et altre le qual de presente non dico. E t in queste terre son ole miglior sede che vengano di quel logo.

Non mi par inconveniente (essendo in loco assai vicino) di voler dir etiamdio quello si trova andando da Trabesonda ad Thauris, caminando per garbin. Et primo de Trabesonda dico che é stata una bona e grossa terra sul Mar Magior el cui signor per avanti haveva titulo de imperator. Imperoché era fratello del imperator de Constantinopoli e voleva anchor lui esser chiamato imperator; de la qual cosa processe che i successori (quantunque non fussero fratelli de imperator) de mano in mano se hanno dato o (per dir meglio) tolto questo titulo de imperio. Di questa terra non dico altro per esser assai nota a tutti. Partendo da essa per andar a Tauris, e (cosi come habbiamo ditto) camminando per garbino, el se trovan molte ville e castelluci; vasse etiamdio per monti e boschi deshabitati. Il primo loco notabile che si trova é uno castello in piano, in una valle d'ognio intorno circondata de monti, nominato Baiburth, castel forte e murato, de territorio molto fruttifero, po' far da basso del castello da fogi. 1500; é del signor Assambei. Cinque zornate piu in la el se trova Arsengan, la qual e sta gran cittade ma de presente per la mazor parte e destrutta; caminando tra ponente e garbin do miglia piu in la si trova lo Euphrate, fiume nominatissimo, el qual se passa per un ponte de pietra cocta de 17. archi, bello e grande. Poi se ritrova un castello nominato Carpurth, el qual e cinque zornate lontano da Arsengan. In questo loco era la moglie del signor Assambei, quella che fu figliola de l' imperator de Trabesonda. E loco forte; fi habitato la mazor parte da greci; e calogeri assai i quali stona in compagnia de ditta dona. Trovasse in via molte ville e castelluci; poi se ritrova un castello ditto Moschone et uno altro ditto Halla et uno altro ditto Thene, tutti forti e ben murati, ciascuno di quali ha da basso da fogi. 500. et parte di quali va darente uno fiume grosso, el qual se passa con barche e viene non molto lontano da Carpurth soprannominato. I populi habitanti sotto le iurisdiction di questi castelli fino nominati Comari, che in nostra linqua vol dir mandrieri. Poi, (caminando alla via de levante) el se ariva a un castello murato el quale e su uno saxo, chiamato Pollu; fa da basso da fogi. 300.; de sotto al qual passa un fiume. Andando pur per la via de levante quatro zornate piu in la el se ariva ad uno castello naminato Amus el quale e in campagna, mal habitato. Tutto el paese de Trabesonda e confini fa vini assai; le vigne se ne vanno per i arbori senza esser brusate; una de le nostre botte continuamente in quelloo val meno de uno ducato. Li boschi sonno pieni di nosella assae, de sorte de quelle de Puglia, et altri frutti assai boni; in alcune parte fa certi vini nominati zamora.

Di la entra ne la Turchomania la qual era prima Armenia; mo' quelli che nascono in essa fino chiamati Caracoilu, che vol dir in nostra lenqua Castroni Negri, così como la provincia di Persia e Zagatai si chiamava Accorlu, che vol dir nel nostro idioma Castroni Bianchi. I qual nomi tra loro son nomi de parte, come saria a dir tra nui Rosa Bianca e Rosa Rossa, over Gelphi e Gebilini, over Zamberlani e Mastrucieri. Sotto i qual tituli vi sonno gran partesani. Trovasi poi un castello nominato Mus fra certe montagne, piccolo ma forte, el quel e posto in monte; ha da basso uno citta che volta cerca .3. Miglia et fa populo assai. Tre zornate piu in la se trova un logo ditto Allarch, bel castello e forte, el quel e sopra un lago longo miglia 150., largo (dove e piu largo) miglia .50. Da la parte de tramontana, lontano da questo lago miglia .15., se trova un altro lago el quel volta circa miglia.80., attorno dil quale ce sonno alcuni castelli. Sotto Allarh e una terra la qual fa da mille fogi; in ambidui questi lagi sonno molti navilii i quali navigano in mar al suo viaggio. Et e anchora sopra questo secondo lago una tera nominata Ceus, bona terra e murada. Una zornata lontano, andando per marina via, se trova una terra ditta Herzil, la qual ha un fiume che se passa per un ponte de .5. volti, e da Ceus fina ad Herzis sono .4. altri ponti simili a questo per i quali se passa el fiume. In Herzis e la sepultura de la madre de Giausa signor che fu de la Persia et di Zagatai. Lontano da 'sto logo miglia .5. se ve ad Orias, castello forte, posto sopra un monticello; el logo continua per levante meza zornata, in la qual sev a ad Choi, non quella de la qual habbiamo parlato di sopra, ma una altra de quel nome; cinque zornate lontano da la qual el se trova una campagna in la quale e una grande citta, altre volte destrutta per el Tamberlan. Trovasi etiamdio molte ville e drieto ad esse un altro lago longo miglia .200. e largo miglia .30. in el qual ci sono alcune insule habitade. Finalmente si trova do citta, Tessu et Zerister, le qual tra tutte do fanno da fogi .3000. Altre cose memorabile non habbiamo vedute in questi logi, salvo cha, che in tutti se fanno lavori de gottoni, de carne assai, maximamente de castroni; vini et altri frutti assai, i quali essi conduseno in Mar Mazor, in le terre che sono li attorno.

Tornando da capo a Thauris e caminando prer greco et levante, et scorrendo qualche volta per tramontana, e tochando un poco de maistro (pretermettendo etiamdio tutto quello che se trova in mezo, per non esser terra da conto, ni degne de le qual si faccia mencione), dico she .12. zornate lontano se trova Sammachi la qual citta e ne la Media, in la region de Thezichia, el signor de la qual se dimanda Sirvansa. Faria questa citta ad

un bisogno da. 800. In .1000. cavalli. Confina sul Mar de Bachu per zornate .6.,el qual li e a man drita; e con Mengerlia da man zancha verso el Mar Mazor, et Caitacchi, i qual sono cerca il Monte Caspis. Questa e bona citta, fa fogi da quatro in cinque millia, lavora lavori de seda e gottoni ed altri misti moleri, secondo li lor costumi; e in l'Armenia Grande e bona parte de gli habitatori sonno Armeni. Partendo de qui sev a a Derbenth, terra (como se dice) edificata da Alexandro, la qual e sul Mar de Bachu, un miglio lontana dal monte, et ha sul monte un castello e poi se ne vien al mare con do ale de muro per insimo in aqua, im mo' che le teste de i muri sonno do passa sotto aqua. La terra e da una porta a l'altra larga mezo miglio. I muri de la qual sonno de saxi grandi alla romana. Derbench in nostro idioma vol dir stretto e da molti (li quali intendono la condition del logo) fi chiamato Tamircapi, che vol dir in nostra lenqua Porta di Ferro; e certo colui che impuose questo nome gli impuose nome molto conveniente, conciosia che questa terra divide la Media da la Scytia, in tanto che chi vuol partir de Persia, de Turchia, de Suria e de li paesi se trovano da li in suso e passar ne la Scytia conviene che entri per una porta di questa terra et esca per l'altra; la qual cosa (a chi altramente non intendese el sito de i logi) pareira mirabile e pocho meno de impossibile. La cason di questo e che dal Mar de Bachu al Mar Mazor per via ditta (come saria per l'aiera) sono 500 miglia e tutto questo terreno e pien di montagne e valle, ben in qualche logo habitade da alcuni signoroti, in li territorii li quali niuno e che ardisca di calarse per paura di non esser robato, ma in la mazor parte deshabitato; donde che quando qualcuno deliberasse (vogliando far questo cammino) de non passar per Derbenth, egli saria necessario che andasse prima in Zorzania, poi in Mengleria, la qual e su lo Mar Mazor, ad un castello nominato Aluathi, dove el se ritrova una montagna altissima, et li converria che'l lassasse i cavalli e che se n' andasse a piedi su per brichi tanto, che tra l'ascender e descender camminasse zornate do. Poi abasso troveria la Circassia, de la qual habbiamo parlato di sopra in la prima parte. El qual passo fi usato solamente da quelli che stano alli confini; ni per tuta questa distantia el se intende ch'alcuno passi per ello, da essi in fora, per esser logo incommodissimo. Donde (tornando a proposito) la cason del stretto e che il mar mangia per infino apresso la montagna dove e Derbenth; de li in avanti e spiazza e molto pocho terreno; et e questo stretto longo circa miglia 60, pur alquanto habile al cavalcare. De la in drieto, voltando a man stanca, el monte volta et puolsi andar sopra il monte, el qual antiquamente si

nominava Monte Caspio. De presente se chiama Santa Maria de Monte Caspio, dove se riduceno frati di san Francesco e qualche nostro prete a la latina. Li populi che habitano in questi lochi se chiamano Chaitacchi (como é ditto di sopra), parlano idioma separato da gli altri, sonno christiani molti de loro, dei quali parte fanno alla greca, parte a la armenia, et alcuni a la catholica. Sul mar di questo parte é un'altra citta nominata Bachu, da la qual fi ditto el Mar de Bachu, apresso la qual é una montagna che buta alio negro, de gran puza, el qual se adopera ad uso de lucerne le notte et ad uncion de gambeli do volte a l'anno, perché (non li ungendero) diventano scabiosi. Ne la campagna del Monte Caspio signoreggia uno Tumembi, che in nostra lingua vol dir Signor de Diecemillia. Sotto la signoria dil qual se usano case de la forma de una bareta, simile in tutto et per tutto a quelle de le qual havemo parlato ne la prima parte, fatte de un cerchio di legno (forato intorno) de dimetro de un passo e mezo, in el qual fichano cerre bachete che in la parte superiore tutte devengono in uno circuleto piccolo; et poi tutto coprino di feltre o de panni secondo la lor conditione, e (quando non li piace d'habitar in un logo) togliono ditte case e mettenele su carri et vanno ad habitar altrove. Retrovandome io da questo signor, agiunse li un figliol de l'imperator tartaro el qual havea tolta per moglie una figliola di questo signor, el padre del quale nuovamente era sta' scaciado de signoria. Costui se era posto in una de simil case et stavasse sentado in terra, et a la zornata fideva visitado da alcuni dil suo paese e anchora da qualchuno del paese dove el se ritrovava. El modo di questa visitation era che (quando zonzevano apresso alla porta un tratto di pietra) se havevano arme le mettevano in terra et, fatti alcuni passi verso a la porta, se inzenochiavano, et questo facevano do over tre volte, andando sempre piu avanti, pur che stesseno da lontano almeno passa X, e in quel logo dicevano el fatto suo, et hautta che havevano la risposta, ritornavano indrieto non voltando le spale al signor. Io fui qualche volta con il signor Tumembi, la vita dil qual (per quello ch'io vidi) era un continuo star in bevarie, et beveva vino di miel avantegiato.

Non é fuor di proposito (da poi che habbiamo ditto de le cose del Monte Caspio e de la condition di quelli che li habitano intorno) che io recita una hystoria intesa novamente da uno fra' Vincentio de l' Ordine di san Dominico, nasciuto in Capha, il qual era sta' mandato per certe facende in le parte di qua et partite gia mesi diece da quelle parte, imperoché reputo che faci al proposito de la fede nostra. Disse costui che el parti

del paese del soldano certa secta de machometani con fervor di la sua fede, cridando alla morte de christiani; e quanto piu camminavano verso la Persia, tanto piu se ingrossavano questi ribaldi; preseno la via verso il Mar de Bachu e venero a Samachi e da poi in Derbenth e di la in Tumen, et erano parte a cavallo, parte a piedi, parte armati et parti senza arme; in grandissimo numero. Capitorno ad un fiume nominato Terch che é ne la provincia di Tezechia, et intorno in el Monte Caspio, dove sono molti christiani catholici, e (in ogni logò dove hanno ritrovato christiani) senza alcuno rispetto hanno morti tutti, femine, maschi, puti e grandi. Drieto a questo scorseno nel paese di Gog e Magog, i qual pur sono christiani, ma fano alla greca, e di questi feceno il simile. Poi tirono verso la Circassia, camminando verso Chippiche e verso Charbatri che tramedoi sono verso il Mar Mazor, et similmente feceno in quei logi, per infina che quei de Tetarcossa e de Cremuch fono a le man con essi e si li ruppe, con un tanto gran fracasso, che'l non ne scampo vinti per centenaro, i quali fuzitero alla malhora nel suo paese. Siché puotemo intender a quanto mala condition se ritrovano christiani che habitano li intorno. Questo fu del 1486.

Dico de Derbenth una cosa la qual par maravigliosa. Da una porta andando a questo logò, per infina sotto le mura, se ritrovano uva e frutti d'ogni sorte e specialmente mandolari; da l'altra porta non é frutti ni albori alcuni, excepto cha codognari salvadegi, et questo dura per X,XV et XX miglia da quel canto et anchora piu oltra. Vidi (essendo in quel loco) in un magazzino do anchora de 800 e piu libre l'una, che me dimostra nel passato esser sta' usati in quelle parte navilii molto grossi. De presente le mazor anchora che si trovano sonno de 150 per infino a 200 libre l'una.

Narrato fin qui quello che apartien a le region de le qual una parte ne ho aldita, ma la magior parte con gli ochi proprii veduta, ritorno a Thauris e narreo quello feci con il signor Assambei, el qual partendose da Tauris fece una voce di voler andar contra a l'Othoman, quantunque io per segnali che vedeva non lo credesse. Eravamo in tutto (questo posso stimare) homini da fatti a cavallo da 20 in 24 millia; homini da fatti a piedi da 4 in 5 millia; homini che venivano per subsidio del campo circa 6 millia; de donne, puti et famegli non dico altro, per haverne dito sufficientemente di sopra. Adoncha, caminato che havessemo zornate 7, se voltassemo a man drita, incontra a la Zorzania, in li confini dil Mar Mazor, in la qual entrassemo, perché el signor havea volunta de

deprederla. El quale mando avanti li soi corradori, secondo il lor costume, che fu da cavalli 5000, li quali se facevano avanti al meglio che possevano, tagliando e brusando i boschi, imperoché havevamo a passar montagne grande e boschi grandissimi. Nui vedevamo i fogi da lontano et sapevamo che via havessimo a tenir et insieme trovavimo la via fatta. Do zornate dentro a la Zorzania zongiessemo ad Zifilis, la qual (per esser non solamente essa ma tutta la region di questa parte de qua arbandota) havessimo senza contrasto. Passando piu oltra andassemo ad Gory et ad alcuni altri logi circostanti i quali tutti furono messi in preda. Et fatto questo istesso d'una gran parte de la region, el signor Assambei venne in composition con el re Pancratio, re de la Zorzania, e con Giurgura, el qual confina con questo re, che li dessero 16000 ducati et che gli dovesse lassar el paese, excepto cha Zefilis; donde (volendo pagar el re Pancratio e Giurgura questi danari) mandono 4 balassi i quali erano rasonevoli, non cusi grandi né cusi belle come quelli che se mostrano su l'altar di San Marco in Venetia, ma in quel modo. El signor Assambei, havuti questi 4 balassi, mando per mi che li dovesse veder et estimar, et prima ch'io andasse dal ditto signor li ambascatori dil re Pancratio e di Giurgura (quelli che havevano portati li ballassi) me mandorono a dir ch'io facesse bona stima, conciosia che anchora loro erano christiani. Zonto ch'io fui dal signor, me fece dar questi balassi, et guardandone uno per sottile, fu dimandato dal signor Assambei quel che valeva quello e respondendoli : “ Signor, el val 4000 ducati”, lui se la rise et disse: “ Hor sono molto cari nel tuo paese; non voglio balassi, ma voglio danari”. Le anime (che in quel tempo furon tolte de ditti logi) se dicevano esser da 4 in 5 milia. I luogi i quali nui scoressimo fonno, a man zancha verso la region de Gurgura, Cotathis, castello del re Pancratio, el qual ha una terriciola sopra un monticello con un fiume davanti che se passa per uno ponte di pietra assai grande; Schender, castello assai passente, et zornate 4 lontano Gori la qual ha un fiume assai grande. Poi (passata una alta montagna) retrovasseme nel paese de Assambei el qual é ne l'Armenia Mazor. Et tre zornate lontano ritrovassimo el castello Loreo, quatro zornate lontan dal quale trovassemo il Monte di Noé, quello dove l'archa da poi el diluvio se rispossoe, el qual é sopra un monte altissimo, che ha una grande pianura e pol voltar do zornate; continuamente l'inverno et la instate ha neve suso. Davanti dil quale é un monte piccolo anchora lui carcho di neve. Do zornate lontano é un castello nominato Cagri, e questo é habitato per Armeni d'ognio intorno i quali fanno alla cathelana et ha piu ville

intorno, che tutte fanno alla catholica; do monasteri, el principal di quali se chiama Alengia, ha da monachi 50 observanti de la regula di san Benedetto. Dicono messa al nostro modo in sua lengua. El prior del qual (da poi la ritornata mia a Venetia) mancho, et venne uno de quelli de li, el qual capito a San Zuanne Paulo in Venetia et venneme a ritrovar a casa per esser ricomandato (mediante la intercession mia) da la illustrissima signoria nostra al summo pontifie, che el fesse prior de ditto monasterio, imperoché era fratello del prior morto.

Fatta che hebbe el signor Assambei con il re Pancratio e Gurgura la sopraditta composition, et havuto che hebbe i ducati 16000, delibero de ritornar a Thauris et io (el qual vedeva che'l non haveva un minimo pensier di andar contra l'Othoman), presi licentia con intention de retornermene a casa oer la via de Tartaria. E vignivame con uno ambassador del ditto signor Assambei accompagnato da molti Tartari mercadanti, da li quali intesi quello vh'io ho scritto nella prima parte, che Hagmet figliolo de Edelmugh, nepote de imperator di Tartari, da poi la morte del padre era fatto grande apresso ditto imperator; el qual Hagemeth dal proprio padre me era sta' dato per figliolo; et desiderava de sequir il camino a quella via, rendendome certo che che da lui haveria hautta optima compagnia. Ma (per le guerre le qual erano in quelle parte) non me basto l'animo de seguir el camino; donde el ne fu neccessario de mutar il pensiore e di retornar a Thauris, la qual cosa fu del 1478. Tornato ch'io fui li, trovai el signor Assambei infermo, el qual la notte de la Epiphania morite. Haveva 4 figlioli, 3 de una madre et uno de un'altra; quella istessa notte li 3 fratelli uterini fecero strangolar el quarto che non era uterino, zovene de anni XX, e tra lor tre partitero la signoria. Da poi el secondo fratello fece amazar el mazore e rimase lui signor, im mo' che signoregia fino al presente.

Essendo le cose tutte in combustione, io (el qual haveva hauta bona licentia dal padre e da li figlioli, vivendo el padre) mi acompagnai con uno Armenio el qual andava in Assengan, dove per stantia habitava; menai con mi uno garzon schiavon, el quale solo me restava de tutti quelli che haveva menati con mi in quel paese. Vestitimi de li drapi ch'io haveva, poveri et miserabili, et cavalcassemo continuamente et frequentemente per el dubito che havevamo de le novita le qual sogliono acader quando morono simil signor. A 29 di aprile zonzessemo in Assengan in el qual logo steti circa un mese, aspettando una caravana che andava in Alepo. Partendo da questo logo ritrovassemo Cymis Cassegh,

Arapchir, che sonno castelluci. Poi zongiessemo ad una citta nominata Malathia, la qual é bona e marchadantesca, da Assengan alla qual sono montagne e valle assai e vie petrose et cative. Vero é che pur si ritrovano qualche casali e luoghi habitati da non molti. Essendo in questa terra in un fontego con quelli de la caravana (con li quali me era acompagnato), colui da la gabella (el quale era li) andava sopravvedendo chi erano quelli che dovevan pagar et io in' sto mezo me ne stava in uno logo remoto, aspettando che la caravana se levasse; et ecco che uno de ditta caravana me se fesse apresso et disse: "Che fai tu? Quel da la gabella vol che tu pagi ducati 5 perché ha inteso che tu vai ad Coz" (che in nostro idioma vol dir Hierusalem). "Et dicendoli tutti quelli de la caravana (perché cusi havevano inteso da mi) che io andava a Syo a trovar uno mio figliolo et excusandome, pur voleva costui ch'io pagasse. Syo é logo molto nominato in la Persia et in tutte quelle parte, e fi chiamato Seghex, che vol dir in nostro idioma Mastico, perché li nasce il mastico el qual in quelle parte fi molto adoperato. In questo mezo uno el qual (per quello ch'io stimava) doveva esser domestico de questo da la gabella, disse: "Deh, lassal stare"; et egli: "Voglio ch'el pagi", stagando tuttavia con il capo inclinato in terra, donde colui li dette de la man sotto el naso et disseli: "Va con el diavolo", et incontinente li incomincio insir sangue dil naso. Et colui de la gabella disse a quello li havea dato: "O mato, sempre tu fusti mato", e brancomi fuor de la turba et disse: "Vate con Dio". Et io me ne montai a cavallo et andai con la caravana. Questa Malathia é del Soldano. Caminando trovassemo piu castelli e ville e belli paesi et (passato lo Euphrate) zongiessemo in Alepo, de la qual terra non parlero per esser logo assai domestico a tutti; é terra grandissima e molto merchantesca. Partendome da quel logo el me fo dato per li nostri mercadanti uno muchario, che vol dir in nostro idioma guida, con il qual io et il famiglio mi parti per venir a le marine, cioè a Barutho. Essendo su la marina per mezo Tripoli, trovassemo una grande frotta di Mamaluchi i quali zugavano a l'arco, alcuni di quali (visto che hebbeno el guida) cominciorno a stringer li lor cavalli per andarme avanti. Io (el qual me acorsi che haveano voglia di farne qualche male) comandai al famiglio che dovesse andar avanti insieme con il guida, et pian piano li veniva drieto. Zonto ch'io fui apresso questi Mamaluchi (i quali za me erano andati avanti per do tratti d'arco) passai de longo un pocheto, et incontinete uno di essi me chiamo e disseme: "Padre, aldi". Io mostrando de bona tera, me acostai e disseli: "Che vi piace?". Et egli a me: "Dove ande vu?". Al qual: "Vo (dissi) dove la mia

mala fortuna mi portera”. Me dimando per che rason usava simil parole, et io li respuosi che l’anno passato haveva venduto un ligazeto di seda a certo mercadente et hora venuto in Alepo per haver i miei danari e (non l’havendo trovato) havea inteso che l’era andato a Baruto, siché andava cercando la mia poverta. Mossese a pieto (aldito che hebe questo) et disse: “O povereto, andate con Dio”. Io tolsi dil camino et gionsi il guida, el qual (como mi vite) incomincio a rider et dire: “Hay, hay hay”, volendo per questo significa ch’io havea saputo uscir de le man di questi Mamaluchi, imperoché né lui sapea turchesco, né io moresco. In questo modo zongiessemo a Baruto e (de li pochi zorni) el venne una nave de Candia con la qual de suo ritorno passai in Cypro et di quel logo con l’adiuto del Signor Dio me ne veni a Venetia.

Parmi rasonevole (dapoi ch’io ho ditto le cose apartinente al camino) che dica etiamdio le cose partinente alcune, a superstitione, alcune a simulatione de religione, et alcune a la mala compagnia che hanno li christiani in quei logi ch’io vidi. Essendo adoncha per caminar verso Samachi, alozai ad uno hospitalleto in el qual era una sepultura sotto un volto di pietra; apresso questa sepultura era un homo di tempo, con barba et capelli longi, nudo, salvo cha che con una pelle era un pocho coperto davanti et da drieto, el qual stava sentato in terra sopra uno pezo di stuora. Io el salutai et dimandai quel che esso faceva; me rispose che vegiava suo padre et io li dimandai: “Chi é nostro padre?”. E lui a me: “Padre é chi fa ben al proximo, come questo che é in questa sepultura. Io son stato XXX anni; holi fatta compagnia in vita et vogliogliela far anchor da poi la morte, intantoché (quando moriro) voglio esser sepelito anchora mi in questo logo. Ho viduto dil mondo assai; hora ho deliberato de star cusi fin alla morte”. Un altro, ritrovandomi in Thauris, el giorno de la commemoration di morti, in el qual giorno tiamdio apresso di loro era commemoration di morti, non che sempre venga in simil giorno, ma a caso, vidi, stagando in uno cymiterio, un, pocho lontano, che stava sentato apresso da una sepultura et havea molti ocelli adosso, ma specialmente corvi e cornachie, et (credendo che fusse un corpo morto) dimandai a quelli che erano meco che cosa craquello ch’io vedeva. Me reposeno che era uno santto vivo, cui non se trovava in quel pease un altro simile: “Vedete vui quelli ocelli? Ogni giorno vanno a mangiar li et (como el ne chiama uno) el viene, perche l’è un santto”. Et sugionse: “Andemo piu apresso, che vederetti “. Andassemo adoncha apresso di lui meno d’un tratto di pietra et vedessemo che l’ havave certi

scuodeloti de vivande et de altri cibi et che questi ocelli li volavano per infina nel volto per mangiare et egli li parava via con le man, et qualche volta ad alcuno di essi pogeua qualche cibo. Del quale coloro me dissero möoti miraculi, secondo el giuditio loro, i quali pero apresso di ogniuno che habbia bon intelletto son molte paccie.

Un altro ne vidi (essendo il signor Assambei in I'Armenia Mazor ,la qual de presente se chiama Turchomania) che havendo (un giorno che'I ditto signor era messo in ordine de levarsi per venir in Persia e per andar contra il signor Giausa,signor de la Persia e de Zagatai per insina a la cita de Here, et mangiava insieme con la sua corte) tratto de un baston che I'havea in mano in li cantini dei qual essi mangiavano et ditto alcune parole, et rottoli tutti (et questo era matto di bona materia), dimando il signor quello I'havea ditto et fuli risposto da quelli lo havevano inteso che I'havea ditto ch'el signor doveva esser vittorioso et romper lo animico, cosi come lui havea rotto quelli cantini. El signor disse: "E vero?" . Et (confirmato che haveno quelli che ge I'havevan ditto che era vero) comando che fusse governato per infina che tornasse, promettendo che li faria honor e bona compagnia. Ando, rompete, conquasso et ucise I'inimico; prese tuta la Persia per insino ad Here et redusse tutti d'ognio intorno a sua obedientia, et (non dimenticato de la promessa) lo fece ricoglier et trattar honorevolmente. .8. mesi da poi ditta vittoria io me ritrovai de li et vidi in che modo el fideva trattato. Costui ogni giorno a ciaschaduno el qual a hora debita andava alla sua porta (fusse in quanto numero se volesse) face va dar da mangiare, facendoli prima sentar in modo de un circulo. I quali (mettando una volta con I'altra) non eran ne mancho de. 200. Ne pi udi.500. Et lui ogni giorno havea da viver et da vestir assai bene. Quando el signor cavalcava per le campagne, fideva messo su un mulo con uno subo in dosso, con le braze e man sotto il subo, le qual man li fidevano ligate davanti perche era acustumato alle fiate di far qualche pacia pericolosa; a piedi li andavano apresso molti di quelli dravis. Essendo un giorno io sotto el paviglion de un Turco amico mio, capito li uno di quelli dravis, al qual questo Turcho dimando como faceva el dravis e se'I faceva paccie e si'I parlava e si'I manzava. Et egli rispose che'I faceva secondo usanza alcune fiate paccie, secondo la luna, e che'I stava talvolte do o.3.zorni che non manzava et faceva paccie, siche bisognava ligarlo, et che'I parlava ben, ma mal a proposito, et che'I manzava quello li fideva dato, et alcune fiate se straciava li drapi da dosso. Et sogionse: "Un giorno andassemo dal signor che era in Spahan, el qual

lo mando in un palazoche gia face far Ugurlomahumeth, dove stessem da .4.0.5. zorni; volendoni partir li dicevamo: “Andamo via “ et lui rispondeva: “Io voglio star qui” Pur tanto fessimo che lo menassemo via. Et da costui intesi in che modo passo la novella quando trasse del baston in li cantini, el qual la disse ridando. Dimando il Turcho amico mio como facevano loro de denari, facendo tanta spesa, et egli rispuose che gli er asta’ diputato un certo tanto et (se piu gli bisognava) piu se haveva, in modo che’I se pol concluder che li pacci habino bon partito apresso di loro et che pocha fatica e poche operation bone la brigata se acquista opinion de santti. Sopra le sepulture (quando fanno la commemoration de lor morti) se ritrova gran multitudine de maschi e femine, vecchi e puti, i quali preti o legeno o orano in sua lengua et, furnito che hanno di leger et orare, fannose portare da maznar in quel loco e per tanto per le strade sempre vanno e vengono molte persone da quei cimyerii. El logo dove sono volta da 4 in 5 miglia et perle strade che menano a questo logo sonno poveri che adimandano elemosina, alcuni di quali etiamdio se offeriscono de dir qualche oration a utilita de li benefattori. Le sepulture hanno certi saxi de sopra driciati in piedi con lettere che dinotano el nome del sepulto et alcune hanno qualche capella de muro di sopra. E questo basti de le cose pertinente a superstitione. De quelle che pertengono a simulation di religione, ne diro una, et volesse Iddio che fra nui christiani over non si ritrovasse simil simulatione over fusser punite secondo come fu questa, la qual diro, che mi par che’l primo saria bono et el secondo non cativo. Trovosse uno machometano a lor modo sancto el qual andava nudo, como vanno le bestie, predicando e parlando de le cose de la lor fede. Costui (havendo fatto za in uno bon credito) et havendo acquistato un gran concorso de populi idioti che’l seguitavano, non se contentando de quello l’haveva, disse che’l voleva farse serrar in uno muro et starvi 40 giorni degiuno, afirmando che li bastava l’animo uscir sano et de non haver per questo alcuna lesion al corpo. Vogliendo adoncha far questa experientia, face portar pietre cotte alla foresta, de le qual con gieso (che in quelle parte se adopera per calcina) el se fece far una caseta rotonda, in la qual fu amurato, e (ritrovandossi in el fin di 40 zorni vivo e sano) tutti li altri si stupivano. Uno, el qual era piu scorto, sentite che in quel logo era stoffo di certo sapor di carne, et (facendo cavar) retrovo la magagna. Venne la cosa ad orecchie dil signor el qual lo misse nelle man del cadi laschar; fu retenuto etiamdio certo suo discipulo, il qual senza troppo tormento confesso che havea forato el mura da

una parte a l'altra et messovi un canonicino per il qual de notte gli fondeva brodi et altre cose sustantiale, et trambidui furon fatti morire.

Quanto a la mala compagnia che hanno li christiani in quei logi ch'io vidi, recitero quello ch'io intesi del 1487 del mese da decembrio da uno Pietro de Guascho zenovese, nasciuto in Capha, el qual (nel tempo ch'io era in Persia) se ne venne de li et stete con mi cerca tre mesi. Costui (adimandato de le novelle de quelle parte) me disse che un giorno (essendo in Thauris uno Armenio chiamato Choza Mirech, richo mercadante, in bazaro a certa sua botega de orevese) el venne li uno azi al suo modo santto, et disseli che'l dovesse renegar la fede de Christo e farse machometano. Et respondendoli costui humanamente (e suadendoli che non li dese impacio) pur perseverava et importunava che'l renegasse. Costui li mostro certi denari con intentione de dargeli, acio che'l lassasse star, et ello li disse: "Non voglio denari, ma voglio che tu renegi". Respondendoli Coza Mirech che'l non voleva renegar, ma voleva star alla sua fede de Iesu Christo, cusi como era stato fino a quel tempo, quel ribaldo se volto et tolse la spada de vagina ad uno che era li et deteli su la testa in modo che l'amacio et fugite via. Un figliolo di costui de circa anni 30 (el qual era in botega) incomincio a pianger et (uscito di botega) ando verso la porta del signor, et feceglielo assaper. El signor (mostrando d'haver molto molestia questa cosa) ordino che'l fusse preso e mandolo a cercar; el quale fru ritrovato do zornate lontano da Thauris in una citta nominata Merren e fu portato avanti el signor, el qual subito s'efece dar un coltello e con sua proprio man lo amacio e commisse che'l fusse butato in piaccia e lassato, acio che li cani el manzasseno, dicendo: "Come? La fede di Machometo cresse in questo modo?". Approssimandosse la sera, molti del populo (che erano piu zelanti de la lor fede) andorono da uno darviscansun, el qual era in guardia de la sepultura de Assambei, padre del moderno signore et era (come seria dir da nui) prior de l'hospetale, homo da conto et apresiato, el qual era stato thesauriero dil signor passato, et a costui dimandoro licentia de poter levar quel corpo, che li cani la notte non lo manzasseno. Lui (non pensando piu oltra) li dette licentia et el populo lo tolse et sepelite; inteso che havé questo el signor (che presto fu, imperoché la piazza é vicina al palazzo suo), comando che darviscassim fusse preso e menato da lui. El qual disse: "Te basta l'animo di comandar contra el mio comandamento? Orsu, che'l sia morto", et subito fu morto. Drieto a questo disse: "Da poi che'l populo ha fatto contra el mio comandamento, tutta questa terra porti

la pena e sia messa a sacco”. E cosi la sua gente comincio a sachegiar la terra con un spavento et rumor de tutti grandissimo. Duro questa cosa da tre in 4 hore, poi comando che dovesser lassar stare de sachegiare piu oltra et dette a tuta la terra taglia de certa summa de oro. Finalmente fece vegnir el figliol de questo Cazo Mirech da si e confortolo et acareciolo con bone et humane parole. Era Chazo Mirech homo richissimo e de optima fama. E questo basti quanto a le cose da la mala compagnia che hanno christiani in quei logi. E quanto a la fin di questa seconda parte er consequenter de tuta la opera, descritta per mi con quello miglior ordine che ho possuto in tanta varietà de cose, de logi, e de tempi; et furnita di descriver a di XXI decembrio MCCCCLXXXVII, ad laude del signor, nostro Iesu Christo, vero Dio et vero homo, al quale nui christiani et specialmente nasciuti in la illustrissima citta nostra di Venetia siamo molto piu obligati di quello é’ ste gente barbare, aliene dal suo culto e piene de mali costumi.

**QUIVI FINISSE EL TRATTATO DELLE COSE VEDUTE PER MI IOSAPHATH
BARBARO CITADIN DE LA ILLUSTRISSIMA CITA DE VENETIA IN DO
VIAZI CHE IO FECI, UNO A LA TANA ET UNO IN PERSIA**

BİBLİYOGRAFYA

- Acar, Serkan, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Ankara 2013.
- Chardin, Jean, *Nei suoi Voyages*, Dublin 1815.
- Chardin, Jean, *Voyages du Chevalier Chardin en Perse*, Paris 1811.
- Cornet, Ernet, *Lettere al Senato Veneto di Giosafatte Barbaro Ambasciatore ad Usumhasan di Persia*, Kessinger Publishing, Vienna 1852.
- Hammer, Joseph V., *Osmanlı Devleti Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul 1984.
- Herberstein, Baron Sigismud Herberstein, *A questo proposito le sue Notes upon Russia*, London 1852.
- Heyd, Wilhelm, *Historie du commerce du Levant au Moyen Age*, Leipsig 1886.
- Hinz, Walter, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Sevim Acar, İstanbul 1990.
- Di Lenna, Niccolo, *Giosafat Barbaro (1413-94) e i suoi viaggi nella regione russa (1436-51) e nella Persia (1474-78)*, Nuovo Archivio Veneto, 1914.
- Di Lenna Niccolo, *Ambrogio Contarrini, Politico e viaggiatore veneziano del secolo XV*, Padova 1921.
- Giosofat Barbaro, Ambrogio Contarini, *I Viaggi in Persia degli ambasciatori veneti Barbaro e Contarini Il Nuovo Ramusio; raccolta di viaggi, testi e documenti relativi al rapporti fra L'Europa e l'Oriente*, Ed. Laurence Lockhart, Raimondo Morozzo della Rocca e Maria Francesca Tiepolo, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma 1973.
- Hudud al-Alam The Regions of the World*, Trans. V. Minorsky, London 1937.
- Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Çev. Tufan Gündüz, İstanbul 2009.
- Mazuccheli, Giovanni Maria, *Gli scrittori d'Itali*, Bossini, Brescia 1758.
- Rocca, Morozzo, Tiepolo, Maria Francesca, *Notizie su Giosafat Barbaro*, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma 1973.
- Sertkaya, Sema, *15. Yüzyıl İtalyan Seyyahların Gözüyle İran*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi), Ankara 2019.
- Travels to Tana and Persia by Josafa Barbaro and Ambrigio Contarini*, Trans. W. Thomas, S. A. Roy, New York, 1873.

Üren, Umut, *Avrasya'nın Bozkır Halkları Alanlar ve Aslar*, Ankara 2018.

Yule, Henry, *Cathay and the Way Thither*, London 1913.

İlyas V. Zaytsev, "Ortaçağ Kaynaklarında Astarhan Şehrinin Adlandırılması Sorununa Dair", Çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 26/2, İzmir 2011, s. 607-638.

ÖZGEÇMİŞ

Ayzer Güler, 1994'te İzmir'de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir'de tamamladı. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümü'nü dereceyle bitirdi. Klasik Arkeoloji eğitimini tamamlarken yan dal olarak Tarih Bölümü'nde eğitim gördü. Bu süreçte öğrenci değişim programından istifade ederek Bologna Üniversitesi'nde bulundu. İngilizce ve İtalyanca bilen Ayzer Güler Yunanca öğrenmeye devam etmektedir.

